

Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset

Valtiotieteen tohtori Antti Eskola

ESIPUHE

Tämä tutkimus on suoritettu professori Kai v Fieandtin johdolla toimineen Henkisen maanpuolustuksen komitean toimeksiannosta ja Yhteiskunnallisen Korkeakoulun Tutkimuslaitoksen työohjelmaan kuuluneena työnä jo vuoden 1960 jälkipuoliskolla. Käsillä oleva tutkimus-
selostus, jonka Suomen Sotatieteellinen Seura ystävällisesti otti julkaistavaksi vuosikirjassaan, on olennaisesti sama kuin komitealle aikaisemmin jättämäni raportti; eräitä, lähinnä esitystapaa koskevia muutoksia olen kuitenkin tehnyt.

Tutkimusta suorittaessani sain monenlaista apua komitean jäseniltä, YKK:n Tutkimuslaitoksen henkilökunnalta ja useilta ulkopuolisilta tutkijoilta. Eniten ehkä jouduin kysymyksilläni vaivaamaan majuri Jaakko Valtasta, tohtori Yrjö Littusta ja tutkimussihteeri Touko Markkasta.

Tutkimus perustuu valmiina olleiden aineistojen uudelleen analysointiin. Majuri Valtasen ja tohtori Pertti Pesosen ystävällisesti jatkoanalysointiin luovuttamat haastatteluaineistot ovat olleet tutkimuksen perusmateriaalina. Parissa kohden olen viitannut myös lis. Vilho Koirasen ja lis. Olavi Borgin primääriaineistoistaan etsimiin tietoihin. Tämän tapainen työ, johon tutkija ei itse kerää haastattelumateriaalia, on kuin kiintoisaa palapeliä, jonka eri osat ovat eri henkilöiden hallussa. On ollut ilahduttavaa todeta, miten auliisti kaikki tutkijat, joiden puoleen käännyn, auttoivat kulloinkin tarvittavan palan löytämisessä.

Tampereella, toukokuussa 1962

I ISÄNMAALLISUUS SOSIOLOGISENA KÄSITTEENÄ

A. KÄSITTEEN TEOREETTINEN SISÄLTÖ

1. Kiintymys omaa maata kohtaan

Tämä tutkimus kohdistuu erääseen laajaan asennealueeseen, josta tavallisessa puheessa käytettävä käsite "isänmaallisuus" peittää varsin suuren osan. Tästä syystä isänmaallisuuden käsite sopii kyseistä asennealuetta koskevan käsiteanalyysin lähtökohdaksi, vaikka se ei ehkä — epämääräisenä, tunnepitoisena ja moniselitteisenä sanana — sovellukaan tutkimuksessa jatkuvasti käytettäväksi työkäsitteeksi.

Isänmaallisuuden käsitteeseen liittyvät sosiologiset ja sosiaalipsykologiset merkitysvivahteet tulevat näkyviin jo tavallisessa yleisluontoisessa ja kuvailevassa sanakirjamääritelmässä:

"Isänmaallisuus (patriotism): Rakkaus omaa isänmaata kohtaan, kiintymys sen maaperään ja traditioihin, sen koskemattomuuden puolustaminen. Etymologinen alkuperä osoittaa, että isänmaallisuus pohjautuu lapsuuden ja nuoruuden kehitysvuosien kokemuksiin sekä primääriseen kiintymykseen maata ja välitöntä ympäristöä kohtaan. Se herättää syvälle juurtuneita tunteita, jotka isänmaan ystävällä saattavat olla vähemmän rationaalisia ja myös vähemmässä määrin tiedustettuja kuin nationalistin reaktiot. Vaikka isänmaallisuus on kaikille historian aikakausille ominainen ilmiö, sitä on usein käytetty nationalismin ja imperialismin kausina poliittisen dynamiikan ja kansallisen laajentumisen innostavana voimana ja oikeutuksen lähteenä. Vaikka isänmaallisuus olennaisesti edellyttääkin asianmukaista kunnioitusta toisen kansan maata ja traditioita kohtaan, se voidaan kuitenkin helposti yhdistää oman maan lähetystehtävän myyttiin, jolloin toisen kansan kukistaminen tai vieraisiin ja näiden elämäntapoihin kohdistettu vihamielisyys katsotaan isänmaallisuuden nimessä oikeutetuksi."

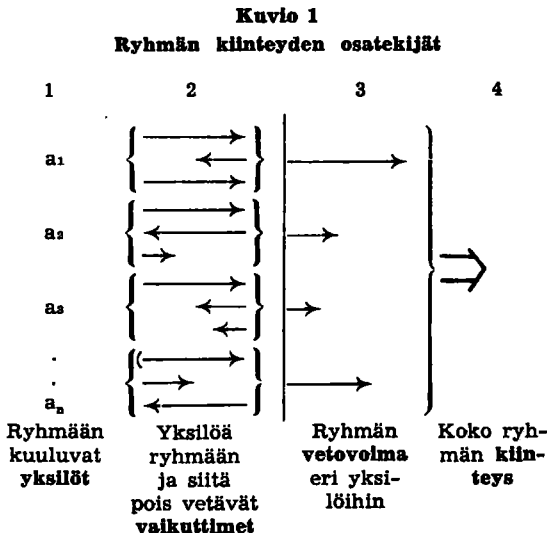
(Fairchild 1957)

Isänmaallisuudesta puhuttaessa ajatukset liikkuvat erään ryhmän vaiheilla. Tämä laaja ryhmä — oikeammin yhteisö — on kansa. Sitä voimaa, jolla ryhmän jäsen haluaa kuulua ryhmäänsä, nimitetään

sosiaalipsykologiassa attraktioksi eli **vetovoimaksi**: yksilö ikäänkuin kokee ryhmän vetävän häntä puoleensa tietyllä voimalla. Isänmaallisuuden käsitteeseen edellisessä määritelmässä sisällytetty ”rakkaus ja kiintymys omaa maata kohtaan” on siis suunnilleen samaa kuin oman maan, kansan ja yhteiskunnan koettu vetovoima. Sosiaalipsykologian kielellä ilmaistuna attraktio eli ryhmän vetovoima on siis isänmaallisuuden ehkä keskeisin osatekijä.

Mutta yksilön kokemana vetovoima on edelleen mahdollista jakaa osatekijöihin. Voidaan nimittäin ajatella, että se on eräiden motiivien eli vaikuttimien summa. Näistä vaikuttimista toiset vetävät yksilöä ryhmään, toisten puolestaan työntäessä häntä pois ryhmästä.

Vielä kolmaskin käsite kuuluu tähän yhteyteen. Usein nimittäin puhutaan koko ryhmän koheesiosta eli kiinteydestä. Ryhmän kiinteyden on teoreettisesti katsoen yhtä kuin ryhmän jäsenten yksilöinä kokemien vetovoimien tavalla tai toisella laskettu summa. Vaikuttimien, vetovoiman ja kiinteyden käsitteitä voidaan havainnollistaa siten kuin kuviossa 1 on tehty.

(Lähde: Israel 1956, 26)

Yleensä sosiologit ja sosiaalipsykologit ovat olleet kiinnostuneita vain ryhmän vetovoimasta ja kiinteudesta; eivät niinkään yksilöllisistä vaikuttimista, joista vetovoima koostuu. Jossakin määrin on kuitenkin myös näitä eritelty ja tutkittu. Tavallisesti mainitaan neljä vaikutintyyppiä, jotka voivat vetää yksilöä ryhmään: (1) ne edut, joita ryhmään kuulumisesta yksilölle on, (2) ryhmässä harjoitettava, yksilöä kiinnostava toiminta, (3) tyydytystä tuottavat ihmissuhteet ryhmän piirissä ja (4) ryhmään kuulumisen jäsenelle tuottama sosiaalinen arvonnanto (Festinger 1953; Cartwright ja Zander 1953, 73—91). Mainituilla tyypeillä lienee vastineensa myös niissä keinoissa, joiden avulla esim. propaganda yrittää vetää yksilöitä ryhmän jäsenyyteen. Niinpä on sanottu, että Hitlerin SA-joukot vetivät 1930-luvun Saksassa riveihinsä runsaasti työttömiä, koska SA tarjosi heille ”leipää ja univormun, toveruutta ja jännittävää toimintaa” (Bullock 1958). Syyt olivat siis samat kuin edellä mainitut vaikutintyypit: ”leipää” = edut, ”univormun” = sosiaalinen arvonnanto, ”toveruutta” = ihmissuhteet ja ”jännittävää toimintaa” = toiminta.

Mainitut ryhmän vetovoiman osatekijät eivät ole aivan sellaisinaan siirrettävissä isänmaallisuuden vaikutintaustan tarkasteluun. Kuitenkin niitä seuraten voidaan myös isänmaallisuuden käsitteen erittelyssä päätyä hyvin samantapaisiin vaikuttimiin. Ensinnäkin, myös kiintymys jotakin maata kohtaan voi perustua osaksi siihen, että yksilö tuntee elämisen juuri tässä maassa olevan itselleen ”edullista” — lähinnä taloudellisessa mielessä. Tämä vaikutin liittyy läheisesti vallitseviin oloihin, yhteiskuntajärjestelmään jne. Yksilö tuntee toimeentulonsa turvatuksi ja elämisen mahdollisuutensa hyväksi nimenomaan siksi, että maassa vallitsevat tietyt olot ja tietty poliittinen ja taloudellinen järjestelmä. Asiaan ei vaikuta niinkään se, että on sattunut syntymään tuossa maassa ja tuntee sen erilaisen oppimisen kautta itselleen läheiseksi.

Mutta oppiminen on tärkeä seikka, kun puhutaan toisesta osatekijästä, ”toimintavaikuttimesta”. Yksilö tuntee maan tavat, traditiot yms. ”toimintarutiinin” itselleen läheiseksi ja tutuksi ilmeisesti juuri oppimisen kautta. Sama pitää paikkansa myös puhuttaessa kolmannesta osatekijästä. Jokin maa saattaa tuntua läheiseltä siellä asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien vuoksi, eikä tämä tunne ole riippuvainen vallitsevista oloista eikä yhteiskuntajärjestelmästä.

Neljänteen osatekijään — tunne että on arvokasta kuulua johonkin erityiseen kansaan — on isänmaallisuuden lisäämiseen tähtäävässä propagandassa aina kiinnitetty erityistä huomiota. On epävarmaa, miten tämän tapaiset käsitykset yleensä syntyvät, mutta ilmeisesti kansallisten myyttien ylläpitämisellä on oma vaikutuksensa (suurmiehet, urheilu, sisu, talvisota, maa, joka maksaa velkansa jne.).

Nimenomaan isänmaallisuudesta puhuttaessa on ehkä mahdollista erottaa vielä eräs osatekijä, jota tavallisten pienryhmien puitteissa ei esiinny. Johonkin maahan voidaan nimittäin kiintyä myös eräiden luontoon liittyvien ja maantieteellisten tunnuspiirteiden kuten ilmaston, maisemien yms vuoksi.

Sosiologiselta kannalta ovat näistä osatekijöistä erityisen kiintoisia ensimmäinen ja kolmas. Ensimmäinen vaikutin poikkeaa kaikista muista siinä suhteessa, että nimenomaan se voi olla myös ”merkiltään negatiivinen”, ts se saattaa kääntyä vaikuttimeksi, joka heikentää isänmaallisuutta ikäänkuin työntämällä yksilöä pois ryhmästä. Työttömyys, elämisen ja toimeentulon epävarmuus, yrittämisen mahdollisuuksien kaventuminen jne ovat varmasti syitä, joiden vuoksi jopa siirrytään maasta pois. Sen sijaan kai kukaan ei jätä synnyinmaataan siksi, että siellä asuu epämiellyttäviä ihmisiä, vallitsee ikäviä tapoja tai että sen kansalaisuus koetaan ihmisarvoa alentavaksi. Näiden vaikuttimien kohdalla luultavasti ”nolla” on pienin mahdollinen arvo. Esimerkiksi ihmisuhteisiin liittyvä vaikutin voi olla nollan arvoinen silloin, kun ihmisellä ei ole omassa maassaan ketään lähisukulaisia tai läheisiä ystäviä.

Kolmas vaikutintyyppi on sosiologisesti kiintoisa siksi, että monet tutkimukset ovat osoittaneet pienryhmien ja niiden puitteissa syntyvien ihmissuhteiden ohjaavan yksilön toimintaa huomattavassa määrin. Niinpä myös kiintymys pienryhmiin ja kiintymys koko maata kohtaan saattavat olla keskenään melko kiinteässä riippuvuussuhteessa. On perusteltua olettaa, että yksilö tuntee isänmaan itselleen sitä läheisemmäksi, mitä erilaisempia ja useampia pienryhmiä kohtaan hän tuntee kiintymystä. Tähän suuntaan viittaavat eräät S M Eisenstadtin Israeliin muuttaneiden siirtolaisten parissa suorittamat tutkimukset (1952 a ja b sekä 1954). Niiden mukaan kansalaisten samastuminen yhteisöön ja mukautuminen sen normeihin on riippuvainen ensi sijassa siitä, minkälainen kokonaisuus syntyy yksilön viiteryhmistä, ts ryhmistä,

joihin hän haluaa samastua ja joiden normit hän on valmis hyväksymään. Jos yksilön viiteryhmät ovat niin toistensa kaltaisia, että voidaan puhua yhdestä eriytymättömästä viiteryhmäkokonaisuudesta — jos hän samastuu esim vain jonkin poliittisen puolueen vaikutuspiirissä toimiviin ryhmiin — on hänen samastumisensa koko yhteisöön suhteellisen heikko. Voimakkaimmin samastuvat yhteisöön ne, joilla on monia ja keskenään hyvin erilaisia viiteryhmiä. Saman tapainen seikka on havaittu myös pienemmissä organisaatioissa. Niinpä erään amerikkalaisen ammattiyhdistyksen piirissä todettiin erilaisiin epäpoliittisiin pienryhmiin kuuluvien olevan keskimääräistä aktiivisempia ja toimeillaampia myös varsinaisessa poliittisessa ammattiyhdistystoiminnassa (Lipset ym 1956).

Puhe ryhmän vetovoiman osatekijöistä liittyy läheisesti erotteluun päämäärien ja keinojen välillä, joka toisinaan tehdään isänmaallisuudesta puhuttaessa. Isänmaahan voidaan tavallaan nähdä joko keinona tai päämääränä. Itseisarvona, päämääränä sinänsä, nähdään isänmaa silloin, kun sen nimissä vaaditaan kaikinpuolista ja ehdotonta uskollisuutta kansallisille vertauskuville ja iskulauseille, kun isänmaallisuudesta tehdään jäykkä, luonteeltaan uskonnollinen opinkappale rituaaleineen, symboleineen ja joskus inkvisitioineenkin. Isänmaalliseksi määrittelyllä toiminnalla ei silloin tarvitse olla mitään tekemistä tarkoituksenmukaisuuden ja järkipäisyyden kanssa.

Toisenlaatuisesta isänmaallisuudesta on kysymys silloin, kun omaan isänmaahan, sen laitoksiin ja tunnuskuviin suhtaudutaan myönteisesti siksi, että ne edustavat joitakin arvoja — ja vain niin kauan kuin ne näitä arvoja edustavat. Isänmaa nähdään tavallaan vain keinona tai välineenä eräiden arvojen ja päämäärien toteuttamisessa, ja isänmaallisuudessa on kysymys lähinnä tarkoituksenmukaisuudesta ja järkipäisyydestä. Kuten asiaa eritellyt Williams (1951) huomauttaa, voi ero tämäntapaisten katsomustapojen välillä tulla näkyviin mm silloin, kun on kysymys isänmaallisuuden ylläpitämisen keinoista. Isänmaan itseisarvona näkevän katsomustavan mukaista ehkä on asettaa elin, joka tutkii epäisänmaallista toimintaa, tai säätää lakeja sellaisen toiminnan rankaisemiseksi. Vastakkaisen, isänmaan välinearvoa tähdentävän käsityksen mukaan tällaisen elimen asettaminen tai lain laatiminen puolestaan voi olla epäisänmaallista, jos se loukkaa niitä perus-

arvoja, joiden vuoksi isänmaata yleensä kannattaa pitää arvossa. Tällaisia perusarvoja voivat olla esimerkiksi yksilön vapaus ja elämän kunnioittaminen. Kuvattujen katsomustapojen välinen ero vastanneekin jossakin määrin erottelua yhteisökeskeisen ja yksilökeskeisen ajattelun välillä (ks Littunen 1962).

Jaottelua voidaan selventää myös puhumalla isänmaallisuuden vaikuttimista. Kun isänmaa nähdään itseisarvona, katsotaan vaikuttimista puhuminen ehkä tarpeettomaksi ellei vallan sopimattomaksi: koska isänmaa on arvo sinänsä, on jokaisen oltava isänmaallinen, kohdeltiinpa häntä maassaan miten tahansa. Koko puhe isänmaallisuuden osatekijöistä kuvastaa näkemystä, jonka mukaan isänmaalla on lähinnä välinearvoa.

2. Kiintymys ja maanpuolustustahto

Kiintymykseen viittaavien sanontojen ohella mainittiin alussa esitetystä sanakirjamääritelmässä myös tahto puolustaa maata. Tämä seikka on läheisessä yhteydessä kiintymykseen, joskaan ei täysin sama asia. Tosin sosiaalipsykologisissa pienryhmätutkimuksissa on ryhmäkiinteyttä joskus mitattu sen perusteella, miten valmiita ryhmän jäsenet ovat toimimaan ryhmänsä säilyttämisen ja olemassaolon puolesta (esim Schachter 1951). Ei ole kuitenkaan välttämätöntä, että kiintymykseen omaa maata kohtaan liittyisi poikkeuksettomasti tahto puolustaa maata kaikin tavoin — ei ainakaan jos emme usko isänmaan itseisarvoon. Tällöin myös käsite "isänmaallinen pasifisti" on ristiriidaton: henkilö tuntee kiintymystä maataan kohtaan, koska se edustaa hänelle tärkeitä arvoja, mutta hän ei kuitenkaan voi aseellisesti puolustaa maataan, koska aseellinen toiminta on juuri niiden arvojen vastaista, joiden takia isänmaakin on arvokas (esim elämän säilyttäminen ja rikastuttaminen).

Tietenkin voimme määritellä isänmaallisuuden myös niin, että maanpuolustustahto kuuluu isänmaallisuuteen jo määritelmän mukaan. Tällöin ei "isänmaallista pasifistia" voi olla olemassa. Osa ihmisistä voi myös kokea isänmaallisuutensa kokonaisvaltaisena ja erittelemättömänä, jolloin maanpuolustustahto saattaa kuulua siihen olennaisena osana. Tämän tutkimuksen kannalta on kuitenkin tarkoituksenmukai-

sempaa lähteä siitä, että kiintymys omaa maata kohtaan ja maanpuolustustahto ovat eri asioita. Tutkimuksen erääksi tavoitteeksi jää selvittää, missä määrin nämä kaksi seikkaa ovat ominaisia samoille ihmisille.

Jos henkilö tuntee voimakasta kiintymystä maataan kohtaan, mutta ei kuitenkaan hyväksy aseellista maanpuolustusta, on hänellä mielessään ehkä muita keinoja maan riippumattomuuden ja olemassaolon turvaamiseksi. Kun "toisissa tornin pidoissa" keskusteltiin kysymyksestä Itä ja Länsi, esitti alustaja tilanteen Suomen kohdalla juuri erilaisina vaihtoehtoina:

"Maailman keskipiste on tietenkin Suomi, ja Suomi on tässä Idän ja Lännän valtataistelussa ei-kenenkään-maata. Täsmällisemmin sanoen se on Idän etumaastoa. — —

Miten on meneteltävä joukkueen johtajan, joka havaitsee joutuneensa miehineen kahden bunkkerilinjan väliin, joista kumpikaan ei selvästi ole hänen omansa?

Reseptejä on tarjolla monta. Vänrikki voi viedä miehensä ei-kenenkään-maan korkeimmalle näköalakukkulalle, heiluttaa lakiaan ja pitää moraalisaarnan Eisenhowerin ja Malenkovin sotamiehille. Tai hän voi jakaa miehistölleen ruusunpunaiset aurinkolasit ja suggeroida heidät uskomaan, että mitään bunkkerilinjaa ei ole, että kyseessä on vain leikkisota, että ihmiset ovat sekä Idässä että Lännessä pohjaltaan hyviä, että maailma on paratiisi tai ainakin se on tehtävissä paratiisiksi. Kolmas mahdollisuus on, että vänrikki tekee ennakkovalinnan: hän vaikkapa henkensä kaupalla suunnistautuu oitis joko Itään tai Länteen. Ja neljäs menetelmä, jonka minä tässä tilanteessa ehkä valitsisin, on se, että kaivaudutaan maahan ja odotetaan, herätetään mahdollisimman vähän ulkopoliittista huomiota, toivotaan hurskaasti, että kranaatit lentävät niin kuin ne tavallisesti lentävät ei-kenenkään-maan ylitse, että ratkaisevat kahakat tapahtuvat muilla kaistoilla. Ja ennen kaikkea pidetään väki koossa ja toimintavalmiina kaikkien tilanteen muutosten varalta."

(Toiset pidot tornissa 1954, 14—15)

Keskustelussa pohdittiin näitä vaihtoehtoja ja esitettiin myös eräitä muita. Niinpä joku puhui "pyhän sosiaalisen sodan välttämättömyydestä", ts eri maiden mahdollisuudesta säilyttää asemansa rauhanomaisin keinoin poistamalla maailmasta hätää ja kurjuutta. Viitattiin myös

siihen, että kansalla saattaa olla mahdollisuus voittaa muut sivistyksen aseineen. Tämä väite on toistettu myöhemmissäkin kulttuurikeskusteluissa:

"Erittäin hyvä tapa valmistaa rauhaa on vahvistaa sivistystä, sillä siihen ei paraskaan armeija pysty kajoamaan. Alkeellisella henkisellä tasolla oleva kansa voidaan helpoimmin listiä ja hajottaa. Korkeakulttuuri säilyy maallisen vallan rappeutuessa ja nujertaa sellaisen vastustajan, johon aseet eivät ole pystyneet: kreikkalaiset voittivat rauhanasein lopulta roomalaiset ja nämä puolestaan heitä sotakuntoisemmat barbaarit."

(Lounela 1959, 148)

Tässä esimerkkeinä mainitut vaihtoehdot eivät vielä ole mikään tyhjentyvä luettelo mahdollisista toimintatavoista. Siitä puuttuu mm. eri vaihtoehtojen samanaikainen soveltaminen — esim. varustautuminen ja aktiivinen, rauhan säilyttämiseen tähtäävä ulkopoliittika. Esimerkit kuitenkin osoittavat, että myös aseellista maanpuolustusta viroksuvilla voi olla mielessään joitakin maan puolustamista tarkoittavia toimintatapoja.

3. Isänmaallisuus ja suhtautuminen muihin kansoihin

Alussa esitetyssä määritelmässä viitattiin myös siihen oman ryhmän ylikorostamiseen ja vastaavasti muiden ryhmien halveksimiseen ja ennakkoluuloisuuteen näitä kohtaan, joka toisinaan saattaa liittyä omaa ryhmää kohtaan tunnettuun kiintymykseen. Tällaiseen asennoitumiseen on sosiaalipsykologisessa sanastossa viitattu käsitteellä etnosentrismi, ryhmäkeskeisyys. Usein tuo ryhmä on oma kansa; silloin etnosentrismi tarkoittaa eräänlaista kiihkokansallismielisyyttä. Isänmaallisuuden käsite tulee sosiologisissa tutkimuksissa ehkä tavallisimmin esiin juuri puhuttaessa ennakkoluuloista ja kiihkokansallismielisyydestä. Esimerkiksi Adornon ym. (1950) tunnettuun ryhmäkeskeisyyttä mittaavaan asenneasteikkoon sisältyy neljä osa-asteikkoa, joista kolme mittaa ennakkoluuloisuutta vieraita kansoja kohtaan ja neljäs isänmaallisuutta (patriotism). Tutkimuksessa mitattu isänmaallisuus oli varsin kiinteässä yhteydessä ennakkoluulon asenteisiin (asteikkojen väliset korrelaatiot vaihtelivat .69 ja .83 välillä) ja näistä osa-

asenteista koostuvaan ryhmäkeskeisyyteen isänmaallisuus liittyi läheisemmin kuin muut osa-asenteet (korrelaatio .92). Tulosten merkitystä arvioitaessa on kuitenkin huomattava, että tutkimuksessa mitattu "patriotism" on selvästi enemmänkin isänmaallisuuden ylikorostamista kuin isänmaallisuutta — enemmän "nurkkapatriotismia" tai "isolationismia" kuin patriotismia (vrt Allport 1958, 70—71). Asenne nimittäin pääteltiin siitä, miten vastaaja suhtautui seuraaviin väitteisiin:

1. "Todellisen amerikkalaisuuden pahimpana vaarana viimeisen 50 vuoden aikana ovat olleet vieraat aatteet ja agitaattorit."
2. "Nyt kun uusi koko maailman käsittävä järjestö on perustettu, on Amerikan pidettävä varansa, ettei se vain menetä vähääkään riippumattomuudestaan ja täydellisestä voimastaan itsenäisenä kansakuntana."
3. "Amerikka ei ehkä ole täydellinen, mutta amerikkalaisuuden ansiosta olemme päässeet niin lähelle täydellistä yhteiskuntaa kuin inhimillisesti on mahdollista."
4. "Kansallisen turvallisuutemme paras tae on se, että Amerikalla on maailman suurin armeija ja laivasto sekä atomisalaisuudet."

Väittämistä näkyy, että isänmaallisuutta ei ole ainoastaan määritelty itseisarvoksi, vaan joskus jopa tutkimuksissa mitattu samalta pohjalta. Väittämähän eivät viittaa mihinkään erillisiin syihin, joiden vuoksi isänmaa mahdollisesti on arvokas, vaan sellaisiin yleisluontoisiin ja eriytymättömiin seikkoihin kuin "amerikkalaisuus", "kansakunnan itsenäisyys", "kansallinen turvallisuus" jne.

Kiihkokansallismielisyydestä ei ole pitkä matka suoranaiseen aggressiivisuuteen, so vihamielisyyteen ja hyökkäävyyteen muita kansoja kohtaan. Tämäkin tunne saattaa liittyä isänmaallisuuteen. Tuntuu kuitenkin kuin sekä propagandantekijät että sosiaalipsykologit olisivat aikojen kuluessa liiaksi uskoneet siihen, että viha muita ryhmiä kohtaan lisää omaa ryhmää säilyttäviä asenteita. Havaittiinhan toisen maailmansodan aikana Yhdysvaltojen armeijassa, että sotilaiden taistelutahdon pääasiallinen perusta ei suinkaan ollut viha vastustajaa kohtaan, vaan tämän tekijän osuus taistelumoraalissa oli suhteellisen vähäinen. Paljon enemmän vaikutti sotilaiden taisteluhengen kiin-

tymys omia pienryhmiä kohtaan, eli siis kolmas aikaisemmin mainituista ryhmäkiintymyksen vaikuttimista (Stouffer ym 1949; Shils 1950).

Tässä tutkimuksessa lähdemme jälleen siitä, että isänmaallisuus ja kiihkokansallismielisyytenä ilmenevä ryhmäkeskeisyys ovat eri asioita. Tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, kuinka läheisessä yhteydessä viimeksi mainittu seikka on omaa maata kohtaan tunnettuun kiintymykseen.

4. Isänmaallisuus ja "todellisuuden vääristyminen"

Kun ihminen pitää omaa maataan objektiivisestikin arvioiden kaikkia muita maita parempana, sen menneisyyttä muiden kansojen menneisyyttä ihmeellisempänä ja sen kohtaloita muiden kansojen kohtaloita ylväämpinä, silloin hän tavallaan vääristää todellisuutta. Lievemässä muodossa on samasta ilmiöstä (distortion of reality) kysymys silloin, kun ihannoiden ja ylistäen puhutaan kansan luonteesta. Sellaisia perusteettomia yleistyksiä esiintyy vielä tämän päivän koulukirjoissammekin:

"Antakaamme nyt jonkin keski- tai eteläeurooppalaisen turistiryhmän tehdä havaintojaan meistä. — —

Vilkas ja iloinen seurue saapuu Helsinkiin, matkustaa junalla maaseudulle, ihailee maisemiemme kauneutta, mutta näkee kansamme kaikkialla oudon jörönä, harvasanaisena, itseensä sulkeutuneena. — — Suomen kansan sulkeutuneisuus lieenee johdettavissa salomaiden hiljaisesta yksinäisyydestä, jonka keskellä esi-isämme ovat uudisraivaustyönsä suorittaneet. Ulkomainen turistiryhmä tuntee urheilijoitamme monista kansainvälisistä kilpailuista. — — Nyt tämä matkaseurue pääsee näkemään tämän pohjoisen pellonraivaajakansan osoittavan arkielämässään yhä tuota hellittämätöntä sitkeyttä. Hartiavoimin suomalainen talonpoika jatkaa vuosituhantista raivaustyötään ja taistelee ankaria olosuhteita vastaan. — — Tutustuttuaan lähemmin harvasanaisiin isäntiinsä matkailijat joutuvat näkemään yksityisen Suomen kansalaisen itsenäisesti harkitsevaksi, usen sisukkuudessaan itsepäiseksi ihmiseksi, johon toisten mielipiteet eivät hevin pysty vaikuttamaan."

(Renkonen 1960, 87—88)

Kansallinen itseihailu saattaa tuntua harmittomalta ilmiöltä. Sen on kuitenkin todettu olevan yhteydessä mm ulkopoliittiseen ajattelu-tapaan: mitä enemmän henkilö ihailee kansaansa, sitä taipuvaisempi hän on asettamaan vastuun ulkopoliittisten konfliktien ratkaisemisesta vieraalte osapuolelle eikä omalle maalleen (Christiansen 1959, 201—214).

Toisaalta on myönnettävä, että todellisuuden vääristäminen voi usein olla jopa välttämätöntä jonkin hengen, mielialan tai mielentilan ylläpitämiseksi. Tämä koskee lähes kaikkia elämäalueita. Yleensä todellisuuden vääristäminen on keino vähentää ahdistuneisuutta ja toivotomuutta. Sen avulla ei yksinomaan lisätä ryhmähenkeä, vaan myös yritetään suojella ja ylläpitää mielenterveyttä. Niinpä on väitetty, että mitä pidemmälle ammatillinen erikoistuminen yhteiskunnassa jatkuu, sitä tärkeämpää ihmisten omanarvontunnon on omaksua todellisuutta vastaamaton kuva oman ammatin tai tehtävän erinomaisesta tärkeydestä muihin verrattuna (Bowman 1955). Samoin on havaittu, että sairaanhoitajan työssä, jossa kärsimys, kuolema, parantumattomat sairaudet ja läheinen fyysinen kosketus potilaisiin synnyttävät henkistä painetta ja ahdistuneisuutta, kehittyä helposti todellisuutta vääristäviä — ja samalla lievittäviä — puolustusmekanismeja (Menzies 1960).

Parhaana voisi monessa suhteessa pitää sellaista ratkaisua, joka turvaa yhteisön kiinteiden ja yksilön persoonallisuuden eheyden ilman todellisuutta vääristäviä kuvitelmia ja käsityksiä. Kulkeehan todellisuuden vääristymisen kautta tie kiihkokansallisuuteen ja vihamielisyteen muita kansoja kohtaan. Niinpä sellaiset kansalliskiihkon muodot kuin oppi ”arjalaisuudesta” tai juutalaisviha ovat samalla esimerkkejä vääristyneestä todellisuudesta. Todellisuuden vääristyminen ei kaikissa tilanteissa ole tarkoituksenmukaista edes toimivan yksilön omalta kannalta. Jos yksilöllä on väärä kuva todellisuudesta ja jos hän toimii tuon kuvan perusteella, silloin hän helposti toimii epätarkoituksenmukaisesti. Näin saattaa käydä, jos esimerkiksi isänmaallisuuden lisäämiseen tarkoitettussa propagandassa annetaan väärä kuva todellisuudesta. Jotakin tästä sisältyy Manfred Gregorin (1960) kirjaan ja sen pohjalla tehtyyn elokuvaan *Silta*, joissa järkyttävällä tavalla kuvataan tavallaan vääristettyyn todellisuuteen (”pitää taistella viimeiseen mieheen”) uskoviin koulupoikien epätarkoituksenmukaista ja turhaa taistelua.

5. Isänmaallisuuden käsitteen muuttuminen

On ilmeistä, että suuret murroskaudet, kuten sodat, usein muuttavat käsityksiä ja käsitteiden määritelmiä. Sota saattaa muuttaa kokonaistilannetta ja tilanteen muuttuminen puolestaan pakottaa muuttamaan käsityksiä ja asioiden totuttuja hahmottamistapoja. Sodan aikana isänmaallisuuden lisäämiseen pyrkivä propaganda yrittää yleensä herättää vihaa vastustajaa kohtaan. Samoin ehkä juuri sodan aikana annetaan tavallista vääristyneempi kuva todellisuudesta. Luultavasti sodan jälkeen seuraa usein kummassakin suhteessa vastareaktio: vihamielisyyttä ja kiihkokansallismielisyyttä samoin kuin todellisuuden vääristämistä yritetään kaikin keinoin välttää. Juuri näissä kohden käsitykset isänmaallisuudesta joudutaan siis ehkä muovaamaan uudelleen.

Isänmaallisuus saattaa tuntua laimealta, kun sitä ei enää vihan ja ylisanojen avulla teräestetä. Tämä voi johtaa väitteisiin "aatteettomuudesta". Monet eivät kenties jaksa uskoa, että omaa kansaa kohtaan tunnettuun kiintymykseen ei välttämättä tarvitse liittyä vihamielisyyttä muita kansoja kohtaan, eikä myöskään oman maan todellisuutta vastaamatonta yliarvostamista.

Toisaalta myös psykologiassa torjunnaksi ja torjuntaa seuraavaksi projektioksi nimitetyt ilmiöt voivat tulla näkyviin. Jos yksilö ei hyväksy joitakin ominaisuuksiaan, esim seksuaalisuutta tai vihamielisyyttä, hän torjuu ne pois omasta tietoisuudestaan, mutta näkee niitä hyvin herkästi muissa ihmisissä. Tämä mekanismi "palkitsee" häntä kahdellakin tavalla: toisaalta hän voi katsoa olevansa itse vapaa noista paheksuttavista piirteistä, ja toisaalta hän saa suoraa tyydytystä saadessaan olla hyökkäävä syyttäessään muita hyökkäävyydestä tai saadessaan askarella seksuaaliasioilla etsiessään seksuaalisuutta muista ihmisistä. Samalla tavalla voi torjuttu vihamielisyys muita kansoja kohtaan johtaa siihen, että syytellään muita tällaisesta vihamielisyydestä.

Sotien ja murroskausien vaikutuksen ohella tapahtuu toisenlaistakin käsitysten ja käsitteiden muuttumista. Ihminen itse voi muuttua, samoin se kuva, mikä meillä on ihmisestä. Tätä kuvaa muuttaa tiede, varsinkin ns käyttäytymistieteet. Kun kulttuureja tutkineet sosiaaliantropologit osoittavat, että ihmisen ei välttämättä, yleismaailmallisesti tarvitse olla hyökkäävä ja sotainen (Benedict 1951), saattaa tämä tieto vaikuttaa myös isänmaallisuuteen liittyviin käsityksiin.

Itse ihmisen muuttumisesta on oletettu, että länsimainen ihminen on yhteiskunnan teollistumisen ja kaupunkimaistumisen myötä kehityksessä tiettyyn suuntaan: ihminen, jonka käyttäytymistä ohjaavat voimakkaat sisäistyneet arvot ja normit, on väistymässä sellaisen ihmisen tieltä, jonka päätöksiä, valintoja ja asennoitumista ohjaavat muut ihmiset, lähiympäristön vastaavissa tilanteissa tekemät ratkaisut (Riesman 1950). Jos tämä pitää paikkansa, merkitsee se ryhmäkiintymyksen kolmannen osatekijän, ihmissuhteiden vaikutuksen suhteellisen osuuden kasvua ryhmän koettuun vetovoimaan vaikuttavien tekijöiden joukossa.

Pelkkien haastattelutietojen avulla on näitä laajoja muutoksia jokseenkin mahdoton todeta. Niinpä mainitut kysymykset jäävätkin tämän tutkimuksen empiirisen osan ulkopuolelle. Muita menetelmiä kuten sisällönanalyysiä tai historiallista metodia käyttäen isänmaallisuuden käsitteen muuttumisen tarkastelu sen sijaan olisi sekä mahdollinen että kiintoisa ja tärkeä tutkimustehtävä. Toivottavasti nimenomaan historiallinen tutkimus tulee joskus valaisemaan niitä tämän tutkimuksen aihepiiriin kuuluvia ongelmia, joihin sosiologinen ja sosiaalipsykologinen erittely voi antaa vain puutteellisen vastauksen.

B. EMPIIRISIÄ TULOKSIA

1. Kiintymys ja sen osatekijät

Niissä haastatteluaineistoissa, jotka olivat tähän tutkimukseen käytettävissä, ei ole mitään selviä tietoja isänmaata kohtaan tunnetun kiintymyksen osatekijöistä. Pari tutkimusta tosin hieman sivuaa tätä kysymystä. Vilho Koirasen (1962) suorittamissa haastatteluissa, joiden kohteena oli joukko Ruotsiin muuttaneita suomalaisia, esiteltiin vastaajille muutamia isänmaallisuuden mittaamiseen tarkoitettuja asenneväittämiä. Viidestä väittämästä syntyi ns kasautuva asenneasteikko, jolle Koiranen antoi työnimen "patriotismi". Asteikon syntyminen merkitsee sitä, että kysymyksiin annetut vastaukset ilmentävät pääasiassa yhtä ainoaa asennetta. Asteikkoon kuuluvat seuraavat väittämät:

1. "Suomalainen ei voi tuntea itseään onnelliseksi missään muualla kuin Suomessa."
2. "Ihmiselle ei merkitse mitään, missä maassa hän asuu, kunhan toimeentulo on turvattu."
3. "Puhe suomalaisuudesta ja isänmaallisuudesta on propagandistien keksintöä."
4. "Ruotsi ja Suomi sekä niiden kansat ovat niin samanlaisia, että on samantekevää kummassa maassa asuu."
5. "Suomen merkitys täällä oleville suomalaisille on yhtä vähäinen kuin heidän Suomesta saamansa hyötykin."

Väittämät 1, 3 ja 4 viittaavat suoraan siihen kokonaisuuteen, jota voidaan nimittää kiintymykseksi omaa maata kohtaan. Jos vastaajan asenteet ovat "isänmaallisia", hän ilmeisesti on samaa mieltä ensimmäiseen väitteeseen, mutta eri mieltä kolmanteen ja neljänteen. Väitteet siis ilmeisesti mittaavat isänmaata kohtaan tunnettua kokonais-kiintymystä.

Väittämät 2 ja 5 sen sijaan ovat luonteeltaan hieman toisenlaisia. Niissä esiintyvät sanat "toimeentulo" ja "hyöty", ja kumpikin väite sisältää suunnilleen saman ajatuksen: sen, että kiintymys omaa maata kohtaan on riippuvainen ainoastaan hyödystä ja toimeentulon mahdollisuuksista. "Patrioottiseksi" vastaukseksi on laskettu tämän väitteen kieltäminen eli väite, että kiintymys on riippuvainen muistakin seikoista kuin aikaisemmin ensimmäisenä osatekijänä käsitellystä "hyödystä".

Koska kaikki viisi väittämää sopivat samaan asteikkoon, on pääteltävissä, että isänmaallisuudeksi nimitettävään kokonaiskiintymykseen (väittämät 1, 3 ja 4) liittyy läheisesti kokemus tai elämys siitä, että isänmaa on arvokas muullakin tavalla kuin taloudellisen toimeentulon turvaajana (väittämät 2 ja 5).

Samaan suuntaan viittaavat myös ne alustavat tulokset, joita Helsingin yliopiston piirissä dos Arne Runebergin johdolla toiminut seminaari sai tutkiessaan mm haastattelumenetelmää käyttäen suomalaisten kiintymystä heimoihinsa. Seminaarin raportissa (Meddelande N:o 7, 1960) todetaan, että kotiseututunne, syntymäpaikka ja syntyperä ovat olleet hyvin tärkeitä johonkin erityiseen heimoon samastumisen syytä.

On syytä tähdentää näiden ei-taloudellisten seikkojen merkitystä, koska juuri ne saattavat lisätä kiintymystä omaa maata kohtaan kaikissa yhteiskuntaryhmissä, esimerkiksi poliittisista tai taloudellisista eroavuuksista riippumatta.

2. Tyytyväisyys omaan maahan ja maanpuolustustahto

Kuten edellä mainittiin, samastuminen ja tyytyväisyys omaan ryhmään ja toisaalta oman ryhmän puolustamiseen ja säilyttämiseen tähtäävä toiminta kulkevat usein käsi kädessä, joskaan niiden välisen riippuvuuden ei välttämättä tarvitse olla täydellinen. Tämä varaus on tehtävä varsinkin silloin, kun kiintymyksellä omaan ryhmään tarkoitetaan isänmaallisuutta ja oman ryhmän puolustamiseen tähtäävällä valmiudella maanpuolustusasenteita. Liittyhän aseelliseen maanpuolustukseen monia muitakin arvonäkökohtia kuin oman maan suojeleminen.

Maanpuolustusta koskevien mielipiteiden yhteyttä tyytyväisyyttä omaa maata kohtaan ilmentäviin mielipiteisiin tarkastellaan seuraavassa empiirisen aineiston avulla, jonka on v 1954 kerännyt Suomen Gallup haastatelmalla yhteensä 374 kiintiöpoiminnan avulla eri puolilta Suomea valittua 17—45-vuotiasta mieshenkilöä. Aineistoa on eritelty ja tuloksia esitelty aikaisemminkin (Valtinen 1954 ja 1957), mutta seuraavassa esitettävät tiedot perustuvat nimenomaan tätä tutkimusta varten suoritettuun perusteelliseen toisintoanalyysiin. Otantaa, kysymysten valintaa, analyysimenetelmää ym koskevia teknillisiä tietoja on esitetty liitteessä (ss 85—86). Siellä selostettujen karsintaperusteiden mukaan valittiin tarkastelun kohteeksi 12 yksityistä mielitekijäkysymystä. Jokaiseen kysymykseen annetut vastaukset jaettiin kolmeen luokkaan — karkeistaen sanottuna ”tyytyväisiin” (+), ”neutraaleihin” (0) ja ”tyytymättömiin” (—) vastauksiin. Seuraavassa on lueteltu kysymykset ja mainittu kunkin kohdalla ”tyytyväiseksi” luokiteltu vastaustyyppi:

1. Riippumattomuuden arvostus:

”Kumpi Teistä on kansamme kannalta tärkeämpää, saavuttaa yleinen taloudellinen hyvinvointi vai säilyttää maan riippumattomuus?”

(+ = ”Säilyttää riippumattomuus”)

2. Puolustusvoimien suotavuus:

"Toisten mielestä maamme pysyy paremmin selkkausten ja sotien ulkopuolella, jos meillä ei ole puolustusvoimia, toisten mielestä taas jos meillä on puolustusvoimat. Mikä on Teidän mielipiteen täästä?"

(+ = "Parempi, jos on")

3. Puolustusvoimien puolueettomuus:

"Arveletteko, että meillä puolustusvoimissa suositetaan jotakin tiettyä poliittista suuntausta, vai ei?"

(+ = "Ei suosita")

4. Kertausharjoitusten tarpeellisuus:

"Entä pidätkö kertausharjoitusten järjestämistä meillä nykyisin tarpeellisena vai tarpeettomana?"

(+ = "Tarpeellisena")

5. Väestönsuojelun tarpeellisuus:

"Joissakin maissa on ryhdytty toimenpiteisiin, jotka tarkoittavat siviiliväestön suojelua mahdollisen sodan tuhojen varalta. Pidätkö tällaisia toimenpiteitä meillä nykyisin tarpeellisina vai tarpeettomina?"

(+ = "Tarpeellisina")

6. Talvisodan väistämättömyys:

"Oliko Teistä talvisota väistämätön, vai tehtiinkö meillä mielestänne liian vähän ponnistuksia ja uhrauksia sen välttämiseksi?"

(+ = "Väistämätön")

7. Jatkosodan väistämättömyys:

"Entä pidätkö myöhempää jatkosotaa (vv 1941—44) väistämätömänä, vai olisiko siitä mielestänne voitu välttyä?"

(+ = "Väistämätön")

8. Sotien hyöty:

"Katsotteko, että äskeisistä sodista oli Suomelle loppujen lopuksi pääasiassa hyötyä vai pääasiassa vahinkoa?"

(+ = "Hyötyä vähintään yhtä paljon kuin vahinkoa")

9. Tyytyväisyys toimeentuloon:

"Kun ajattelette Suomea ja muita maita, niin miten hyvinä tai huonoina pidätte elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksia maassamme?"

(+ = "Hyvinä")

10. Luottamus johtajistoon:

"Entä miten paljon tai vähän luotatte maan nykyisen johtajiston kykyyn hoitaa maamme asioita parhaalla tavalla?"

(+ = "Paljon")

11. Tyytymättömyys sotasyllisyysjuttuun:

"Miten hyvin tai huonosti ns sotasyllisyysjutun tuomiot vastasivat Teidän oikeustajuntaanne?"

(+ = "Huonosti")

12. Tyytymättömyys asekatkijuttuun:

"Entä miten hyvin tai huonosti ns asekatkijutun tuomiot sotien jälkeen vastasivat Teidän oikeustajuntaanne?"

(+ = "Huonosti")

Luonnollisesti monien kysymysten välillä on korrelaatiota, sillä kertausharjoituksia tarpeellisuina pitävät kannattavat usein myös väestönsuojelua, sotasyllisyysjutun tuomioihin tyytymättömät henkilöt ovat usein tyytymättömiä myös asekatkijutun tuomioihin jne. Niinpä tutkimuksessa laskettiin kaikki kysymysten väliset korrelaatiot; ne on esitetty liitetaulukossa 1. On luonnollista ajatella, että keskenään korreloivat yksityiset kysymykset heijastavat jotakin samaa yleistä perusasennetta. Kukaan henkilö ei anna näihin 12 kysymykseen kahta-toista täysin irrallista vastausta, vaan hänen vastauskokonaisuutensa määräytyy ehkä kahden tai kolmen yleisen perusasenteen mukaan. Tuntuu järkevältä kysyä, kuinka monta yleistä asennetta nämä 12 yksityistä mielipidettä heijastavat, ja mitkä mielipiteet määräytyvät minkin asenteen perusteella.

Näihin kysymyksiin saadaan vastaus erään korrelaatiomatriisista liikkeelle lähtevän laskennallisen menetelmän, ns faktorianalyysin avulla (ks Vahervuo ja Ahmavaara 1958). Faktorianalyysi ikäänkuin

etsii monien yksityisten mielipiteiden tai suoritusten perustana olevat harvalukuisemmat yleiset asenteet tai suorituskyvyt. Esimerkiksi se tieto, mikä psykologisessa kykytutkimuksessa on saatu älykkyyden osatekijöistä, perustuu juuri faktorianalyttisiin tutkimuksiin, joissa lukuisten erilaisten testien välisistä korrelaatioista on edetty testisuoritusta määrääviin harvalukuisempiin "kykyfaktoreihin" (ks Ahmavaara 1957).

Faktorianalyysin teknillisiä suoritusvaiheita koskevia tietoja on esitetty liitteessä. Taulukko 1 kertoo faktorianalyysin antaman lopullisen tuloksen. Jokainen pystysuora numerosarake edustaa omaa faktoriaan, tässä tapauksessa yksityisten mielipiteiden perustana olevaa yleistä asennetta. Lähtökohdana olleet 12 mielipidettä selittyvät siis tyydyttävästi kolmen perusasenteen avulla. Taulukossa esitettyjen lukujen, ns faktorilatausten merkitystä tarkasteltaessa on otettava huomioon, missä sarakkeessa ja millä rivillä kyseinen luku sijaitsee, ts mihin asennefaktoriin ja mihin mielipidekysymykseen se liittyy. Nämä luvut — jotka vaihtelevat korrelaatiokertoimen arvojen tapaan — osoittavat suoraan, missä määrin asianomainen mielipide on heijastanut kyseistä asennetta. Faktorien — siis asenteiden — merkityssisältö käy selville kun tutkitaan, mitkä kysymykset sillä saavat suuria latauksia.

Taulukko 1

Faktorianalyysin lopputulos (rotatoitu faktorimatriisi; vinorotaatio)

Kysymykset	Faktorit		
	I	II	III
1. Riippumattomuuden arvostus28	.36	.13
2. Puolustusvoimien suotavuus56	.02	.15
3. Puolustusvoimien puolueettomuus51	.05	.03
4. Kertausharjoitusten tarpeellisuus66	.00	.00
5. Väestönsuojelun tarpeellisuus42	.06	-.11
6. Talvisodan väistämättömyys47	.22	.11
7. Jatkosodan väistämättömyys34	.35	.16
8. Sotien hyöty16	.31	.09
9. Tyytyväisyys toimeentuloon00	.62	.00
10. Luottamus johtajistoon23	.35	.00
11. Tyytymättömyys sotasyllisyysjuttuun10	.02	.63
12. Tyytymättömyys asekatkōjuttuun00	.00	.66

Aloitamme faktorien tulkinnan, so asenteiden merkityssisällön tarkastelun kolmannelta sarakkeelta, siis faktorista III. Tämä faktori ei saa latauksia käytännöllisesti katsoen missään muussa kuin kahdessa viimeisessä kysymyksessä. Faktorin edustaman asenteen sisältö on siis yhtä kuin tyytymättömyys sodan ”jälkiselvittelyihin” eli sotasyällisyys- ja asekatkijutun tuomioihin. Saattaa tosin tuntua ihmeelliseltä, etteivät esim käsitykset sotien väistämättömyydestä saa havaittua suurempia latauksia tällä faktorilla. Olisihan luultavaa, että mielipiteestä ”jatkosota oli väistämätön” jo ikäänkuin loogisesti seuraisi mielipide ”sotasyällisyysjutussa annetut tuomiot eivät vastaa oikeuskäsityksiäni”. Faktorin III merkitys onkin mutkikkaampi kuin miltä ehkä aluksi näyttää. Puhuessamme tyytymättömyydestä em juttujen tuomioihin katsomme asiaa helposti ”porvarilliselta” näkökannalta, jolloin tyytymättömyys merkitsee käsitystä, että näissä oikeudenkäynneissä annetut tuomiot olivat liian ankaria tai kokonaan aiheettomia. Kolmannen faktorin edustama tyytymättömyys sisältää kuitenkin myös toisen puolen asiasta: tyytymättömyyden tuomioihin sillä perusteella, että ne olivat liian lieviä. Tätä ei tosin voida osoittaa suoraan, mutta näin on pääteltävissä siitä myöhemmin osoitettavasta tosiseikasta, että kaikkein tyytymättömiä mainittuihin tuomioihin olivat toisaalta kokoomuslaiset ja toisaalta kansandemo-kraatit (ks taulukko 2).

Tulos on opettavainen kahdellakin tavalla. Se osoittaa, miten eräällä tasolla varsin moitteeton ja yksiselitteinen käsite (tyytymättömyyden asenne ja sitä vastaava faktori III) saattaa joskus muuttua moniselitteiseksi, kun sitä tarkastellaan eräällä toisella psykologisella tasolla (tyytymättömyyden syyt tai perustelut). Toisaalta näemme, miten helposti tutkijan oma katsomustapa tällaisessa tapauksessa voi vaikeuttaa kaikkien erilaisten merkitysten havaitsemista — ainakaan tämän tutkimuksen tekijän mieleen ei aluksi juolahtanut lainkaan, että tyytymättömyys saattaisi heijastaa myös käsitystä, jonka mukaan tuomiot olivat liian lieviä.

Seuraavaksi tulkitsemme faktorin I merkityksen. Lähes kokonaan sen avulla selittyvät kysymykset 2—5, jotka kaikki viittaavat maanpuolustukseen: puolustusvoimien olemassaolon tärkeyteen, niiden puolueettomuuteen, sekä kertausharjoitusten ja väestönsuojelun tarpeelli-

suuteen. Kaksi viimeksi mainittua kysymystä heijastavat käsitystä nimenomaan aktiivisen valmistautumisen tärkeydestä, ja siksi on perusteltua nimittää faktorია I aktiivisen maanpuolustustahdon faktoriksi. Tulkintaan sopii hyvin se seikka, että myös käsitys käytyjen sotien väistämättömyydestä, maan riippumattomuuden arvostaminen sekä luottamus maan johtajistoon tulevat osittain tälle faktorille. Kiinnostavaa on havaita, että käsitys puolustusvoimien puolueettomuudesta sijoittuu erittäin selvästi ensimmäiselle faktorille. Se siis saattaa olla eräs tärkeä maanpuolustustahdon edellytys. Tähän kysymykseen tutkimuksessa palataan vielä myöhemmin.

Ainoa kokonaan toisen faktorin osalle tuleva kysymys koskee tyytyväisyyttä toimeentuloon Suomessa. Sen lisäksi luottamus johtajistoon, käsitys että sodista oli myös hyötyä sekä maan riippumattomuuden arvostaminen tulevat lähinnä tälle faktorille. Nämä kysymykset viittaavat tyytyväisyyteen, niin menneisyyteen (sodat) kuin nykyisyyteenkin (toimentulo, johtajat). Faktorille voimakkaasti sijoittuva mielipide ”riippumattomuus on tärkeämpi kuin hyvinvointi” viittaa sekin tyytyväisyyteen nykyisiä oloja kohtaan. Niinpä sanommekin, että faktorin II sisältö on yleinen tyytyväisyys maahan ja siinä vallitseviin oloihin. Eräät myöhemmät tulokset (ss 40—60) viittaavat siihen, että kysymys on todella yleisluontoisesta tyytyväisyydestä, joka ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että asianomainen suhtautuu ankarastikin arvostellen joihinkin vallitsevien olojen yksityisiin epäkohtiin. Tärkeää on myös huomata, että varsinaiset maanpuolustukseen liittyvät kysymykset eivät saa latauksia tällä faktorilla.

Kysymykset talvisodan ja jatkosodan väistämättömyydestä sekä riippumattomuuden arvosta jakautuvat sekä ensimmäisen että toisen faktorin osalle. Näihin kysymyksiin nähtävästi liittyy eräänlaista kaksitahoisuutta. Toisaalta menneitä sotia ja niiden väistämättömyyttä voidaan tarkastella ja arvioida nimenomaan menneinä kysymyksinä: voidaan olla tyytyväisiä tai tyytymättömiä niiden lopputuloksiin. Toisaalta sotia voidaan tarkastella nykytilanteen kannalta. Jos uskotaan, että sodat olivat väistämättömiä, seuraa siitä helposti ajatus, että maa voi tulevaisuudessakin joutua tilanteeseen, jossa sota on väistämätön. Tällä voidaan edelleen perustella maanpuolustuksen tärkeyttä nykyoloissa. Varsinkin talvisota näyttää tässä mielessä muistuttavan maanpuolus-

tuksen tarpeellisuudesta, koska sitä koskeva kysymys tulee varsin selvästi ensimmäisen faktorin osalle. Vastaavalla tavalla voidaan tulkitä maan riippumattomuuden arvostamisen jakautuminen kahteen osaan. Toisaalta riippumattomuuden asettaminen hyvinvoinnin lisäämisen edelle on merkinä ainakin kohtalaisesta tyytyväisyydestä nykyisin vallitsevaan hyvinvointiin ja siis kuuluu toisen faktorin osalle. Toisaalta taas maanpuolustus on eräs keino turvata riippumattomuus, joten on luonnollista, että kysymys sijoittuu osittain maanpuolustusfaktorillekin.

Faktorit I ja II vastaavat tyydyttävästi kahta teoreettisessa osassa tarkasteltua käsitettä. Faktori II on suurin piirtein sama kuin kiintymys isänmaahan tai oman maan koettu vetovoima, joskaan se ei ehkä peitä tätä käsitettä kokonaan, sen kaikkia osatekijöitä. Faktori I sen sijaan on jokseenkin tarkasti samaa kuin edellä teoreettisesti käsitelty maanpuolustustahto. Näiden kahden erillisen faktorin syntyminen on siten vahvistanut olettamusta, etitä maanpuolustustahto on eri asia kuin tyytyväisyys tai kiintymys omaan maahan. Laskettaessa faktoreiden väliset korrelaatiot havaittiin, että faktorit I ja II kuitenkin ovat kohtalaisen läheisessä yhteydessä toisiinsa (korrelaatio oli .31). Sen sijaan kolmas faktori on, ehkä juuri kaksimerkityksisen luonteensa vuoksi, varsin erillään muista ($r_{I, III} = .14$ ja $r_{II, III} = -.13$). Vastausta vaille jää kiintoisa kysymys, olisivatko maanpuolustustahto ja tyytyväisyys maahan olleet läheisemmässä yhteydessä toisiinsa, jos jälkimmäinen faktori olisi sisältänyt enemmän tunneperäistä kiintymystä maahan, pienryhmiin, tapoihin jne.

3. Isänmaallisuus ja ryhmäkeskeisyys

Suomen Gallupin keräämässä aineistossa ei ollut mukana etnosentrismää tai yleistä ennakkoluuloisuutta mittaavia kysymyksiä. Ryhmäkeskeisyyden ja isänmaata kohtaan tunnetun kiintymyksen, isänmaallisuuden, välisen suhteen tarkastelussa onkin nojaututtu toiseen aineistoon, aikaisemmin mainittuihin haastattelutietoihin Ruotsiin muuttaneista suomalaisista (Koiranen 1962). Etnosentrismää ja kansallisia ennakkoluuloja mitannee kohtalaisen hyvin ennakkoluuloisuuden asteikko, johon kuuluivat seuraavat väittämät:

1. "Ruotsalaiset ovat luonteeltaan ylpeitä ja 'koppavia' eikä heidän kanssaan voi tulla toimeen."
2. "Luonteiden erilaisuudesta johtuen on suomalaisten ja ruotsalaisten vaikea tulla toimeen keskenään."
3. "Kateellisuus määrää pääasiassa ruotsalaisten suhtautumisen suomalaiseen."
4. "Ruotsalaisten käytöksessä on paljon hienostelua ja koreilunhalua."

Näin mitatun ennakkoluuloisuuden korrelaatio aikaisemmin (s 19) esitetyllä tavalla mitattuun isänmaallisuuteen oli .15; ei siis korkea, mutta silti tilastollisesti merkitsevä 1 % tasolla. Voimme sanoa, että isänmaallisuus on yhteydessä ennakkoluuloisuuteen, joskaan yhteys ei ole erityisen kiinteä. On myös otettava huomioon tutkitun joukon erityisluonne. Mahdollisesti asuminen vieraan kansan keskuudessa muuttaa sekä isänmaallisuuden että ennakkoluuloisuuden merkitystä vaikuttaen myös näiden väliseen riippuvuussuhteeseen.

Kuitenkin myös muualla saadut tulokset osoittavat, että isänmaallisuuden ja muihin kansoihin kohdistuvan vihamielisyyden välillä on yhteyttä. Niinpä norjalainen Christiansen havaitsi, että mitä isänmaallisempi henkilö oli, sitä enemmän hän kannatti hyökkääviä toimintatapoja ulkopoliittisten pulmatilanteiden ratkaisemiseksi (Christiansen 1959, 201—214). Samassa tutkimuksessa todettiin myös, että isänmaallisuus on yhteydessä hyökkäävyyden siirtämiseen (displacement) ja yleistämiseen (generalization): mitä isänmaallisempi henkilö oli, sitä läheisemmin hänessä piilevä ja hänen jokapäiväisen elämänsä tilanteissa osoittamansa hyökkäävyys liittyi hyökkäävään ulkopoliittiseen suhtautumiseen (emt 221—231). Isänmaallisuus siis tavallaan kanavoii vihamielisyyden, osoittaa sille kohteen.

Christiansen ei kuitenkaan päättelee suoraviivaisesti, että kaikenlaisella patriotismilla ja kansallisella samastumisella olisi tällaisia seurauksia. Hän osoittaa tuloksissaan kaksikin täsmennystä kaipaavaa kohtaa. Toisaalta kansallisen itseihailun ja patriotismin psykologinen merkitys ja vaikutus saattaa olla riippuvainen kansan rakenteesta, maan sotilaallisesta voimasta ja historiallisesta taustasta. Toisaalta isänmaallisuuden ja hyökkäävyyden välinen suhde saattaa olla ratkaise-

valla tavalla riippuvainen siitä, minkä muotoisesta isänmaallisuudesta ja kansallisesta samastumisesta on kysymys, ts pohjautuuko tämä tunne kansallisten laitosten ja tunnuskuvioiden ihailuun sellaisenaan, vai kenties tietoisuuteen oman kansan merkityksestä koko ihmiskunnan arvojen, tulevaisuuden ja hyvinvoinnin kannalta (emt 242—243). Niinpä Christiansen päätyy omaa tutkimusteemaansa noudatellen samantapaiseen erotteluun kuin aikaisemmin teimme puhuessamme suhtautumisesta isänmaahan itseisarvona ja keinona. Mahdollisesti ihmisten käsitys isänmaastaan voi joskus muuttua sellaiseksikin, että isänmaallisuuden olennaisin osa, kiintymys omaa maata kohtaan, ei vähene, mutta siihen toissijaisesti liittyvä vihamielisyys muita kansoja kohtaan sen sijaan katoaa. Erittäin kiintoisa ja tärkeä tutkimustehtävä olisi selvittää, minkä yksityisten käsitysten olisi muututtava, jotta tähän päästäisiin.

Lopuksi voidaan vielä kysyä, mikä on vihamielisyyden ja ennakkoluuloisuuden suhde maanpuolustusasenteisiin. Näidenkin välille odotaisi korrelaatiota, koska kerran molemmat näyttävät olevan yhteydessä samaan kolmanteen tekijään, kiintymykseen omaa maata kohtaan. Kumpikaan edellä tarkastelluista aineistoista ei sisällä tästä tietoja. Jonkin verran saadaan asiaan valaistusta Paavo Kolin faktorianalyttisestä tutkimuksesta (1959), joka koskee eräiden teollisuuden työntekijä-, työnjohtaja- ja ylempien portaan johtajaryhmien asenteita. Kollilla oli mukana asteikko, joka mittasi suhtautumista aseelliseen maanpuolustukseen, tarkemmin sanoen ”hyväksyvää suhtautumista armeijaan”. Faktorianalyysin tuloksena syntyi mm ennakkoluuloisuuden faktori. Koko tutkittu joukko huomioon ottaen asevoimien hyväksyminen ei saanut latausta kyseisellä faktorilla.

Osoittautui kuitenkin, että miespuolisten työntekijöiden ryhmässä faktorirakenne oli muista ryhmistä poikkeava. Siinä asevoimien hyväksyminen luonnehti erästä faktoria niin voimakkaasti, että Koli jopa epäilee kysymyksessä olevan jonkinlaisen ”pasifismifaktorin” (emt 131). Kolin saamia tuloksia on kuitenkin erittäin vaikea tulkita täsmällisesti. Niiden perusteella tuskin voi sanoa enempää kuin että (a) yleisesti, kaikki mukana olleet ryhmät huomioon ottaen, ennakkoluuloisuus ei ole yhteydessä asevoimien hyväksymiseen, (b) eräissä osaryhmissä kuten miespuolisten työntekijöiden kohdalla tilanne saattaa olla toinen,

ja (c) missään tapauksessa ennakkoluuloisuus ei ole ainoa eikä voimakkain tekijä, joka vaikuttaa asevoimien hyväksymiseen.

Jo teoreettisesti on odotettavissa, että käsiteltyjen seikkojen välinen suhde ei ole yksinkertainen. Jos ennakkoluuloisuudella tarkoitetaan kiihkokansallismielisyyttä, saattaa se olla suorassa yhteydessä aseellisten puolustusvoimien hyväksymiseen, mutta jos sillä tarkoitetaan yleisempää ennakko- ja epäluuloisuutta, voi yhteys esimerkiksi juuri työväestön piirissä olla käänteinen. Toisin sanoen, ennakkoluuloisuus voi joissakin olosuhteissa ilmetä myös ennakkoluuloisuutena puolustusvoimia kohtaan. Koska suhtautuminen puolustusvoimiin on näin mutkikas asia, palataan siihen myöhemmin omana erityiskysymyksenään.

II TYYTYVÄISYYDEN JA MAANPUOLUSTUS-ASENTEIDEN SUHDE PUOLUEIDEOLOGIOIHIN

A. EROT PUOLUEIDEN VÄLILLÄ

1. Poliitiikan psykologiaa

H J Eysenckin (1954) tunnetuissa poliittisia asenteita ja politiikan psykologiaa koskevissa tutkimuksissa tulee esiin myös kysymys isänmaallisuuden ja maanpuolustusasenteiden suhteesta poliittisiin ideologioihin. Eysenckin lähtökohdaksi on se perusolettamus, että kaikenlainen sosiaalinen ja poliittinen toiminta määräytyy asenteiden välityksellä. Siitä seuraa, että asenteiden luonteen, kehittymisen ja muuttumisen tutkiminen on erittäin tärkeää, mikäli haluamme tieteellisesti selvittää poliittisen käyttäytymisen psykologista puolta.

Eysenckin empiirinen aineisto koostuu mielipidetutkimusten tuloksista. Niiden pohjalla hän erottaa kaksi psykologista perustekijää, perusasennetta, joiden avulla poliittiset ideologiat hänen mukaansa ovat kuvattavissa. Toinen asenneulottuvuus on radikaalisuus-konservatiivisuus (R), toinen kovaluontoisuus-helläluontoisuus (T). Kumpaakin vastaa empiirisellä tasolla joko mielipidekysymysten välisistä korrelaatioista laskettu faktori tai kysymyksistä rakennettu ns summa-asteikko.

Nämä kaksi faktoria selittävät Eysenckin mukaan tyydyttävällä tavalla Englannin poliittisten puolueiden kannattajien väliset asenneerot:

"Fasistit ovat kovaluontoinen ja konservatiivinen ryhmä, kommunistit taas kovaluontoinen ja radikaalinen ryhmä. Konservatiivisen puolueen kannattajat ovat R-faktorilla konservatiiveja ja sosialistit radikaaleja, mutta T-faktorilla kumpikin puolue sijoittuu suunnilleen keskivaiheille. Liberaalit ovat kaikkein helläluontoisin ryhmä, joka radikaalisuus-konservatiivisuus ulottuvuudella sijoittuu konservatiivisen puolueen kannattajien ja sosialistien välimaille."

(Eysenck 1954, 266)

Eysenck esittää myös toisen vaihtoehdon kuvata poliittisia asenteita Jos kierrämme kohtisuoraan toisiaan vastaan piirrettyjä R- ja T-akseleita tasossa 45°, saamme uuden ulottuvuusparin, joista toista Eysenck nimittää "humanitaarisuudeksi" ja toista "religionismiksi" (ks kuvio 2). Nämä käsitteet hän on saanut Fergusonin (1952, 107—122) erästä asennetutkimuksesta. Ferguson lähti liikkeelle kaikkiaan kymmenestä asenneasteikosta, jotka mittasivat suhtautumista kehitykseen, syntyvyyden säännöstelyyn, Jumalaan, sotaan, kommunismiin, patriotismiin jne. Suoritettuaan faktorianalyysin Ferguson sai kaikkiaan kolme faktoria: humanitaarisuus, religionismi ja nationalismi. Koska Eysenck haluaa selittää poliittiset asenteet vain kahden tekijän avulla, hän ei kiinnitä mitään huomiota Fergusonin viimeiseen faktoriin. Humanitaarisuuden ja religionismin merkityssisältö käy suurin piirtein selville kun tiedämme, että edellistä asennetta luonnehtii kielteinen suhtautuminen sotaan, kuolemanrangaistukseen ja rikollisten ankaraan kohteluun; jälkimmäistä asennetta usko Jumalaan, lakiin ja sensuuriin, sekä kehityksen ja syntyvyyden säännöstelyn vastustaminen. Näillä käsitteillä kuvaten fasistit olisivat antihumanitaarisia ja kommunistit anti-religionisteja. Konservatiivisuus olisi yhdistelmä antihumanitaarisuutta ja religionismia, ja sosialistinen katsomustapa yhdistelmä humanitaarisuutta ja antireligionismia.

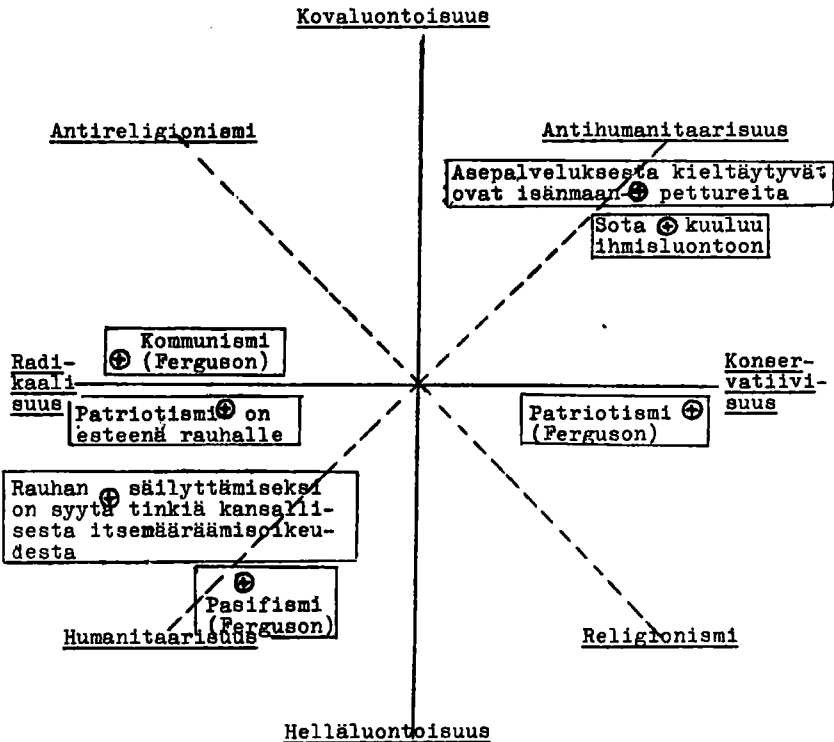
Kuviossa 2 on seurattu edelleen Eysenckin ajatuksia. Kuvioon on sijoitettu neljä Eysenckin käyttämää asenneväittämää niiden R- ja T-faktoreilla saamiensa latausten mukaan, sekä kolme Fergusonin asenneasteikkoa: "patriotismi", "pasifismi" (= kielteinen suhtautuminen

sotaan) ja "kommunismi". Viimeksi mainittujen asteikkojen sijoitus on voitu määrätä vain ylimalkaisesti, koska Eysenck sen paremmin kuin Ferguson itsekään eivät esitä niiden kohdalla aivan tarkkoja tietoja.

Tuloksia tarkasteltaessa on muistettava, että kun sana "radikalismi" tavallisesti tarkoittaa sekä äärimmäisyyskantaa yleensä että (äärimmäistä) vasemmistolaiskantaa, sillä Eysenckin kielenkäytössä on lähinnä vain jälkimmäinen, kapea-alaisempi merkitys. Kuvion mukaan näyttää kuin patriotismi yhtyisi radikaalisuus-konservatiivisuus ulottuvuuteen. Todellisuudessa asian laita tuskin on näin yksinkertaisesti. Radikaalisuus-konservatiivisuus ja patriotismi ovat luonteeltaan erilaisia käsitteitä. Taloudellis-poliittinen radikaalisuus on siinä mielessä yleispätevä käsite, että sillä eri yhteiskunnissa on suunnilleen samanlainen merkitys. Esimerkiksi kommunistit ovat Eysenckin mää-

Kuvio 2.

Poliittisten asenteiden vaihtoehtoiset perusulottuvuudet Eysenckin mukaan

ritelmän mukaan radikaaleja, olivatpa he sitten amerikkalaisia tai venäläisiä. Patriotismin ja puoluekannan välinen suhde sen sijaan lie-
nee riippuvainen tutkitusta yhteiskunnasta. Amerikassa kommunistit
eivät näiden mittojen mukaan varmaankaan ole erityisiä patriootteja,
mutta Neuvostoliitossa he luultavasti ovat. Patriotismin osalta kuvio 2
siis kuvaa tilannetta vain ei-kommunistisissa maissa, mutta tuskin
yleispätevästi.

Kuvio näyttää edelleen osoittavan, että pasifismi-sodan hyväksy-
minen yhtyy suurin piirtein humanitaarisuusulottuvuuteen. Tämän-
kin tuloksen yleispätevyys lieene rajoitettu. Jos kuitenkin pysyttelemme
vain kapitalistisen talousjärjestelmän maissa, voimme kuvion 2 avulla
suorittaa erään ajatuskokeilun. Olettakaamme, että jossakin asenne-
tutkimuksessa on ollut mukana vain kahden tyyppisiä kysymyksiä.
Toiset koskettelevat patriotismia, siis samastumista ja tyytyväisyyttä
maahan, tyytyväisyyttä vallitseviin oloihin jne. Toiset taas koskevat
suhtautumista aseelliseen maanpuolustukseen eri tilanteissa. Kuvion 2
perusteella voi olettaa, että näiden kysymysten väliset korrelaatiot
tiivistyisivät parhaiten kahdeksi. suhteellisen voimakkaasti toisiinsa
korreloivaksi faktoriksi. Edelliselle sijoituisivat patriotismia kos-
kevat kysymykset, jälkimmäiselle suhtautumista aseelliseen maan-
puolustukseen koskevat kysymykset. Tässä ajatusleikkinä suoritettussa
analyysissä saisimme siis suurin piirtein samat tyytyväisyys- ja maan-
puolustusfaktorit kuin edellä suorittamassamme todellisessa faktoriana-
lyysissäkin.

Edellinen asennefaktori, tyytyväisyys, kiintymys, patriotismi —
miten sitä sitten nimittäisimmekin — vastaisi läheisesti radikaalisuus-
konservatiivisuus ulottuvuutta. Patrioottiset reaktiot liittyisivät kon-
servatiivisuuteen kuten Eysenckin ja Fergusonin tutkimuksissakin.
Niinpä tämä asenne muuttuisi — patriotismi vähenisi — jokseenkin suo-
ravaiivaisesti siirryttäessä puolueasteikolla oikealta vasemmalle.

Toinen faktori, suhtautuminen maanpuolustukseen, vastaisi lähinnä
humanitaarisuusulottuvuutta, Aseellisen maanpuolustuksen välttämät-
tömyyttä tähdentävät vastaukset liittyisivät antihumanitaarisuuteen
ja pasifistiset asenteet humanitaarisuuteen kuten Eysenckin ja Ferguso-
nin aineistoissakin. Myönteinen suhtautuminen maanpuolustukseen ei
nyt vähenisikään suoraviivaisesti siirryttäessä puolueasteikolla oikealta

vasemmalle, vaan vähenemistä kuvaisi pikemminkin eräänlainen J-käyrä. Siirryttäessä konservatiiveista liberaaleihin ja sosialisteihin olisi putous jyrkkä, mutta sosialisteista kommunisteihin siirryttäessä paljon loivempi saattaisipa hyväksyvä suhtautuminen maanpuolustukseen tällä välillä jopa hieman lisääntyä. Tämä tietysti edellyttää, että tutkitaan periaatteellista suhtautumista eikä esim. asennoitumista vain olemassa-olevaan puolustuslaitokseen.

Eysenckin teorioita ja tuloksia on ilmeisesti syystäkin arvosteltu, mutta myös itse asiat ovat pulmallisia. Tällaiset tarkastelut ovat epävarmalla pohjalla niin kauan kuin empiirisiä tietoja on saatavissa vain tietyistä yhteiskuntatyypeistä. Joka tapauksessa Eysenckin teoria tarjoaa teoreettisen kehyksen, jonka avulla empiirisiä tietoja voidaan järjestää ja josta edelleen on mahdollista johtaa olettamuksia uusiin tutkimuksiin. Niinpä nytkin olemme saaneet kaksi empiiriseen tarkasteluun soveltuvaa olettamusta: (1) Tyytyväisyys maahan ja vallitseviin oloihin vähenee jokseenkin suoraviivaisesti siirryttäessä oikeistopuolueista keskustan kautta vasemmistopuolueisiin; (2) Myönteinen suhtautuminen aseelliseen maanpuolustukseen vähenee oikealta vasemmalle siirryttäessä J-käyrän tapaan siten, että lasku on aluksi jyrkkä, mutta sitten loivempi, saattaen sosialisteista kommunisteihin siirryttäessä jopa kääntyä nousuksi.

2. Puolueiden viralliset kannanotot

Poliittiset puolueet määrittelevät kantansa maanpuolustukseen puolueohjelmissaan. Olavi Borg (1962) on tutkinut eri puolueiden ohjelmien sisältöä ja todennut, että niissä on maanpuolustukseen viittavia lausumia suhteellisen niukasti. Hän on luokitellut lausumat maanpuolustukselle myötämielisiin (+) ja maanpuolustukseen nähden kielteisiin (—) sekä saanut tulokseksi seuraavalla sivulla esitetyt luvut.

Sosiaalidemokraattien ohjelmassa ei puhuta mitään nimenomaan maanpuolustuksesta ja puolustuslaitoksesta, mutta ilmaisu ”— — on antanut ja tulee kaikissa vaiheissa antamaan täyden tukensa Suomen itsenäisyyden säilyttämiseen ja turvaamiseen tähtääville toimenpiteille” voidaan tulkita myönteiseksi asennoitumiseksi.

Luvut osoittavat, että näin karkeistaen tarkasteltunakin maanpuolustusmyönteisyys on puolueiden virallisten ohjelmien tasolla selvässä

Kokoomus	+	4
Kansanpuolue	+	3
Folkpartiet	+	3
Maalaisliitto	+	2
Pientalonpojat	+	1
Sosiaalidemokraatit	(+)	0
SKP	-	1
SKDL	-	5

yhteydessä oikeisto-vasemmisto ulottuvuuteen. Myös olettamus kommunistien eräissä olosuhteissa ilmenevästä maanpuolustusvalmiudesta saa tukea Borgin analyysistä, joskaan ei edellä esitetyistä luvuista. Hänen mukaansa kuitenkin myös SKDL:n ohjelmassa on maanpuolustusajatuksen suhteen myönteisiä lausumia, mutta ne koskevat puolustuslaitosta, joka rakentuisi kokonaan uusille perusteille ja josta ohjelmassa käytetään nimeä "kansanarmeija".

Myöskin puolueiden toiminta eduskunnassa noudattelee samoja linjoja. Pekka Nyholm (1961) on tutkinut, minkälaisia ryhmäyhdistelmiä vaalikauden 1948—51 eduskuntaäänestyksissä yleensä syntyi, ja todennut, että sotilasasioita koskeneet äänestykset synnyttivät asetelman, jossa toisella puolella olivat kokoomuksen ja maalaisliiton, toisella taas sosiaalidemokraattien ja SKDL:n edustajat. Mieli-piteet siis jakautuivat porvarilliset-vasemmisto vastakohtaisuuden mukaan:

"Sotilasasioita koskevat äänestykset on kaikki poikkeuksetta äänestetty ko poliittisen vastakohtaisuuden mukaisesti. Vasemmistoryhmien taholta on tehty ehdotukset laiksi sotilasaseiden hallussapitolupien peruuttamisesta, sotilasmäärärahojen supistamisesta, suojeluskuntien omaisuuden valtiollistamisesta, asevelvollisten lomaetujen lisäämisestä ja päivärahan korottamisesta ja asevelvollisuusajan lyhentämisestä. Porvarilliset ryhmät ovat näitä ehdotuksia vastustaneet ja ehdottaneet lyhempiä lomaa asevelvollisille, korvausta rauhansopimuksen perusteella vapautetuille upseereille ja suurempia määrärahoja puolustusvoimille." (Nyholm 1961, 59—60)

3. Eri puolueiden kannattajien mieli-piteet

Saman aineiston perusteella, josta edellä esitetty faktorianalyysi laskettiin, voidaan tutkia myös eri puolueiden kannattajien suhtautumista

kysytyihin asioihin. Vastajat on jaettu ilmoitetun puoluekannan mukaan viiteen ryhmään: (1) SKDL:n, (2) sosiaalidemokraattien, (3) maalaisliiton, (4) muiden porvarillisten puolueiden kannattajat ja (5) puoluekantaansa ilmaisemattomat. Taulukosta 2, jossa on esitetty näiden ryhmien vastaukset faktorianalyysissä mukana olleisiin mielipidekysymyksiin, on puoluekantansa salassa pitäneet selvyuden vuoksi jätetty pois.

Taulukon kahdelta alimmalta riviltä näemme, että sotasyllisyys- ja asekatkajuttujen tuomioihin tyytymättömiä on eniten toisaalta SKDL:n ja toisaalta porvarillisten puolueiden kannattajissa. Tämän seikan merkitys on jo edellä, faktorianalyysin tulosten tulkinnan yhteydessä selvitetty.

Kaikissa muissa kysymyksissä puoluekannan vaikutus on melko suoriivainen. Lukusarjat kohoavat poikkeuksetta siirryttäessä SKDL:n kannattajista sosiaalidemokraatteihin, ja edelleen poikkeuksetta siirryttäessä näistä maalaisliittolaisiin. Maalaisliiton ja muiden porvarillisten puolueiden väliset erot ovat jo huomattavasti pienemmät, mutta nousua prosenttiluvuissa tapahtuu vieläkin paria pientä poikkeusta lukuunottamatta.

Taulukko 2

Eri kysymyksiin "tyytyväisyyttä" ilmaisevan vastauksen (ks ss 2—22) antaneiden henkilöiden prosenttinen määrä puolueryhmittäin

	Puoluekanta			
	SKDL (46)	Sos. dem. (102)	Maal. liitto (55)	Muut porv. (95)
1. Riippumattomuuden arvostus	9	36	54	54
2. Puolustusvoimien suotavuus	27	54	62	64
3. Puolustusvoimien puolueettomuus	12	46	70	63
4. Kertausharjoitusten tarpeellisuus	14	40	51	67
5. Väestösuojelun tarpeellisuus	30	55	72	73
6. Talvisodan väistämättämyys	14	53	69	85
7. Jatkosodan väistämättämyys	20	39	59	71
8. Sotien hyöty	12	23	33	39
9. Tyytyväisyys toimeentuloon	23	63	66	69
10. Luottamus johtajistoon	10	43	52	62
11. Tyytymättämyys sotasyllisyysjuttuun ..	63	45	54	82
12. Tyytymättämyys asekatkajuttuun	53	34	37	56

Vaikka prosenttiluvut tässä antavatkin vain hyvin ylimalkaisen kuvan asioista — minkään yksityisen luvun suuruuteen sellaisenaan ei kannata ollenkaan kiinnittää huomiota — voidaan niiden perusteella ehkä sanoa, että maalaisliittolaisten mielipiteet ovat hieman lähempänä muiden porvarillisten puolueiden kannattajien kuin sosiaalidemokraattien mielipiteitä ja että viimeksi mainitut puolestaan ovat selvästi lähempänä maalaisliittolaisia kuin kansandemokraatteja. Jälkimmäinen seikka pitää paikkansa erityisesti kysymysten 9 ja 10 suhteen: kun tiedustellaan tyytyväisyyttä oloihin Suomessa tai luottamusta maan johtajistoon, silloin koko joukko jakautuu selvemmin kahteen osaan, toisaalta kansandemokraatit ja toisaalta kaikki muut. Yleisimmin ottaen ei eri faktoreille tulevien kysymysten välillä silti voi havaita mitään selviä eroja. Olipa sitten kysymyksessä yleinen tyytyväisyys maahan tai maanpuolustustahto, niin kummassakin tapauksessa mielipiteet ovat selvässä yhteydessä oikeisto-vasemmisto ulottuvuuteen.

Tämän perusteella näyttää siltä kuin oletamus kommunistien periaatteessa kohtalaisen suuresta maanpuolustusvalmiudesta ei pitäisi paikkaansa. Mutta maanpuolustukseen liittyvät kysymykset tuskin ovatkaan mitanneet maanpuolustusvalmiutta kyllin laajasti. Täydennämme niitä eräällä, faktorianalyysin ulkopuolelle matalien korrelaatioiden vuoksi jääneellä kysymyksellä, jonka pitäisi ilmaista, ovatko SKDL:n kannattajat pasifisteja vai vastustavatko he maanpuolustusta vain joissakin oloissa. Kysymys kuului: "Jos joku suurvalta lännestä hyökkäisi maamme kautta, niin olisiko Suomen asetuttava puolustuskannalle vai ei?" Eri puolueiden kannattajien tähän kysymykseen antamat vastaukset on esitetty taulukossa 3. Tämän kysymyksen valossa näyttää selvältä, että kommunistit eivät suinkaan ole kaikkea maanpuolustusta vastaan. Eräässä tilanteessa, uhan kohdistuessa Suomeen lännestä päin, SKDL:n kannattajat ovat kaikkein maanpuolustusmielisimpiä.

Eräänlaisena yhteenvetona laskettiin vielä, kuinka paljon eri puolueissa oli niitä, joiden mielestä joko talvisota oli väistämätön tai joiden mielestä olisi asetuttava torjumaan lännestä uhkaavaa hyökkäystä (mukaanlukien myös molempia mielipiteitä kannattavat). Näiden henkilöiden mielestä on siis olemassa ainakin jokin tilanne, jossa aseellinen

Taulukko 3

Eri puolueiden kannattajien vastaukset kysymykseen "Jos joku suurvalta lännestä käsin hyökkäisi maamme kautta, niin olisiko Suomen asetettava puolustuskannalle vai ei?"

	Puoluekanta			
	SKDL (46)	Sos. dem. (102)	Maal. liitto (55)	Muut porv. (95)
Olisi asetettava	77	66	52	55
Riippuu tilanteesta	4	6	2	7
Ei olisi asetettava	9	16	33	27
Ei osaa sanoa	10	12	13	11
Yhteensä	100	100	100	100

maanpuolustus on hyväksyttävä asia. Heitä oli eri puolueissa seuraavat prosenttimäärät:

SKDL	80 %
Sos.dem.	79 %
Maalaisliitto	87 %
Muut porvarilliset	96 %

Tulos vahvistaa tekemäämme olettamusta, että puoluekannan ja maanpuolustuksen periaatteellisen hyväksymisen välinen suhde ei ole suoraviivainen, vaan pikemminkin J-käyrän muotoinen. Luvut antavat myös jonkinlaisen kuvan pasifistien määrästä: jos arvioidaan, että jäänösryhmästä noin puolet on epävarmoja ja mielipiteettömiä "ei osaa sanoa" tyyppisiä, jää varsinaisten pasifistien osuus 2—10 prosentiksi.

Tähänastisen tarkastelun ulkopuolelle on jätetty ne, jotka eivät ilmaisseet puoluekantaansa. Puoluekannaltaan anonyymeiksi jäävät henkilöt ovat siinä määrin arvoituksellisia ja samalla myös kiinnostavia, että heitä kannattaa hieman tutkia erikseen. Olisi kiintoisaa tietää, keitä ja minkälaisia nämä kaikissa haastattelututkimuksissa hieman kiusallisena ryhmänä esiintyvät henkilöt ovat. Ovatko he salakommu-

nisteja; sijoittuvatko he poliittisilta mielipiteiltään joidenkin kahden puolueen välimaastoon; vai koostuuko tämä ryhmä puoluekannaltaan vaihtelevasta joukosta, jota kuitenkin yhdistää puoluekannan salaimiseen johtava varovaisuus?

Taulukko 2 viittasi siihen, että SKDL:n ja sosiaalidemokraattien kannattajien välinen ero on suurempi kuin minkään kahden muun puolueasteikolla vierekkäin sijoittuvan puolueen kannattajan välinen mielipide-ero. Taulukosta 4 näemme, että puoluekantansa salassa pitä-

Taulukko 4

Eri kysymyksiin "tyytyväisyyttä" ilmaisevan vastauksen (ks ss 2—22) antaneiden henkilöiden prosenttinen osuus SKDL:n ja sosiaalidemokraattien kannattajista sekä puoluekantaansa ilmaisemattomista

	Puoluekanta		
	SKDL (46)	Ei ilm. (76)	Sos. dem. (102)
1. Riippumattomuuden arvostus	9	26	36
2. Puolustusvoimien suotavuus	27	52	54
3. Puolustusvoimien puolueettomuus	12	45	46
4. Kertausharjoitusten tarpeellisuus	14	33	40
5. Väestönsuojelun tarpeellisuus	30	45	55
6. Talvisodan väistämättömyys	14	37	53
7. Jatkosodan väistämättömyys	20	31	39
8. Sotien hyöty	12	25	23
9. Tyytyväisyys toimeentuloon	23	59	63
10. Luottamus johtajistoon	10	42	43
11. Tyytymättömyys sotasyllisyysjuttuun	63	39	45
12. Tyytymättömyys aseatköjuttuun	53	28	34

neet sijoittuvat ryhmänä juuri tähän "tyhjiöön". Kysymyksissä 1—10 näin tapahtuu yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Kaksimerkityksisissä kysymyksissä 11 ja 12 tilanne näyttää toisenlaiselta, koska puoluekantaansa ilmaisemattomien ryhmässä tyytymättömyys on pienempi kuin kummas-

sakaan naapuriryhmässä. Mutta tämäkin sopii tulkintaan: puoluekantansa salanneet sijoittuvat tässäkin kansandemokraattinen ja sosiaalidemokraattien väliin, nyt eräänlaiseksi "nollapisteeksi". Heistä oikealle — sosiaalidemokraatteihin, maalaisliittolaisiin ja muihin porvareihin päin — lisääntyy tyytymättömyys tuomioiden ankaruuteen, ja heistä vasemmalle, kansandemokraatteihin, lisääntyy tyytymättömyys siihen että tuomiot eivät olleet tarpeeksi ankaria.

Tulokset on silti vielä mahdollista tulkita kahdella tavalla: (1) puoluekantansa salassa pitäneet ovat yksilöinäkin jossakin sosiaalidemokraattien ja kommunistien välivaiheilla tai (2) he ovat epäyhdenmukainen joukko, jossa on mukana paljon kommunisteja ja jonkin verran muiden puolueiden kannattajia. Jälkimmäisessä tapauksessakin ryhmäkeskiarvoja heijastavat prosenttiluvut voisivat painottua sellaisiksi kuin mitä ne taulukossa 4 ovat. Jos oletamus (1) pitää paikkansa, olisi puoluekannaltaan tuntematon ryhmä monenlaisten "välimaastoasemasta" johtuvien ristipaineiden alainen (vrt. Allardt 1956). Ristipaine voisi ilmetä mm. siten, että tässä ryhmässä annetaan mielipidekysymyksiin keskimääräistä runsaammin "ei osaa sanoa" vastauksia. Jos taas oletamus (2) pitää paikkansa, ts. jos ryhmä koostuu eri puolueiden "salaisista" kannattajista eikä puolueettomista marginaalitapauksista, ei ole syytä odottaa sen kohdalla ilmenevän samanlaisia ristipaineen tunnusmerkkejä.

Näiden olettamusten punnitsemiseksi laskettiin "ei osaa sanoa" vastausten määrät toisaalta puoluekannaltaan tuntemattomiksi jääneiden ryhmässä ja toisaalta sen oletetuissa naapuriryhmissä, so. SKDL:n ja sosiaalidemokraattien kannattajien joukossa. Tulos oli, että kymmenessä kysymyksessä kahdestatoista kyseinen prosenttilukuku oli ensimmäisessä ryhmässä suurempi kuin kahdessa jälkimmäisessä. Joskaan tulos ei todista mitään sitovasti, se vahvistaa olettamusta, että puoluekantansa ilmoittamatta jättäneet kokevat ristipainetta ja että heistä useimpien oikea paikka ei ole missään puolueessa vaan sosiaalidemokraattien ja kommunistien välimaastossa. Tälle kohdallehan on sittemmin, näiden haastattelujen suorittamisen jälkeen, ilmestynyt uusi poliittinen ryhmitelmä, ns. sosiaalidemokraattinen oppositio.

B. MIELIPIDE-EROAVUUDET PUOLUEIDEN SISÄLLÄ

1. Teoreettisia näkökohtia

Puolueiden väliset erot oli suhteellisen helppo ennustaa jo etukäteen. Kiintoisampia ovat mielipiteiden vaihtelut kunkin puolueen sisällä, ja myös niiden ennustaminen on varmasti työläämpää. Koska käytettävissämme oleva Gallupin keräämä haastatteluaineisto on suhteellisen pieni, ei puolueiden sisäisiä mielipidevaihteluita voi lähteä tutkimaan kovin perinpohjaisesti. Lähinnä yritämme vain selittää, minkä tekijöiden mukaan vaihtelee suhtautuminen maan riippumattomuuden arvostukseen. Tarkastelun kohteeksi on valittu juuri tämä kysymys, koska se faktorianalyysin tulosten mukaan on varsin keskeinen, tasaisesti molempien perusfaktoreiden osalle jakautuva muuttuja.

Analyysiä ohjaa tässä vaiheessa muutama yleisluontoinen olettaus. Olemme jo edellä nähneet, että riippumattomuuden arvostus on selvästi yhteydessä tyytyväisyyteen taloudellisia oloja ja toimeentulomahdollisuuksia kohtaan. Koska tämä yhteys on teoreettisesti keskeinen, on syytä tarkistaa, pitääkö se paikkansa myös jokaisen puolueen kohdalla erikseen. Onhan perusteltavissa sellainenkin olettaus, että tämä riippuvaisuussuhde pätee vain vasemmistolaisten kohdalla, jotka muutenkin yleensä kiinnittävät suurta huomiota taloudellisiin tekijöihin. Kannattaa tarkistaa, onko riippumattomuuden arvostukseen yhteydessä vain tyytyväisyys taloudellisiin oloihin vai kenties jokin laajempi ja yleisluontoisempi tyytyväisyystekijä.

Toinen seikka, johon kiinnitetään huomiota, on vastaajan myönteinen, mutta samalla aktiivinen ja kriittinen suhtautuminen lähiympäristöönsä. Tämä seikka on valittu selitettäväksi tekijäksi monestakin syystä. Eräs niistä on edellä mainittu Eisenstadtin tutkimustulos, jonka mukaan moniin erilaisiin viiteryhmiin samastuvat yksilöt samastuivat myös koko yhteiskuntaan ja mukautuivat sen normeihin keskimääräistä paremmin. Eriytynttä viiteryhmäkokonaisuutta voidaan pitää merkkinä siitä, että henkilö suhtautuu ympäristöönsä aktiivisesti, kokee sosiaalisen maailmansa monipuolisena ja näkee siinä runsaasti erilaisia mahdollisuuksia.

Tällaiseen kiinnostuneeseen, aktiiviseen ja avoimeen asenteeseen liittyy usein myös kriittisyys lähiympäristössä vallitsevia epäkohtia ja puutteita kohtaan. Esimerkiksi teollisuustyöväestön piirissä on havaittu, että työväestön omalta kannalta tarkoituksenmukainen ammattiyhdistysaktiivisuus liittyy läheisesti sekä yleiseen toimeliaisuuteen että kriittilliseen elämänasenteeseen:

”Ammattiyhdistysaktiiviset ovat osoittautuneet -passiivisia kiinnostuneemmiksi paitsi ammattiyhdistystoimintaa myös työtä ja tehtaan organisaatiota koskevissa asioissa. Aktiivisille on ollut ominaista kasautunut kiinnostus, passiivisille välinpitämättömyys. — —

Ammattiyhdistysaktiiviset ovat osoittautuneet myös -passiivisia toimeliaammiksi. Sen lisäksi, että he ovat osallistuneet ammattiyhdistystoimintaan passiivista tehokkaammin, he ovat olleet vireämpiä myös työssään ja heidän yhteydenpitonsa työtovereiden kanssa on ollut vilkkaampaa kuin passiivisten. — — Ammattiyhdistysaktiivisten rooliin on kuulunut myös kriittisyys. Aktiiviset ovat arvostelleet tehtaan organisaation toimintaa enemmän kuin passiiviset. Vallitsevat olot ja työntekijäin keskuudessa yleisesti epäkohdiksi koetut asiat ovat näkyvimmin korostaneet heidän tyytymättömyyttään.”

(Seppänen 1958, 170—171)

Samaan suuntaan — joskin asiaa vastakkaiselta puolelta valottaen — viittaavat tulokset, joita on saatu tutkittaessa passiivisuuden kasautumista taloudellisesti vaikeissa olosuhteissa. On todettu, että tällaisissa oloissa liittyy toisiinsa kokonainen samantapaisten piirteiden kimppu: ihmiset ovat poliittisesti passiivisia, heillä on keskimääräistä vähemmän ystäviä samoin kuin muutakin kosketusta kodin ulkopuoliseen maailmaan, he ovat suhteellisen eristyneitä joukkotiedotusvälineistä jne (Knupfer 1953).

Yritämme siis selittää riippumattomuuden arvostuksen vaihtelua eri puolueiden piirissä jonkin sellaisen kysymyksen avulla, joka mittaa henkilön kiinnostunutta, aktiivista ja kriittistä suhtautumista lähi-maailmaansa. Oletamme, että tällainen suhtautuminen ja maan riippumattomuuden arvostaminen ovat yleensä ominaisia samoille henkilöille. Voi tuntua ristiriitaiselta selittää riippumattomuuden arvostusta sekä tyytyväisyyden että kriittisyyden avulla. Tuskinpa asiassa kuitenkaan

on mitään todellista ristiriitaisuutta. Kriittisyys tarkoittaa tässä avointa ja aktiivista elämänasennetta, sitä että näkee asioita ja omaa mielipiteitä. Passiivisuuden kasautumista taloudellisesti vaikeissa oloissa koskevat tiedot viittaavat siihen, että kuvattua kriittisyyttä tuskin voi syntyäkään, ellei henkilö ensin koe elämää ja olojaan edes kohtalaisen tyydyttäväksi. Ainakin kohtalainen perustyytyväisyys on siis pikemminkin aktiivisesti kriittisen asenteen edellytys kuin sen vastakohta. Kuvaan sopivat hyvin tulokset, joiden mukaan yhteiskunnassa epäkohtia huomanneet henkilöt näkevät myös yhteiskunnan hyviä puolia enemmän kuin ne, jotka eivät osaa mainita edes mitään epäkohtia (Eskola 1961).

Kolmantena selittävänä muuttujana tullaan käyttämään henkilön ikää. Tähänkin on olemassa perustelunsa. Niinpä Rantala (1960 a ja

Taulukko 5

Kokoomuspuolueen eri-ikäisten kannattajien välisiä mielipide-eroja Rantalan tutkimusten mukaan

Mielipide	Ikä (vuotta)	
	16—29	30—49
Arvostaa perinteitä vain jossakin määrin	46 %	33 %
Avioeron myöntämistä ei saa vaikeuttaa	83	77
Elinkeinoelämää säännösteltävä ainakin nykyisessä määrin	21	11
Valtion sosiaalista toimintaa tulisi olla nykyistä enemmän	30	5
Sairaanhoidon olisi kustannettava valtion toimesta ainakin osaksi	87	71
Suhteiden ylläpitäminen Neuvostoliittoon tärkeämpää kuin Pohjoismaihin ja Atlantin liittoon	13	9
Puolustuslaitoksen määrärahoja ei syytä lisätä	17	8
Sosiaalinen radikaalisuus keskimääräistä suurempi (mitattu asenneasteikolla)	74	40
Yleinen radikaalisuus keskimääräistä suurempi (mitattu asenneasteikolla)	58	32

(Rantala 1960 b, taulukot 10, 14, 17—19 ja 24—25 sekä 1960 a, taulukot 1—2)

b) on osoittanut, että sellaisessa konservatiivisessa puolueessa kuin Kansallinen Kokoomus, iältään nuoret jäsenet poikkeavat puolueen yleisestä asennoitumistavasta useammin kuin vanhat. Puolueen kannattajajoukon nuorin osa osoittautui varsin monessa suhteessa vanhempaa ikäluokkaa radikaalimmaksi, kuten taulukko 5 osoittaa. Myös Pesosen (1958, 106—108) tulokset viittaavat siihen, että ylioppilasnuoriso on vanhempiaan radikaalimpaa ja että tämä nuorille ominainen radikaalisuus ilmenee sitä selvemmin, mitä enemmän ylioppilaat itse näistyvät ja vapautuvat vanhempiansa holhouksesta.

Toisaalta työväestöön tai vasemmistopuolueisiin kuuluvien kohdalla ei ole havaittu vastaavaa yhteyttä iän ja radikaalisuuden välillä. Esimerkiksi Kolin teollisuustyöväestön piirissä tutkima ennakkoluuloisuus ja Laakkosen vastaavassa yhteisössä tutkima suhtautuminen teknillisiin uudistuksiin ovat yhteydessä puoluekantaan, mutta eivät silti ole riippuvaisia iästä (Koli 1955, 83—87 ja 73—74; Laakkonen 1958, 208—210 ja 149). Kun myös vaalitutkimuksissa on havaittu iän ja äänestysaktiivisuuden riippuvan eräistä muista seikoista (Lipset ym 1954; Allardt 1956), ja kun ikäroolien erällä muillakin alueilla on todettu olevan erilaisia eri yhteiskuntaluokissa (Allardt ym 1958), on odotettavissa, ettei iän vaikutus eri puolueiden kohdalla ole yhdenmukainen.

2. SKDL:n kannattajat

Aloitamme tarkastelun SKDL:n kannattajista. Tämä kiintoisa ryhmä on aineistossamme valitettavan pieni, vain 46 tapausta. Valitun peruskysymyksen mukaan se on jaettavissa kahteen täsmälleen yhtä suureen osaan: (1) ne, joiden mielestä taloudellinen hyvinvointi on tärkeämpää kuin riippumattomuuden säilyttäminen ja (2) kaikki muut tapaukset. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat riippumattomuutta tärkeämpänä pitäneet, ne, joiden mielestä riippumattomuus ja hyvinvointi ovat yhtä tärkeitä, sekä kaikki ne, jotka eivät osanneet sanoa kantaansa. Edellisessä ryhmässä riippumattomuuden suhteellinen arvostus on siis keskimääräistä pienempi, jälkimmäisessä keskimääräistä suurempi.

Ensin tarkistamme, onko riippumattomuuden arvostus yhteydessä tyytyväisyyteen taloudellisia oloja kohtaan, kuten havaittiin sen ole-

Taulukko 6

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja tyytyväisyys elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksiin Suomessa; SKDL:n kannattajat

Tyytyväisyys	Riippumattomuuden arvostus	
	suuri (23)	pieni (23)
1—2 (suuri)	9	4
3—4	52	39
5—6	74	65
7—8	87	83
9—0 (pieni)	96	96
Ei osaa sanoa	100	100

van koko joukossa. Taulukko 6 osoittaa, että SKDL:n kannattajat eivät tässä suhteessa tee mitään poikkeusta. Taulukko on esitetty käyttämällä kasautuvia prosenttilukuja. Niistä näkyy mm, että pikemminkin tyytyväisiä kuin tyytymättömiä (luokat 1—4) on riippumattomuutta keskimääräistä enemmän arvostavissa 52 %, mutta keskimääräistä vähemmän arvostavissa vain 39 %. Koska vasemmanpuoleiset prosenttiluvut kulkevat koko matkan edellä oikeanpuolisia, on pääteltävissä, että riippumattomuutta enemmän arvostavat ovat kautta linjan hieman tyytyväisempiä vallitseviin taloudellisiin oloihin.

Missä määrin sitten on kysymys tyytyväisyydestä nimenomaan taloudellisia oloja kohtaan, missä määrin taas yleisluonteisesta tyytyväisyydestä ja luottamuksesta? Vastauksen saamiseksi on taulukossa 7 esitetty äskeiseen tapaan kasautuvat prosenttiluvut kysymyksissä, jotka koskivat (1) luottamista maan silloisen johtajiston kykyyn hoitaa maamme asioita parhaalla tavalla, (2) luottamista maamme tuomioistuinten puolueettomuuteen rikosjutuissa ja (3) luottamista Yleisradion antamiin tietoihin maailmantapahtumista.

Taulukko 7

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja luottamus johtajistoon, tuomioistuimiin ja Yleisradioon; SKDL:n kannattajat

Luottamus	Luottamus johtajistoon		Luottamus tuomioistuimiin		Luottamus Yleisradioon	
	Riippumattomuuden arvostus		Riippumattomuuden arvostus		Riippumattomuuden arvostus	
	suuri (23)	pieni (23)	suuri (23)	pieni (23)	suuri (23)	pieni (23)
1—2 (suuri) ..	9	0	30	30	30	30
3—4	17	17	39	48	61	43
5—6	48	39	70	61	65	65
7—8	74	70	83	78	83	83
9—0	91	87	87	96	87	100
Ei osaa sanoa ..	100	100	100	100	100	100

Taulukon mukaan vain luottamus johtajistoon on yhteydessä riippumattomuuden arvostamiseen. Muiden kysymysten kohdalla luku-sarjat eivät eroa toisistaan johdonmukaisella tavalla. Koska johtajiston toimenpiteet luonnollisesti vaikuttavat taloudellisiin oloihin maassa, on tässä ilmeisesti kysymyksessä suunnilleen sama asia kuin taulukossa 6. Riippumattomuuden arvostukseen vaikuttava tyytyväisyys on tyytyväisyyttä taloudellisiin oloihin ja niiden erääksi syyksi nähtyyn johtajistoon, eikä kysymyksessä ole mikään yleinen ennakkoluuloisuus ja -luulottomuus.

Samaan viittaavat vastaukset kysymyksiin, joissa tiedusteltiin suomalaisen demokratian hyviä ja huonoja puolia. Niitä, jotka eivät osanneet sanoa mitään hyviä puolia, oli suunnilleen yhtä paljon kummasakin ryhmässä; samoin niitä, jotka eivät osanneet mainita mitään huonoja puolia. Mutta seikoissa, joita mainittiin, on pari selvää eroa:

	Riippumattomuuden arvostus	
	suuri (23)	pieni (23)
Mainitsi hyvänä puolena sosiaaliset olot ..	30 %	4 %
Mainitsi huonona puolena työttömyyden ..	4 %	13 %

Riippumattomuuden arvostukseen siis on yhteydessä vain taloudellisten — mutta ei muunlaatuisten — valo- ja varjopuolien havaitseminen.

Aineistoon ei sisälly kysymyksiä, joista voisi koota toista selittävää muuttujaa, kiinnostunutta, aktiivista, avointa ja kriittistä asennoitumista luotettavasti mittaavan asteikon. On tyydyttävä käyttämään yhtä ainoaa kysymystä, joka kaikesta päätellen mittaa ainakin jossain määrin tätä asennetta. Kysymys kuului: "Minkälaisia tilaisuuksia toivositte enemmän järjestettävän tällä paikkakunnalla?" Vastaajat on jaettu niihin, jotka esittivät jonkin toivomuksen, ja niihin, jotka eivät osanneet mainita mitään toivomusta. Edelliset ovat siinä suhteessa aktiivisia, että he halusivat osallistua johonkin toimintaan useammin kuin paikkakunnalla on mahdollisuuksia. He ovat myös jälkimmäistä ryhmää kriittisempiä siinä suhteessa, että he näkevät paikkakunnan oloissa erään epäkohdan: liian vähän joitakin toimintatilaisuuksia. Kysymys ei silti ole tavanomaisesta tyytymättömyydestä paikkakunnan oloihin, sillä sellainen tyytymättömyys yleensä lisääntyy siirryttäessä puolueasteikolla oikealta vasemmalle (ks edellä taulukko 2; ja Littunen 1960, taulukko 11), mutta niiden määrä, jotka toivoivat paikkakunnalle lisää tilaisuuksia, väheni siirryttäessä porvaripuolueista vasemmistopuolueisiin. Porvarillisten puolueiden (maalaisliitto mukaan lukien) kannattajissa heitä oli 53 %, sosiaalidemokrateissa 47 % ja SKDL:n kannattajissa vain 39 %. Tämä muuttuja, jolle voimme antaa nimeksi vaikkapa toimintatilaisuuksien laajentamisyrittäminen, muistuttaa siis jossakin määrin tiedollista aktiivisuutta, jonka myös on todettu vähenevän radikalismiin lisääntyessä (Littunen 1960, taulukko 3).

Oletamme, että toimintatilaisuuksien laajentamisyrittäminen on yhteydessä maan riippumattomuuden arvostamiseen. Taulukko 8 tukee tätä olettamusta SKDL:n kannattajien osalta. Ne, jotka halusivat asuinpaikkakunnalleen lisää erilaisia opinto-, kulttuuri-, urheiluympäristötilaisuuksia, arvostivat riippumattomuutta enemmän kuin toimintatilaisuuksien laajentamisen suhteen välinpitämättömämpi ryhmä.

Kolmannelta selittävästä muuttujasta, iästä, oletimme aikaisempiin tutkimuksiin nojautuen, että se ei vasemmistopuolueiden kohdalla ole yhteydessä maan riippumattomuuden arvostamiseen. Tämä oletamus

Taulukko 8

Keskenään vertailtavien SKDL:n kannattajien vastaukset kysymykseen: "Minkälaisia tilaisuuksia toivolisitte enemmän järjestettävän tällä paikkakunnalla?"

Riippumattomuuden arvostus	Ei mitään tai ei osannut sanoa (28)	Esitti jonkin toivomuksen (18)
suuri	32	78
pieni	68	22
Yhteensä	100	100

saa aineistosta vahvistusta. Riippumattomuutta keskimääräistä enemmän arvostavia on SKDL:n kannattajien joukossa suunnilleen yhtä paljon eri ikäryhmissä:

	Arvostaa riippumattomuutta keskimääräistä enemmän	
17—25-vuotiaat	53 %	(15)
26—35-vuotiaat	45	(11)
36—45-vuotiaat	50	(20)

Jokainen tarkasteltu riippuvuussuhde olisi nyt syytä tarkistaa vakioimalla muiden tekijöiden osuus, mutta aineisto ei siihen riitä. On vain tyydyttävä yleisesti toteamaan, että SKDL:n kannattajien keskuudessa maan riippumattomuuden suhteellinen arvostaminen näyttää olevan yhteydessä sekä taloudelliseen tyytyväisyyteen että toimintatilaisuuksien laajentamispyrkimykseen, mutta se ei näytä olevan yhteydessä yleiseen tyytymättömyyteen eikä myöskään tutkittujen henkilöiden ikään.

3. Sosiaalidemokraatit

Tarkastelemme asioita sosiaalidemokraattien ryhmässä samalla tavoin. Tämä joukko, yhteensä 102 haastateltua, jaettiin peruskysymyksen nojalla kolmeen osaryhmään: (1) ne, joiden mielestä riippumattomuuden säilyttäminen on tärkeämpää, (2) ne, joiden mielestä

riippumattomuuden säilyttäminen ja taloudellisen hyvinvoinnin saavuttaminen ovat yhtä tärkeitä tai jotka eivät ottaneet kantaa asiaan, sekä (3) ne, joiden mielestä taloudellisen hyvinvoinnin saavuttaminen on tärkeämpää. Ensimmäinen ryhmä siis arvostaa riippumattomuutta keskimääräistä enemmän, toinen ryhmä keskimääräisesti ja kolmas ryhmä keskimääräistä vähemmän.

Taulukko 9

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja tyytyväisyys elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksiin Suomessa; sosiaalidemokraatit

Tyytyväisyys	Riippumattomuuden arvostus		
	suuri (34)	keskimääräinen (47)	pieni (21)
1—2 (suuri)	38	23	33
3—4	88	85	67
5—6	100	89	81
7—8	100	96	100
9—0 (pieni)	100	100	100

Taulukko 9 osoittaa, että riippumattomuuden arvostaminen ja tyytyväisyys elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksiin Suomessa ovat keskenään yhteydessä myös sosiaalidemokraattien osaryhmässä. Varsinkin riippumattomuutta keskimääräistä enemmän arvostavat eroavat selvästi muista. Sen sijaan keskimääräisesti ja keskimääräistä vähemmän arvostavien välinen ero ei ole yhtä selvä.

Taulukossa 10 on tarkistettu, onko laajempi epäluottamus yhteydessä riippumattomuuden arvostukseen. Johtopäätökset ovat samat kuin kommunistien kohdallakin. Luottamus johtajistoon on yhteydessä riippumattomuuden arvostukseen, heijastaen luultavasti johtajille asetettua vastuuta maan taloudellisten olojen hoitamisesta. Sen sijaan luottamus tuomioistuinten puolueettomuuteen ja Yleisradion tietoihin eivät ole selvässä suoraviivaisessa yhteydessä riippumattomuuden arvostukseen. Kysymys ei siis ilmeisestikään ole mistään laajemmasta epäluottamuksesta ja ennakkoluuloisuudesta.

Taulukko 10

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja luottamus johtajistoon, tuomioistuimiin ja Yleisradioon; sosiaalidemokraatit

Luottamus	Luottamus johtajistoon			Luottamus tuomioistuimiin			Luottamus Yleisradioon		
	Riippumattomuuden arvostus suu-keski-pieri määr. ni			Riippumattomuuden arvostus suu-keski-pieri määr. ni			Riippumattomuuden arvostus suu-keski-pieri määr. ni		
	(34)	(47)	(21)	(34)	(47)	(21)	(34)	(47)	(21)
1—2 (suuri) ..	26	25	5	56	51	57	62	55	62
3—4	82	66	48	71	68	81	85	83	90
5—6	94	89	86	85	87	90	94	98	95
7—8	97	98	95	94	89	95	97	100	95
9—0 (pieni) ..	97	98	100	97	96	95	97	100	95
Ei osaa sanoa	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Vaikka luottamusta koskevien muuttujien yhteyksissä riippumattomuuden arvostukseen ei kommunistien ja sosiaalidemokraattien välillä olekaan eroa, on ero luottamuksen määrässä varsin selvä, kuten voi todeta vertaamalla keskenään taulukoita 7 ja 10. Kommunistit ovat sosiaalidemokraatteja epäluuloisempia, olipa sitten kysymys johtajiston kyvyistä, tuomioistuinten puolueettomuudesta tai Yleisradion tietojen luotettavuudesta.

Taulukko 11

Keskenään vertailtavien sosiaalidemokraattien vastaukset kysymykseen: "Minkälaisia tilaisuuksia toivoisitte enemmän järjestettävän tällä paikkakunnalla?"

Riippumattomuuden arvostus	Ei mitään tai ei osannut sanoa (54)	Esitti jonkin toivomuksen (48)
suuri	22	46
keskimääräinen	50	42
pieni	28	12
Yhteensä	100	100

Taulukko 11 osoittaa, että myös toimintatilaisuuksien laajentamispyrkimyksen suhde riippumattomuuden arvostamiseen on sosiaalidemokraattien ryhmässä oletetun suuntainen ja suhteellisen selvä. Ne, jotka haluavat lisää toimintatilaisuuksia, arvostavat riippumattomuutta enemmän kuin toimintatilaisuuksien lisäämisen suhteen välinpitämättömät.

Riippumattomuuden arvostuksen ja iän välillä ei sosiaalidemokraattien ryhmässä ole yhteyttä:

	Arvostaa riippumattomuutta keskimääräistä enemmän	
17—25-vuotiaat	32 %	(28)
26—35-vuotiaat	37	(46)
36—45-vuotiaat	29	(28)

Niinpä on voitu todeta, että riippumattomuuden arvostuksen yhteys selittäviksi valittuihin tekijöihin on sosialidemokraattien ryhmässä joka kohdassa samanlainen, kuin mitä se oli SKDL:n kannattajien keskuudessaakin. Tämä siitä huolimatta, että itse selittävien tekijöiden arvoissa näiden ryhmien välillä osittain on eroa.

4. Maalaisliiton kannattajat

Maalaisliiton kannattajat, yhteensä 55 tapausta, jaettiin peruskysymyksen mukaan kahteen ryhmään: (1) ne, joiden mielestä riippumattomuuden turvaaminen on tärkeämpää, ja (2) kaikki jollakin muulla tavalla vastanneet (hyvinvointi tärkeämpi, molemmat yhtä tärkeitä, ei osaa sanoa). Edellisessä ryhmässä riippumattomuuden arvostus siis on keskimääräistä suurempi, jälkimmäisessä ryhmässä keskimääräistä pienempi.

Taulukosta 12 voi todeta, että tyytyväisyys taloudellisiin oloihin on tässäkin ryhmässä varsin selvässä yhteydessä riippumattomuuden arvostukseen.

Kun sitten tarkistetaan riippumattomuuden arvostuksen suhde kysymyksiin, jotka koskivat luottamusta johtajistoon, tuomioistuinten puolueettomuuteen ja Yleisradion tietoihin, saadaan tulos, joka poikkeaa molempien vasemmistoryhmien kohdalla tehdyistä havainnoista. Maalaisliittolaisten ryhmässä riippumattomuuden arvostus ei näytä ole-

Taulukko 12

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja tyytyväisyys elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksiin Suomessa; maalaisliittolaiset

Tyytyväisyys	Riippumattomuuden arvostus	
	suuri (29)	pieni (26)
1—2 (suuri)	41	15
3—4	83	69
5—6	100	88
7—8	100	96
9—0 (pieni)	100	100

Taulukko 13

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja luottamus johtajistoon, tuomioistuimiin ja Yleisradioon; maalaisliittolaiset

Luottamus	Luottamus johtajistoon		Luottamus tuomioistuimiin		Luottamus Yleisradioon	
	Riippumattomuuden arvostus		Riippumattomuuden arvostus		Riippumattomuuden arvostus	
	suuri (29)	pieni (26)	suuri (29)	pieni (26)	suuri (29)	pieni (26)
1—2 (suuri) ..	28	38	55	42	66	35
3—4	62	65	69	62	86	69
5—6	93	81	90	69	93	88
7—8	97	85	93	81	100	88
9—0 (pieni) ..	100	92	93	88	100	92
ei osaa sanoa ..	100	100	100	100	100	100

van missään selväpiirteisessä yhteydessä siihen, miten paljon luotetaan johtajiin, mutta se on selvässä yhteydessä siihen, miten paljon luotetaan tuomioistuinten puolueettomuuteen ja Yleisradion antamiin tietoihin. Tulos on siis täsmälleen päinvastainen kuin kommunistien ja sosiaalidemokraattien kohdalla saatu. Toisin sanoen, maalaisliittolaisten ryhmässä riippumattomuuden keskimääräistä vähäisempi arvostaminen

näyttää liittyvän myös yleiseen epäluuloon tai ennakkoluuloisuuteen — ei kuitenkaan maan johtajia kohtaan. Palaamme tuloksen lähempään tulkintaan siinä vaiheessa, jolloin meillä on enemmän tietoja sekä maalaisliiton kannattajista että muista porvarillisista puolueista.

Taulukko 14

Keskenään vertailtavien maalaisliittolaisten vastaukset kysymykseen: "Minkälaisia tilaisuuksia toivoisitte enemmän järjestettävän tällä palkkakunnalla?"

Riippumattomuuden arvoitus	Ei mitään tai ei osannut sanoa (24)	Esitti jonkin toivomuksen (31)
suuri	46	58
pieni	54	42
Yhteensä	100	100

Toisen selittävän perusmuuttujan kohdalla tilanne on maalaisliittolaisten ryhmässä suurin piirtein samanlainen kuin edellä käsitellyissä puolueeryhmissä. Toimintatilaisuuksien laajentamispyrkimys liittyy keskimääräistä suurempaan riippumattomuuden arvostamiseen, joskin riippuvuussuhde on melko heikko.

Kolmannen taustamuuttujan, iän, suhteen maalaisliittolaiset jälleen eroavat vasemmistoryhmistä:

	Arvostaa riippumattomuutta keskimääräistä enemmän	
17—25-vuotiaat	29 %	(14)
26—35-vuotiaat	67	(27)
36—45-vuotiaat	50	(14)

Ikä on maalaisliittolaisten kohdalla, toisin kuin vasemmistoryhmissä, yhteydessä riippumattomuuden arvostamiseen. Yhteys ei tosin ole suoraviivainen — sitä eivät iän riippuvuusuhdeet useinkaan ole — vaan eroa on lähinnä alle 25-vuotiaiden ja sitä vanhempien välillä. Tulos on odotusten mukainen. Oletettiinhan aikaisempiin tutkimustuloksiin

nojautuen, että ikä vaikuttaa asiaan vain oikeistopuolueiden kannattajien keskuudessa ja että tässä ryhmässä juuri nuoret ovat keskimääräistä radikaalimpia, so arvostavat maan riippumattomuutta suhteessa taloudelliseen hyvinvointiin keskimääräistä vähemmän.

Tarkistettaessa todettiin, että iän vakioiminen ei hävitä yhteyttä tyytyväisyyden ja riippumattomuuden arvostuksen väliltä. Viimeksi mainittuun seikkaan näyttää maalaisliittolaisten ryhmässä olevan yhteydessä ainakin kaksi erillistä tekijää: tyytyväisyys taloudellisiin oloihin, joka näyttää käänteisesti liittyvän yleiseen ennakkoluuloisuuteen, sekä ikä siten, että nuorin ikäluokka arvostaa riippumattomuutta vähiten.

5. Muiden porvarillisten puolueiden kannattajat

Muiden porvarillisten puolueiden kannattajat, yhteensä 95 vastaajaa, jaettiin kahteen ryhmään samalla tavoin kun maalaisliittolaisetkin: (1) ne joiden mielestä riippumattomuuden turvaaminen on tärkeämpää, ja (2) kaikki muulla tavoin vastanneet.

Taulukko 15

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja tyytyväisyys elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksiin Suomessa; muiden porvarillisten puolueiden kuin maalaisliiton kannattajat

Tyytyväisyys	Riippumattomuuden arvostus	
	suuri (49)	pieni (46)
1—2 (suuri)	35	26
3—4	94	83
5—6	98	93
7—8	98	100
9—0 (pieni)	98	100
Ei osaa sanoa	100	100

Taulukko 15 osoittaa, että myös quihin porvarillisiin puolueihin kuuluvien ryhmässä tyytyväisyys taloudellisiin oloihin on yhteydessä

riippumattomuuden arvostukseen, joskin suhteellisen heikosti. Johtajistoa kohtaan tunnettuun luottamukseen riippumattomuuden arvostus myös on yhteydessä, kuten se oli molemmissa vasemmistopuolueissakin. Maalaisliittolaisia muiden porvarillisten puolueiden kannattajat miustuttavat siinä suhteessa, että kummassakin ryhmässä riippumattomuuden arvostus on yhteydessä sen luottamuksen määrään, jota tunnetaan tuomioistuinten puolueettomuutta ja Yleisradion tietoja kohtaan (taulukko 16).

Taulukko 16

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus (kasautuvat prosenttiluvut) ja luottamus johtajistoon, tuomioistuimiin ja Yleisradioon; muiden porvarillisten puolueiden kuin maalaisliiton kannattajat

Luottamus	Luottamus johtajistoon		Luottamus tuomioistuimiin		Luottamus Yleisradioon	
	Riippumattomuuden arvostus		Riippumattomuuden arvostus		Riippumattomuuden arvostus	
	suuri (49)	pieni (46)	suuri (49)	pieni (46)	suuri (49)	pieni (46)
1—2 (suuri) ..	39	33	76	67	59	48
3—4	78	63	92	83	96	72
5—6	90	93	98	93	98	91
7—8	98	100	98	98	98	96
9—0 (pieni) ..	100	100	100	98	98	96
Ei osaa sanoa ..	100	100	100	100	100	100

Huomautettakoon jälleen, että tässä on ollut kysymys muuttujien välisten yhteyksien eroista eikä tyytyväisyyden ja luottamuksen keskimäärien välisistä eroista. Keskimääräinen tyytyväisyys ja luottamus kohoaa jokseenkin poikkeuksetta siirryttäessä puolueasteikolla vasemmalta oikealle, kuten toimeentuloon ja johtajistoon kohdistuvan tyytyväisyyden osalta jo on nähty taulukosta 2.

Toimintatilaisuuksien laajentamispyrkimyksen ja riippumattomuuden arvostamisen välinen yhteys on tässäkin ryhmässä olettamuksen mukainen (taulukko 17). Se näyttää hieman voimakkaammalta kuin vastaava yhteys maalaisliittolaisten ryhmässä.

Taulukko 17

Keskenään vertailtavien muiden porvarillisten puolueiden kannattajien vastaukset kysymykseen: "Minkälaisia tilaisuuksia toivoisitte enemmän järjestettävän tällä palkkakunnalla?"

Riippumattomuuden arvostus	Ei mitään tai ei osannut sanoa (47)	Esitti jonkin toivomuksen (48)
suuri	43	60
pieni	57	40
Yhteensä	100	100

Myös eri ikäryhmien välillä on riippumattomuuden arvostuksessa eroa siihen suuntaan kuin oletettiin. Tässä, kuten maalaisliittolais-tenkin ryhmässä, ero on suurin kahden nuorimman ikäryhmän välillä:

	Arvostaa riippumattomuutta keskimääräistä enemmän	
17—25-vuotiaat	27 %	(26)
26—35-vuotiaat	56	(39)
36—45-vuotiaat	67	(30)

Näin ollen muiden porvarillisten puolueiden kannattajat ovat kaikki tutkitut seikat huomioon ottaen muistuttaneet jokaista muuta ryhmää siinä, että riippumattomuuden arvostus on ollut yhteydessä tyytyväisyyteen taloudellisia oloja kohtaan ja toimintatilaisuuksien laajentamiskäytökseen; molempia vasemmistopuolueita siinä suhteessa, että myös luottamus johtajistoon on korreloinut riippumattomuuden arvostukseen; ja maalaisliittolaisia siinä suhteessa, että luottamus tuomioistuimiin ja Yleisradioon sekä ikä ovat osoittautuneet asiaan vaikuttaviksi tekijöiksi.

6. Puoluekantaansa ilmaisemattomat

Jäljellä on vielä puoluekannaltaan tuntemattomiksi jääneiden salaperäinen ryhmä, yhteensä 76 tapausta. Koska tämä joukko ei eräissä suhteissa ole vertailukelpoinen muiden osaryhmien kanssa, esitämme tuloksetkin sen kohdalla vain lyhyesti.

Taulukko 18

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus, tyytyväisyys taloudellisiin oloihin sekä luottamus johtajistoon, tuomioistuimiin ja Yleisradioon; puoluekantaansa ilmaisemattomat

	Riippumattomuuden arvostus		
	suuri (15)	keskimää- räinen (39)	pieni (22)
Tyytyväisyys elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksiin keskimääräistä suurempi (1—4)	87	77	59
Luottamus johtajistoon keskimääräistä suurempi (1—4)	73	51	41
Luottamus tuomioistuimiin keskimääräistä suurempi (1—4)	80	64	64
Luottamus Yleisradioon keskimääräistä suurempi (1—4)	73	69	64

Riippumattomuuden arvostuksen suhde tyytyväisyyttä ja luottamusta mittaaviin muuttujiin ei kokonaisuudessaan tässä ryhmässä ollut kovinkaan selkeä. Tyytyväisyyteen ja luottamukseen riippumattomuuden arvostus kuitenkin lähinnä liittyi (taulukko 18). Toimintatilaisuuksien laajentamispyrkimyksen ja iän suhde riippumattomuuden arvostukseen oli varsin heikko (taulukko 19), joskin pikemmin oletuksen suuntainen kuin niiden vastainen.

Taulukko 19

Riippumattomuuden suhteellinen arvostus, toimintatilaisuuksien laajentamispyrkimys ja ikä; puoluekantaansa ilmaisemattomat

Toimintatilaisuuksien laajentamispyrkimys	Arvostaa riippumattomuutta keskimääräistä enemmän	
esitti jonkin toivomuksen	21 %	(29)
ei esittänyt toivomuksia	19	(47)
Ikä		
17—25-vuotiaat	15 %	(26)
26—35-vuotiaat	21	(24)
36—45-vuotiaat	23	(26)

Vaikka aikaisemmat tulokset viittasivatkin siihen, että myös puoluekantansa salassa pitäneille löytyy paikka oikeisto-vasemmisto ulottuvuudelta, ei kyseistä joukkoa nähtävästi silti voi täysin rinnastaa puoluekantansa ilmaisseiden osaryhmiin. Tulosten epäselvyyteen saattaa olla syynä ryhmän moniaineksisuus; samoin se, että asenteisiin vaikuttavat puoluenormit luultavasti ovat tähän ryhmään kuuluvien kohdalla keskimääräistä heikommät.

7. Tiivistelmä havaituista riippuvuussuhteista

Riippumattomuuden arvostusta on edellä selitetty hieman samaan tapaan kuin Lipset ym (1954) selittävät poliittisia kannanottoja. Lipsetin mukaan poliittinen kanta voidaan pääpiirteissään selittää tulojen avulla, ja kannan vaihtelut esimerkiksi alimman tuloluokan sisällä viittaamalla eräisiin muihin sosiaalisiin "palkintoihin" tai niitä vaille jäämiseen. Samalla tavoin on riippumattomuuden arvostus edellä selitetty ensisijaisesti puoluekannan avulla, ja vaihtelu kunkin puolueen sisällä ottamalla avuksi kuusi muuta selittävää tekijää. Analyysin jälkimmäinen osa antoi joukon tuloksia, jotka on tiivistettyinä esitetty taulukossa 20.

Taulukko 20

Maan riippumattomuuden suhteellisen arvostuksen yhteydet eräisiin selittäviin muuttujiin eri puolueissa (+ = yhteyttä on havaittu; — = yhteyttä ei ole havaittu)

Riippumattomuuden arvostusta selittävä muuttuja	SKDL	Puoluekanta		
		Sos. dem.	Maal. liitto	Muut porv.
1. Tyytyväisyys elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksiin Suomessa	+	+	+	+
2. Luottamus johtajiston kykyihin ..	+	+	—	+
3. Toimintatilaisuuksien laajentamisyrittäminen	+	+	+	+
4. Luottamus tuomioistuinten puolueettomuuteen	—	—	+	+
5. Luottamus Yleisradion antamiin tietoihin	—	—	+	+
6. Ikä	—	—	+	+

Yleisesti ottaen selittävät muuttajat jakautuvat kahteen ryhmään. Puoluekannasta riippumatta lisäävät maan itsenäisyyden arvostusta yleistäen sanoen tyytyväisyys taloudellisiin oloihin (ja niiden erääksi syyksi nähtyyn johtajistoon) sekä aktiivisen avoin, kiinnostunut elämänasenne (so toimintatilaisuuksien laajentamisyrittäminen). Vain porvarillisten puolueiden piirissä lisäävät maan riippumattomuuden arvostusta yleinen ennakkoluulottomuus (so luottamus tuomioistuihin ja Yleisradioon) sekä ikä.

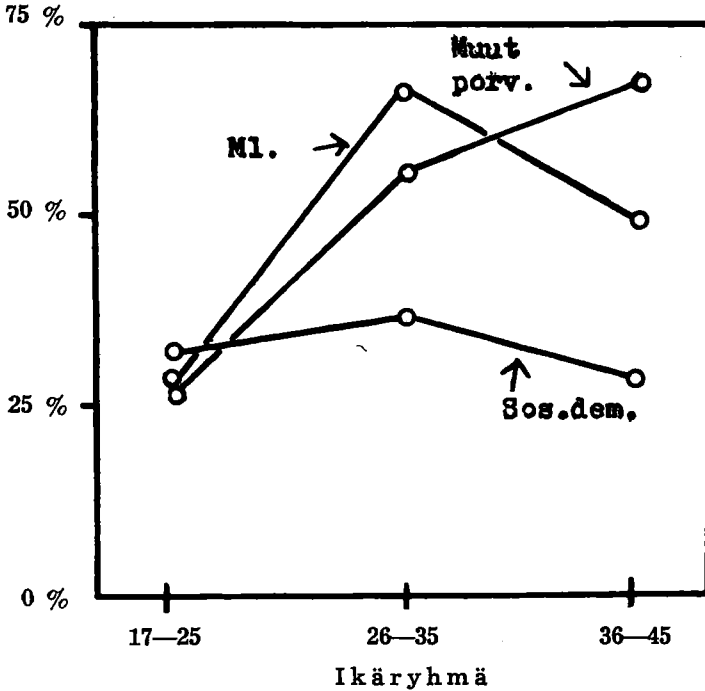
Säännöstä on yksi poikkeus: maalaisliittolaisten kohdalla taulukon 17 toisella rivillä (luottamus johtajistoon) esiintyvä miinusmerkki. Mahdollisesti johtajistoon viittaavalla kysymyksellä on maalaisliittolaisten ryhmässä ollut erilainen merkitys kuin muiden puolueiden kannattajien kohdalla. Aineiston keräämisen aikaan, vuoden 1954 alkupuolella, oli maalaisliitto ollut pitkän aikaa hallitusvastuussa — Kekkonen neljäs hallituskausi oli juuri ohi. Käsite "maamme johtajisto" saattoi siis maalaisliittolaisille vastaajille merkitä puolueen omia johtajia — ja olla siten monimerkityksinen — useammin kuin mitä muissa ryhmissä oli laita. Tämä voisi selittää havaitun poikkeuksen.

Miksi sitten ikä ja yleinen ennakkoluuloisuus vaikuttavat asiaan vain oikeistopuolueiden kohdalla? Eräs selitys saadaan tarkasteltaessa kuviota 3, johon on piirretty riippumattomuuden ennen hyvinvointia asettaneiden vastaajien prosenttiset määrät iän funktiona erikseen sosiaalidemokraattien, maalaisliittolaisten ja muiden porvareiden ryhmissä. SKDL:n kannattajat on kuviosta jätetty pois, koska mainittuja tapauksia oli tässä joukossa varsin vähän. Kuvio osoittaa, että nuorin ikäluokka asennoituu suhteellisen yhdenmukaisella tavalla puolueesta riippumatta, kun taas vanhemmissa ikäryhmissä oikeistopuolueisiin kuuluvat eroavat selvästi sosiaalidemokraateista.

Voimme tulkita kuvion siten, että nuorilla on oman ikäryhmänsä normit, jotka ovat suhteellisen radikaaleja. Riippumattomuuden merkityksen voimakas tähdentäminen ei ole näiden normien mukaista. Nuoret asennoituvat joka puolueen piirissä ikäryhmännormiensä mukaan, vanhat taas puoluenormiensä mukaan. Tällöin vasemmistopuolueissa ikäryhmänormiensä mukaisesti radikaalit nuoret ja puoluenormiensä mukaisesti radikaalit vanhat ovat asenteiltaan samanlaisia, ts ikä ei

Kuvio 3

Riippumattomuuden ennen hyvinvointia asettaneiden vastaajien prosenttiset määrät län funktiona kolmessa eri puolueryhmässä

näkyvällä tavalla korreloi asennoitumiseen. Oikeistopuolueissa sen sijaan ikäryhmänormiensä mukaisesti radikaalit nuoret poikkeavat puoluenormiensä mukaan konservatiivisesti asennoituvista vanhoista, eli ikä korreloi asennoitumiseen.

Yleisen ennakkoluuloisuuden riippuvuussuhteet voidaan tulkita samaan tapaan olettamalla, että ennakkoluuloisilla on puolueesta riippumatta oma, yhdenmukainen asennoitumistapansa, johon ei kuulu riippumattomuuden merkityksen erityinen tähdentäminen.

Analyysitekniikan kannalta tulkinta tuo mieleen eräitä sisällöllisesti kaukaisia, mutta rakenteeltaan saman muotoisia tuloksia Erik Allardtin (1957) alkoholiormeja koskevista tuloksista. Oletimme, että nuoret

käyttäytyvät puolueesta riippumatta nuorten normien mukaan, mutta vanhat puoluenormiensä mukaisesti. Allardt havaitsi sen rakenteellisesti vastaavan ilmiön, että johonkin ryyppyryhmään kuuluvat käyttäytyvät asenteistaan riippumatta ryhmän normien mukaan, mutta ryhmän ulkopuolella olevat omien asenteittensa mukaisesti. Niinpä eräät Allardtin tarkastelemat kahden muuttujan (esim ryyppyryhmään kuuluminen ja alkoholin käyttö) väliset riippuvuussuhteet vaihtelevat koltmatta muuttujaa (esim sukupuoli) vakioitaessa juuri samaan tapaan kuin edellä iän ja riippumattomuuden arvostamisen välinen suhde vakioitaessa puoluekanta.

Lopuksi kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että kommunistien ja sosiaalidemokraattien asenteet selittyivät samojen tekijöiden perusteella, vaikka yksityisten asenteiden vertailu osoittaakin ryhmien välillä olevan eroja. Kommunisteja esimerkiksi sosiaalidemokraatteihin verrattaessa kiinnitetään usein kovin paljon huomiota asenteiden myönteisyydessä ja kielteisyydessä ilmeneviin eroavuuksiin. Ei kuitenkaan pitäisi unohtaa, että näiden ryhmien asenteiden rakenteessa saattaa olla yhdenmukaisia piirteitä, jotka erottavat "vasemmistolaisen" asennestruktuurin "oikeistolaisesta".

III ASENNOITUMINEN PUOLUSTUSVOIMIA KOHTAAN

A. PUOLUSTUSVOIMIA KOSKEVAT KÄSITYKSET

1. Ongelman taustaa

Edellisessä luvussa tarkasteltiin suhtautumista maan riippumattomuuden turvaamiseen yleisenä periaatekysymyksenä erittelemättä tarkemmin tähän päämäärään johtavia keinoja. Eräs keino turvata maan riippumattomuus on ylläpitää ja kehittää puolustusvoimia. Kuten jo ensimmäisessä luvussa todettiin, tämä ei suinkaan ole ainoa eikä yksimielisesti hyväksytty keino silloinkaan, kun itse tavoitteesta ollaan yhtä mieltä. Niinpä suhtautumista nimenomaan puolustusvoimiin voi-

daan, ja on syytäkin, tarkastella erillisenä kysymyksenä. Koska suhtautuminen maan riippumattomuuden arvoon ja puolustusvoimiin kuitenkin liittyvät läheisesti toisiinsa, on edellisen vaikutus tällöin tarpeen pitää vakiona.

Aineistona on seuraavassa aluksi sama Gallupin keräämä haastattelumateriaali, jota edelläkin on käytetty. Suhtautumista puolustusvoimiin, niiden jatkuvan ylläpitämisen ja kehittämisen tärkeyteen, mitataan kertausharjoitusten tarpeellisuutta koskevalla kysymyksellä. Kuvuluvathan kertausharjoitukset olennaisena osana puolustusvoimien rauhanaikaiseen toimintaan. Sitä paitsi faktorianalyysi osoitti, että juuri tämä kysymys mittaa aktiivista maanpuolustustahtoa paremmin kuin muut käytettävissä olevat kysymykset.

Kun riippumattomuuden arvostaminen vakioidaan ja kun analyysin ulkopuolelle jätetään ne muutamat tapaukset, joissa ei otettu kantaa kertausharjoitusten tarpeellisuuteen, saadaan oheisessa numeroasetelmassa esitetyt ryhmät. Kiintoisimmat niistä ovat toisaalta ne 42 henkilöä, jotka pitivät riippumattomuutta tärkeämpänä, mutta kertausharjoituksia siitä huolimatta tarpeettomina; ja toisaalta ne 18 vastaajaa, joiden mielestä hyvinvointi on tärkeämpi, mutta kertausharjoi-

	Riippumattomuus tärkeämpi		Yhtä tärkeitä tai ei osaa sanoa		Hyvinvointi tärkeämpi	
	N	%	N	%	N	%
Kertausharjoitukset tarpeellisia	81	66	67	45	18	24
Kertausharjoitukset tarpeettomia	42	34	83	55	57	76
	123	100	150	100	75	100

tukset kuitenkin tarpeellisia. Näiden ryhmien kohdalla asenteisiin vaikuttavien tekijöiden pitäisi tulla esiin kaikkein selvimmin.

Analyysii ohjaavaksi lähtökohdaksi sopii eräs Seymour Martin Lipsetin poliittisia järjestelmiä tutkiessaan tekemä erottelu. Lipset puhuu toisaalta poliittisen järjestelmän efektiivisyydestä (effectiveness)

ja toisaalta sen legitimiisyydestä (legitimacy). Hän määrittelee käsitteet seuraavasti:

”Efektiivisyys tarkoittaa tosiasiallista suoritusta eli sitä, missä määrin järjestelmä täyttää ne julkisen vallan perustehtävät, joita suurin osa kansasta tai sellaiset voimakkaat osaryhmät kuin liike-elämä tai armeija katsoo sillä olevan. Legitiimisyys sisältyy järjestelmän kyky synnyttää ja ylläpitää uskoa, että olemassaolevat poliittiset laitokset ovat sopivimmat tähän yhteiskuntaan. Tämänhetkisten demokraattisten järjestelmien legitimiisyys on suuressa määrin riippuvainen siitä, millä tavoin yhteiskuntaa historiallisesti jakaneet peruskysymykset on ratkaistu. Kun efektiivisyys on ensi sijassa välineellistä (instrumental), on legitimiisyys arvostavaa (evaluative). Ryhmät pitävät poliittista järjestelmää legitimiinä tai illegitimiinä sen mukaan, miten hyvin sen arvot sopivat heidän omiin arvoihinsa.”

(Lipset 1960, 77)

Suomeksi voimme ehkä efektiivisyyden sijasta puhua siitä, että jokin järjestelmä tai laitos on välineellisesti tehokas tai tehoton. Legitiimisyys asemesta puhumme seuraavassa sanoen, että järjestelmä tai laitos on arvopäämäärien suuntainen tai niiden vastainen. Esimerkiksi puolustuslaitoksemme välineellinen tehokkuus tarkoittaa sitä, missä määrin puolustuslaitos on tarkoituksenmukainen keino pyrittäessä kansamme yhteisiin tavoitteisiin, kuten rauhan säilyttämiseen ja maan itsenäisyyden turvaamiseen. Arvopäämäärien suuntainen puolustuslaitos on siinä määrin kuin se pystyy herättämään luottamusta kansan keskuudessa, vakuuttamaan kansalle, ettei nykyisellä tavalla järjestetty maanpuolustus uhkaa minkään ryhmän arvopäämääriä.

Ero näiden kahden käsitteen välillä saattaa olla hedelmällinen, vaikkakaan ei kovin täsmällinen. Esimerkiksi kielteinen suhtautuminen puolustusvoimiin on sävyltään hieman erilaista riippuen siitä, perustuuko asenne puolustusvoimien välineellisen tehokkuuden kieltämiseen vai sen edustamien arvojen vieroksumiseen. Edellisen tyyppisiä perusteluja olisivat esim väitteet, että armeijan olemassaolo vain edistää sotaa; että puolustuslaitos on tarpeeton, koska sotaa ei kuitenkaan tule; tai että puolustuslaitoksemme on seuraavassa sodassa täysin vanhanaikainen ja tehoton. Arvopäämäärien vastaisena puolustuslaitos

torjutaan väitettäessä, että armeijamme henki on fasistinen tai sotaa ihannoiva; että varusmiesten kohtelu on ihmisarvoa alentavaa jne. Esimerkiksi Pentti Linkolan (1960) tunnetusta pamfletista voi löytää kummankin laatuksia väitteitä.

Tutkimalla aseellista maanpuolustusta vastustavien ryhmien perusteluja tältä kannalta, olisi varmasti mahdollista erottaa useita tyyppejä. Omaksi ryhmäkseen kenties erottuisivat vakaumukselliset pasifistit, jotka kieltävät kaiken aseellisen toiminnan arvopäämäärien vastaisena. Oman maamme kommunistit taas kenties epäilisivät vain meidän oman puolustuslaitoksemme edustamia arvopäämääriä (vrt mitä aikaisemmin todettiin heidän puolueohjelmastaan). Näiden ryhmien ulkopuolelle ehkä jäisi vielä henkilöitä, jotka eivät usko puolustuslaitoksen väli-neelliseen tehokkuuteen.

2. Käsitukset tehokkuudesta

Oletamme, että tässä tutkimuksessa kertausharjoituksia tarpeettomina pitävät henkilöt epäilevät puolustuslaitoksemme tehokkuutta tai arvopäämääriä (tai molempia) enemmän kuin kertausharjoituksia tarpeellisina pitävät. Aloitamme analyysin mahdollisista tehokkuutta koskevista epäilyistä. Eräs sellainen saattaisi heijastua käsityksenä, että tehokkaampaa varustautumista kuin armeijan kehittäminen on liittoutuminen joidenkin sopivien maiden kanssa. Liittoutuminen nähtäisiin tällöin puolustuslaitoksen korvaavana ja sitä tehokkaampana keinona. Tutkimuksessa tiedusteltiin: "Pitäisittekö suotavana, että Suomi liittyisi liittoon joidenkin sopivien maiden kanssa, vai onko Teistä parempi, että Suomi pysyy kaikkien liittoutumien ulkopuolella?" Jos oletamus pitää paikkansa, tulisi kertausharjoituksia tarpeettomina pitävien olla vertailuryhmää voimakkaammin liittoutumisajatuksen kannalla. Oletamus ei kuitenkaan pidä paikkaansa, vaan tilanne on pikemminkin päinvastainen (ks seuraavan sivun numeroasetelma).

	Suomen pitäisi liittoutua
Riippumattomuus tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	21 %
kertausharjoitukset tarpeettomia	12
Ei eroa	
kertausharjoitukset tarpeellisia	21
kertausharjoitukset tarpeettomia	18
Hyvinvointi tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	39
kertausharjoitukset tarpeettomia	35

Liittoutuminen ei siis vastaajien ajatusmaailmassa näytä olevan puolustusvoimien kehittämisen vaihtoehto, jonka toteuttaminen tekisi puolustuslaitoksen tarpeettomaksi. Mielenkiintoinen lisähavainto on se, että hyvinvointia tärkeämpänä pitävät ovat selvästi muita voimakkaammin liittoutumisen kannalla. Mahdollisesti maininta valtioiden yhteenliittymistä toi vastaajien mieleen pikemminkin taloudellisen kuin sotilaallisen yhteistyön. Toisin sanoen, liittoutumat nähdään ehkä pikemminkin taloudellisen hyvinvoinnin saavuttamisen kuin riippumattomuuden turvaamisen keinona.

Toiseksi oletamme, että puolustuslaitoksen kehittämistä pidetään tarpeettomana ja tehottomana toimenpiteenä, koska ei uskota suursodan kuitenkaan syttyvän. Onhan tavallista, että odotukset määräävät käyttäytymistä ja asennoitumista. Kenties myös sodan mahdollisuutta koskevat todennäköisyysodotukset heijastuvat maanpuolustusasenteissa?

Eräissä kansainvälisissä vertailuissa on todettu, että sodan syttymiseen lähitulevaisuudessa uskovien ihmisten määrä on Suomessa ollut pienimpiä koko maailmassa. Vuonna 1948 suoritettiin kymmenessä eri maassa Gallup-tutkimus, jossa tiedusteltiin: "Luuletteko, että lähimpien kymmenen vuoden aikana syttyy suursota vai ei?" "Kyllä" vastanneiden määrät vaihtelivat suuresti eri maissa; Suomessa määrä oli kaikkein pienin (Klineberg 1950):

Australia	67 %	Hollanti	52 %
Italia	58	Tanska	46
Yhdysvallat	57	Ruotsi	36
Kanada	56	Englanti	35
Norja	53	Suomi	28

Jos käsitys sodan syttymisen mahdollisuudesta on yhteydessä maanpuolustustahtoon, pitäisi maanpuolustustahdon maassamme olla oheisten tulosten mukaan arvioiden suhteellisen alhainen. Aineistomme mukaan nämä kaksi seikkaa eivät kuitenkaan ole yhteydessä toisiinsa. Haastateltavilta tiedusteltiin tässä tutkimuksessa, uskovatko he suursodan syttyvän lähimpien viiden vuoden aikana. Vastaukset jakautuivat vertailtavissa ryhmissä seuraavasti:

	Suursotaa ei syty
Riippumattomuus tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	80 %
kertausharjoitukset tarpeettomia	76
Ei eroa	
kertausharjoitukset tarpeellisia	67
kertausharjoitukset tarpeettomia	72
Hyvinvointi tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	61
kertausharjoitukset tarpeettomia	70

Käsitys, että sotaa ei lähiaikoina syty, ei näytä lisäävän puolustusvoimien kehittämiseen nähden kielteistä asennetta. Tulos poikkeaa tässä Pesosen (1960) miesylioppilaita tutkiessaan tekemästä havainnosta. Pesonen nimittäin totesi, että usko rauhantilan jatkuvuuteen oli yhteydessä ylioppilaiden epäsuopeuteen puolustusvoimia kohtaan, joskin yhteys oli melko heikko.

Kolmas, edellisestä hieman poikkeava olettaus on se, että puolustusvoimien kehittämistä pidetään epätarkoituksenmukaisena ja tehottomana keinona, koska joka tapauksessa uskotaan Suomen pysyvän seuraavan suursodan ulkopuolella. Viimeksi mainittua käsitystä tiedusteltiin kysymyksellä: "Jos suursota syttyisi, niin miten suuret mahdollisuudet luullaksenne Suomella olisi pysyä sen ulkopuolella?" Vastaukset jakautuivat seuraavasti:

	Suomen mahdolli- suudet pienet
Riippumattomuus tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	80 %
kertausharjoitukset tarpeettomia	67
Ei eroa	
kertausharjoitukset tarpeellisia	76
kertausharjoitukset tarpeettomia	71
Hyvinvointi tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	56
kertausharjoitukset tarpeettomia	54

Tämä oletamus pitää jo paremmin paikkansa. Vaikka erot eivät ole suuria, ovat ne oletuksen suuntaisia joka kohdassa. Tulos on yhdenmukainen Pesosen (1960) havaintojen kanssa, sillä myös ylioppilasjoukossa optimistinen käsitys Suomen mahdollisuuksista pysyä suursodan ulkopuolella muutti suhtautumisen puolustusvoimiin vähemmän myönteiseksi.

Edellisestä asetelmasta nähdään myös, että keskimääräistä suurempaa optimismia Suomen mahdollisuuksiin ei heijasta ainoastaan kertausharjoitusten tarpeettomina pitäminen, vaan myös hyvinvoinnin asettaminen riippumattomuuden edelle. Saatujen tulosten tulkinnassa on kuitenkin syytä olla varovainen. Vaikka riippuvuussuhteet olisivatkin luotettavia, ei silti ole varmaa, mikä on syy ja mikä seuraus. Vain kokeellinen tutkimus voisi selvittää, kumpi kahdesta keskenään korreloivasta seikasta on toisen syy, vai ovatko ehkä molemmat seurausta jostakin molempiin vaikuttavasta kolmannesta tekijästä.

3. Käsitukset arvoista

Erot puolustuslaitoksen tehokkuuteen liittyvissä käsityksissä eivät missään tapauksessa näytä selittävän asenteiden vaihteluista kuin enintään pienen osan. Siksi on syytä etsiä lisäselityksiä käsityksistä, jotka liittyvät puolustusvoimien edustamien ja henkilön omien arvojen yhteensopivuuteen.

Oletamme, että asennoituminen kertausharjoituksiin on yhteydessä siihen, miten puolueettomiksi poliittisessa mielessä puolustusvoimat havaitaan. Olettamuksen todentamisessa käytetään haastateltaville tehtyä kysymystä: "Arveletteko, että meillä puolustusvoimissa suositaan jotakin tiettyä poliittista suuntausta vai ei?" Aineistosta on jätetty pois ne tapaukset, joissa Suomen mahdollisuuksia pysyä suursodan ulkopuolella ei pidetty pieninä. Tarkoituksena on näin poistaa tämän tekijän vaikutus.

Oheinen asetelma osoittaa, että oletamus pitää paikkansa:

	Puolustusvoimissa ei suosita mitään poliittista suuntausta
Riippumattomuus tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	77 %
kertausharjoitukset tarpeettomia	32
Ei eroa	
kertausharjoitukset tarpeellisia	59
kertausharjoitukset tarpeettomia	39
Hyvinvointi tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	40
kertausharjoitukset tarpeettomia	16

Erityisen selvästi tämä tekijä selittää niiden poikkeavien henkilöiden asenteen, joiden mielestä kertausharjoitukset ovat tarpeettomia, vaikka maan riippumattomuuden turvaaminen onkin tärkeää ja vaikka Suomella nähdään olevan vain pienet mahdollisuudet pysyä suursodan ulkopuolella. Näin ajatellaan, koska ei luoteta puolustusvoimien puolueettomuuteen. Huomattakoon, että koska mainittu ryhmä kuitenkin asetti riippumattomuuden etusijalle, ei siihen voi kuulua kovin paljon äärivasemmistolaisia. Nimenomaan siis muiden kuin kommunistien kohdalla käsitys puolustusvoimien puolueettomuudesta liittyy läheisesti maanpuolustustahtoon.

Hyvinvoinnin etusijalle asetettavien henkilöiden suhtautuminen puolustusvoimiin määräytyy voimakkaasti myös sen mukaan, miten paljon luotetaan maan johtajiston kykyyn hoitaa asioita:

Luottamus johtajis-
toon suuri (1—3)

Riippumattomuus tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	62 %
kertausharjoitukset tarpeettomia	57
Ei eroa	
kertausharjoitukset tarpeellisia	47
kertausharjoitukset tarpeettomia	36
Hyvinvointi tärkeämpi	
kertausharjoitukset tarpeellisia	40
kertausharjoitukset tarpeettomia	19

Tarkistettaessa todettiin, että yleinen ennakkoluuloisuus — luottamus tuomioistuimiin ja Yleisradioon — ei antanut johdonmukaisia tuloksia. Asiaan vaikuttavia tekijöitä ovat siis nimenomaan puolustusvoimien ja maan johtajiston edustamiin arvoihin kohdistuva epäluottamus.

B. EDISTÄVÄT JA ILMAISEVAT ASEENTEET

1. Käsittelevittelyä

Klassillinen erottelu päämäärien ja keinojen välillä näyttää jatkuvasti olevan eräs hedelmällinen tekojen ja asenteiden luokitteluperuste. Se on mukana Weberin, Pareton ja Riesmanin teorioissa (ks. Heberle 1956; Winch 1958, 98), Stevensonin (1944) etiikkaa ja kieltä koskevassa erittelyssä, Karlssonin (1958) sosiologis-matemaattisissa mal-leissa sekä lukuisissa muissa sosiologian ja psykologian teorioissa. Edelläkin olemme parissa kohden nojautuneet tähän jaotteluun. Puhuimme siitä, miten isänmaa ja sen laitokset voidaan nähdä joko eräitä arvoja suojelevina ja edistävinä keinoina, tai sitten yhtenäisenä, kokonaisvaltaisena itseisarvona, päämääränä sinänsä. Myös puolustusvoimat voidaan nähdä vaihtelevassa määrin välineenä tai itseisarvona sekä vastaavasti arvioida niiden välineellistä tehokkuutta ja toisaalta niiden edustamien arvojen samansuuntaisuutta yhteisön piirissä vallitseviin arvoihin nähden.

Myös ihmisten asenteita voidaan luokitella tältä kannalta. On tapana puhua instrumentaalisisista eli edistäväistä ja ekspresiivisistä eli ilmaisevista asenteista. Nämä käsitteet liittyvät läheisesti Parsonsin teorioihin (esim. Parsons ja Shils 1951). Empiiriseen asennetutkimukseen niitä on kiintoisalla tavalla yrittänyt soveltaa Himmelstrand (1960) tutkiessaan mm poliittisia asenteita (ks myös Allardt 1960; Littunen 1960). Edistävällä asenteella tarkoitetaan perusteltua, järkipäisiä asennetta, jonka avulla asianomainen henkilö pyrkii edistämään joidenkin päämäärien saavuttamista. Sellainen saattaisi olla esim. sensuurin harkittu ja tosiasioin perusteltu kielteinen suhtautuminen kirjaan tai elokuvaan, jolla katsotaan olevan haitallisia vaikutuksia. Ilmaisevalla asenteella tarkoitetaan tunnepurkausta, jolla ei varsinaisesti pyritä muuhun kuin tuon asenteen ilmaisemiseen ja sen tuottamaan tyydytykseen. Sellainen olisi esim. sensuurin kieltävä suhtautuminen kirjaan tai elokuvaan, jonka asianomaiset näkevät ”hyviä tapoja loukkaavana”, ”törkeänä” tai ”sikamaisena”.

Jaottelua — jonka hyöty varmasti on enemmän sen herätteellisyydessä kuin täsmällisyydessä — voidaan valaista myös viittaamalla ns. autoritaarista persoonallisuutta (Adorno ym. 1950) koskevaan teoriaan. Autoritaarisen henkilön ytimenä on jäykkä ja ehdoton, minä heikko ja viettikerrostuma voimakas ja primitiivinen (Sanford 1956). Tämä perusrakenne tuottaa eräitä ilmaisevia asenteita kuten vallan, voiman ja kovuuden ihailua sekä halua alistua voimakkaiden johdatukseen. Tällaisilla asenteilla ei varsinaisesti pyritä mihinkään, mutta ne tyydyttävät asianomaisen henkilön perustarpeita. Esimerkiksi diktaattorien, totalitaaristen järjestelmien — tai puolustusvoimien — ihailu on asenteena ilmaisevaa, mikäli se perustuu sellaiseen samastumiseen ja minän tarpeiden tyydyttämiseen samastumisen kautta, jota mm. Tolman (1941) kuvaa. Mutta kaikki autoritaarisuutta muistuttava asennoituminen tai diktaattorien hyväksyminen ei välttämättä ole ilmaisevaa. Nämä asenteet voivat olla myös järkipäisiä ja edistäviä. Silloin valta, kovuus, totalitaarinen järjestelmä, armeija jne. nähdään keinoina, joita on kannatettava tai siedettävä — vaikka se tuntuisikin vastenmieliseltä — eräiden muiden päämäärien vuoksi, niiden edistämiseksi. Asenne ja sen kohde eivät silloin tyydytä välittömästi mitään perustarpeita, vaan asenteista odotetaan hyötyä pidemmällä tähtäyksellä.

2. Eräitä empiirisiä tuloksia

Kuten sanottua, myönteinen suhtautuminen puolustusvoimiin saattaa heijastaa edistävää ja ilmaisevaa asennetta vaihtelevassa määrin. Miten sitten on mahdollista tietää, onko kulloinkin kysymys lähinnä edistävästä vai lähinnä ilmaisevasta suhtautumistavasta?

Periaatteessa on olemassa useita eri mahdollisuuksia. Voimme vaikkapa yrittää mitata asenteen edistävyyttä erikseen, määrättyyppisillä kysymyksillä, kuten Himmelstrand (1960) on tehnyt. Voimme myös etsiä vastausta kysymykseen tutkimalla asenteen suhdetta muihin asenteisiin. Eräs esimerkki valaisee jälkimmäistä mahdollisuutta. Kysymyksessä on Paavo Kolin (1959) tutkimus eräiden teollisuuden piirissä työskentelevien ryhmien asenteista. Koli on ensiksi laatinut asenneväittämistä 11 mitta-asteikkoa, joiden välisiä yhteyksiä hän sitten tutkii faktorianalysin avulla. Eräs hänen asteikoistaan on nimeltään "Hyväksyvä suhtautuminen puolustusvoimiin", ja siihen kuuluvat seuraavat väittämät:

1. "Myös naisille olisi annettava asekoulutusta."
2. "Armeijan laiminlyöminen tämän päivän maailmassa on kansallinen rikos."
3. "Suomen tapaisen maan ei hyödytä ylläpitää armeijaa."
4. "Pienen maan on oltava valmis puolustamaan aseellisesti rajojaan."
5. "Pakollinen asepalvelu on itsenäisyytemme säilymisen perusehto."

Asteikon syntyminen näistä väittämistä osoittaa, että suhtautuminen maanpuolustukseen on yksilotteinen ja mittauskelpoinen asenne. Alkuperäisessä korrelaatiomatriisissa saa mainittu asteikko korkeimman ja myös eri ryhmissä pysyvimmän korrelaationsa uskonnollisuuteen. Myös lopullisessa faktorianalyyssissä hyväksyvä suhtautuminen puolustusvoimiin jakautuu eri faktoreille jokseenkin samalla tavalla kuin uskonnollisuuskin. Näissä kahdessa asenteessa on siis joitakin samoja osatekijöitä.

Kumpikin asenne selittyy pääasiassa kahden faktorin avulla. Toista Koli nimittää *sosiaalisen turvattomuuden* faktoriksi tulkiten asian siten, että puolustuslaitos kuten uskontokin merkitsevät turvattomuutta kokevalle ihmiselle jotakin keinoa turvallisuuden lisäämiseksi.

Yhtä selvästi nämä asenteet sijoittuvat toiselle faktorille, joka Kolin tulkinnan mukaan edustaa autoritaarisuutta. Autoritarisuuden käsitteen piiriin kuuluu useita osa-asenteita (ks. Allardt ja Littunen 1958, 131—135). Eräät niistä näyttävät heijastuvan myös Kolin saamassa faktorissa: uskonnollisuus vastaa ehkä autoritaarista alistumista, puolustusvoimien hyväksyminen kenties vallan ja kovuuden ihailua.

Teemme nyt sen olettamuksen, että sosiaalisen turvattomuuden faktori (Kolilla faktori IV) heijastaa edistävämpää asennetta kuin autoritaarisuusfaktori (III). Perustelut liittyvät oheisiin latauksiin (poimittu Kolin taulukosta 1). Asteikolla 3 ja 4 korkean pistemäärän

Asenneasteikko	III	IV
	Autoritaa- risuus	Sosiaalinen turvattomuus
3. Alkoholistien käsittely20	— .06
4. Rikollisten käsittely40	.22
5. Uskonnollisuus52	.43
6. Kristillinen moraali	— .03	.21
11. Puolustusvoimien hyväksyminen ..	.32	.47

saaneet ovat sitä mieltä, että alkoholisteja ja rikollisia pitää käsitellä kovin ottein. On järkevää olettaa, että kovien otteiden suosittelu on tarkoituksenmukaisempaa ja siten asenteena edistävämpää rikollisten kuin alkoholistien kohdalla. Tässä on yksi peruste, jonka vuoksi oletamme, että faktori IV ilmentää edistävämpää asennetta kuin faktori III. Alkoholistien käsittelyhän ei saa latausta edellisellä faktorilla, mutta rikollisten käsittely saa.

Toinen perustelu liittyy muuttujaan 6, kristillinen moraali, sen erilaiisiin latauksiin. Voimme lähteä siitä, että uskonnollisuus yleensä on ilmaisevaa, sellaisenaan tyydytystä tuottavaa, mutta muuttuu edistävämmäksi, kun siihen liittyy kristillisen moraalin korostaminen. Silloinhan uskonnolle halutaan saada selvää käytännöllistä merkitystä myös jokapäiväisessä elämässä. Päätelemmekin, että faktori IV, jolla saavat latauksia sekä uskonnollisuus että kristillinen moraali, heijastaa edistävämpää asennetta kuin faktori III, jolla kristillinen moraali ei liity uskonnollisuuteen.

Jos tämä tulkinta — joka ei liity Kolin alkuperäiseen tutkimukseen, vaan on tässä jälkikäteen suoritettu — on oikea, merkitsee se sitä, että hyväksyvä suhtautuminen puolustuslaitokseen jakautuu tavallaan edistävään ja ilmaisevaan osa-asenteeseen. Faktorin III edustama osa heijastaa ilmaisevaa vallan ja voiman ihailua; faktorin IV edustama osa edistävää puolustuslaitoksen kannattamista sen turvallisuutta luovan tehtävän vuoksi.

Eräs mahdollisuus tutkia asennoitumisen edistävyyttä ja ilmaisevuutta on jakaa asenteen kohteena olevan järjestelmän tai laitoksen tehtävät ilmaiseviin ja edistäviin osiin sekä tämän jälkeen selvittää, mitä osia kohtaan yksilö tuntee erityistä mielenkiintoa tai myötämielisyyttä. Tätä mahdollisuutta yritetään seuraavassa valaista erään ylioppilaita koskevan haastatteluaineiston perusteella.

Kysymyksessä on Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan asettaman maanpuolustus- ja väestönsuojelutoimikunnan aloitteesta suoritettu tutkimus, jonka tuloksia on esitelty parissakin yhteydessä (Koho 1959; Pesonen 1960). Tutkimus perustui postikyselyyn, ja tietoja saatiin yhteensä 276 miesylioppilalta (ks. tarkemmin Pesosen mainittu artikkeli). Aineisto kerättiin kevätlukukaudella 1959.

Vastaajien kiinnostusta puolustuslaitoksen toiminnan eri puoliin selviteltiin tutkimuksessa seuraavilla kysymyksillä:

1. "Jos Sinulle tarjoutuisi tilaisuus käydä jollakin kasarmi-alueella tutustumassa elämään ja toimintaan siellä, niin käytäisitkö tilaisuutta hyväksesi?"
2. "Entä jos saisit kutsun saapua seuraamaan puolustusvoimain harjoituksia, niin noudattaisitko sitä?"
3. "Haluaisitko nähdä nykyistä enemmän sotilasparaateja?"
4. "Haluaisitko nähdä nykyistä enemmän julkisia valanvannontatilaisuuksia?"

Oletamme, että paraatit ja valanvannontatilaisuudet ovat ekspressiivisiä, ilmaisevia osia puolustuslaitoksen toiminnassa, kun taas kasarmielämä ja varsinkin sotaharjoitukset ovat selvästi instrumentalisempia, edistävämpiä osia.

Pesonen on tutkimuksessaan vertaillut neljän ryhmän, nostoväen, miehistön, aliupseerien ja upseerien, ilmoitettua kiinnostusta. Hänen

tuloksensa ovat tiivistettävissä kolmeksi havainnoksi: (1) Nostoväkeen kuuluvat ovat halukkaampia tutustumaan kasarmielämään kuin varusmiespalveluksen suorittaneet, mutta (2) paraateista ja valanvannontatilaisuuksista he ovat varusmiespalveluksen suorittaneita vähemmän kiinnostuneita; (3) kiinnostuksessa harjoituksia kohtaan ei nostoväen ja reserviläisten välillä ole eroa, mutta nimenomaan tästä puolesta aliupseerit ovat kiinnostuneempia kuin miehistö ja upseerit kiinnostuneempia kuin aliupseerit.

Pesonen ei kuitenkaan ole selvitellyt sitä ongelmaa, jota seuraavassa yritetään valaista, nimittäin kiinnostuksen eri lajien välisiä yhteyksiä. Alkuun lähdetessä on tarjolla kaksi eri olettamusta. Joko em. kysymykset mittaavat yhtä ja samaa ulottuvuutta, kiinnostusta puolustusvoimien toimintaa kohtaan, tai sitten paraateja ja valanvannontatilaisuuksia koskevat kysymykset mittaavat toisenlaista — ilmaisevampaa — kiinnostusta kuin muut kaksi kysymystä. Kolin faktorianalyyttiset tulokset viittaisivat siihen, että jälkimmäinen olettamus on oikea.

Asiaa on tutkittu tässä yrittämällä muodostaa mainituista neljästä kysymyksestä ns. kasautuva asteikko (ks. Edwards 1957 tai Eskola 1962). Jos moitteeton, määrätyt ehdot täyttävä asteikko syntyy, on ensimmäinen olettamus saanut vahvistusta. Muussa tapauksessa se on hylättävä, ja asteikon ns. virheiden jakautumisen perusteella on pääteltävissä, onko jälkimmäinen olettamus oikeampi.

Kun kysymykset taulukoitiin ristin keskenään, saatiin taulukossa 21 esitetty jakautuma. Asteikko näyttää tyydyttävän sille asetetun kasautuvuuden vaatimuksen: valanvannontatilaisuuksista kiinnostuneet ovat yleensä kiinnostuneita myös paraateista (poikkeuksia eli virheitä on $5+1+0+0=6$); paraateista kiinnostuneet yleensä kiinnostuneita myös kasarmialueella käynnistä (virheitä $2+0+14+6=22$); ja kasarmialueesta kiinnostuneet yleensä kiinnostuneita myös harjoituksista (virheitä $0+1+3+6=10$). Kaikkiaan on virheitä eli poikkeuksia kasautuvuuden säännöstä 38, mikä jää sovittua rajaa pienemmäksi. Myös muiden, virheiden määrään perustuvien kriteerien mukaan (ks. liite, s. 86) arvioiden kysymykset ovat asteikollisia ja ensimmäinen olettamus saa vahvistusta.

Taulukko 21

Kiinnostusta puolustuslaitoksen toiminnan eri puolin mittaavien kysymysten samanaikaiset yhteydet (+ = on kiinnostunut; — = ei ole kiinnostunut)

		Valanvannonta							
		+				—			
		Paraatit		Paraatit		Paraatit		Paraatit	
		+		—		+		—	
		Kasarmialue		Kasarmialue		Kasarmialue		Kasarmialue	
		+	—	+	—	+	—	+	—
Harjoi-	+	47	2	5	0	34	14	70	43
tukset	—	0	0	1	0	3	6	6	45

Kumulatiiviselle asteikolle asetetaan kuitenkin myös eräitä muita vaatimuksia. Eräs on se, että virheiden tulee jakautua tasaisesti. Kuten taulukosta 21 nähdään, ne eivät tässä tapauksessa jakaudu aivan tasaisesti, vaan erääseen luokkaan (—+—+) niitä kasautuu selvästi enemmän kuin muihin (14 kpl). Kuitenkin niitä on vielä merkitsevästi vähemmän kuin mitä sattumanvaraisuus edellyttäisi (t-testi; $P < .001$).

Varmuuden vuoksi menetellään seuraavassa kuitenkin niin, että tyyppit —+—+ ja —+— jätetään pois jatkoanalyysistä. Näihin tyyppeihin kuuluvat ne 20 tapausta, jotka ilmoittavat haluavansa nähdä enemmän sotilasparaateja, mutta jotka eivät kuitenkaan ole halukkaita tutustumaan kasarmielämään — eli henkilöt, joiden kiinnostus kaikkein selvimmin kohdistuu puolustuslaitoksen toiminnan ilmaiseviin muotoihin.

Voidaanko sitten olettaa, että mitä kiinnostuneempi henkilö puolustuslaitoksen toiminnasta asteikon avulla mitattuna on, sitä suurempi on hänen maanpuolustusvalmiutensa? Entä ovatko asteikon mahdolliset yhteydet maanpuolustustahdon mittareihin suoraviivaisia, ts vai kuttaako kiinnostuksen kasvu ilmaisevalla alueella — asteikon loppupäässä — samalla tavoin kuin sen kasvu edistävällä alueella, asteikon alkupäässä?

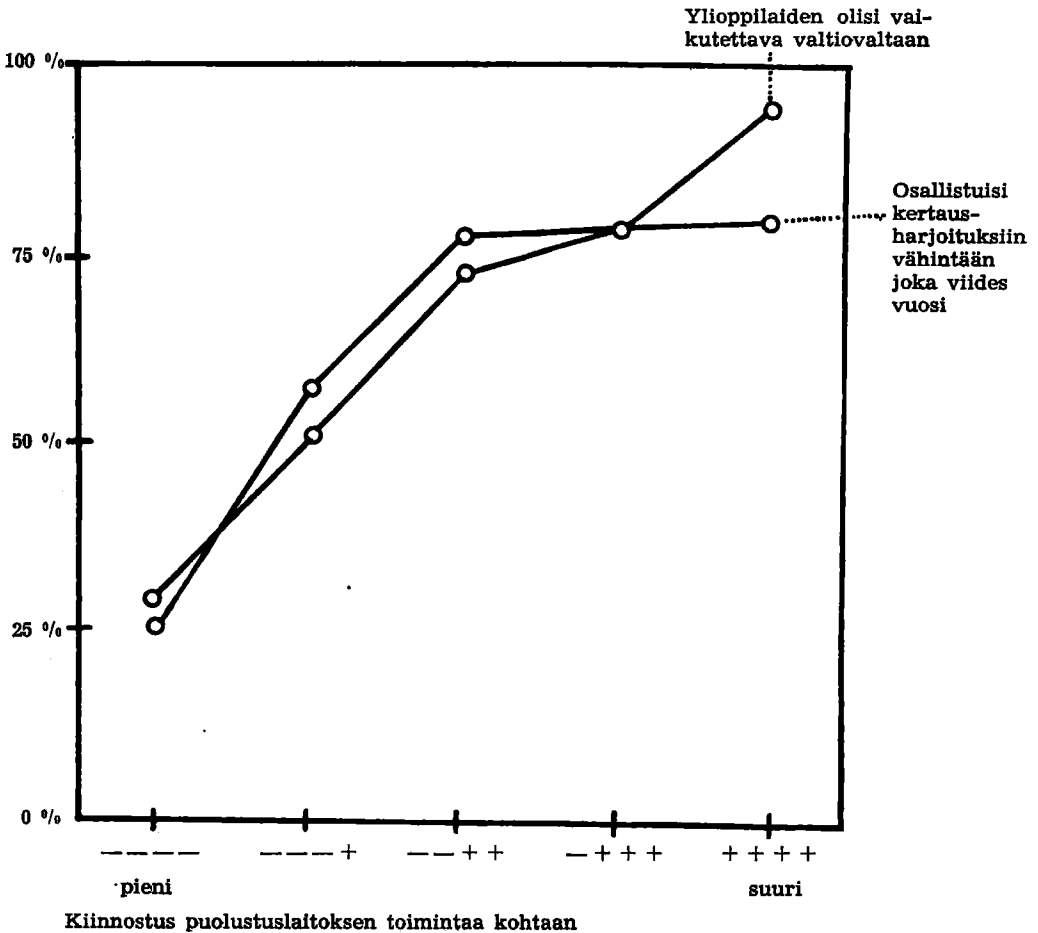
Kuviossa 4 on esitetty asteikon yhteydet kahteen kysymykseen:

1. "Kuinka usein haluaisit osallistua noin 4 viikkoa kestäviin kertausharjoituksiin?"
2. "Pitäisikö ylioppilaiden erillisenä ryhmänä vaikuttaa valtiovaltaan, että se toimisi enemmän maanpuolustuksen hyväksi?"

Kysymykset on valittu siten, että ne edustaisivat maanpuolustusmyötämielisyyden erilaisia ilmenemismuotoja. Edellinen kysymys viittaa suoraan vastaajan omakohtaiseen toimintavalmiuteen, kun taas jälkimmäiseen kysymykseen myöntävästi vastaaminen edellyttää vain symbolista myötämielisyyttä, ilman mitään henkilökohtaisia velvotteita.

Kuvio 4

Kiinnostusasteikon yhteydet valmiuteen osallistua kertausharjoituksiin, ja mielipiteeseen, että ylioppilaiden olisi vaikutettava valtiovaltaan

Kuvio 4 osoittaa, että kiinnostuksen lisäys ilmaiseksi alueella, asteikon loppupäässä, lisää vain symbolista myötämielisyyttä, mutta ei valmiutta henkilökohtaiseen toimintaan. Kuviosta on jätetty pois nostomiehet, koska ainakaan kertausharjoituksia koskevalla kysymyksellä ei heidän kohdallaan ole samaa merkitystä kuin muussa ryhmässä. Tulos tarkistettiin ottamalla aliupseerit ja miehistö erilleen upseereista, mutta käyrien yleinen muoto ei siitä muuttunut. Tulosta ei myöskään muuttanut kertausharjoituksia koskevan kysymyksen katkaiseminen eri kohdasta.

Saadut tulokset merkitsevät lähinnä kahta asiaa:

(1) Tutkitussa ylioppilasjoukossa kiinnostus puolustuslaitoksen toimintaa kohtaan herää aluksi kiinnostuksena sellaisia puolustusvoimien edistäviä, järkiperaisiiä toimintoja kohtaan kuin harjoitukset ja kasarmi-elämä. Kiinnostuksen kasvua seuraa tässä vaiheessa myös myönteisen asenteen lisääntyminen, joka heijastuu sekä omakohtaisena toimintavalmiutena että yleisluontoisina ylioppilaille ja valtiovallalle kohdistettuina vaatimuksina.

(2) Kokonaiskiinnostus voi kasvaa vielä tästäkin siten, että edistävien toimintojen lisäksi henkilö on kiinnostunut myös sellaisista puolustuslaitoksen ilmaiseksi, tunneperäisistä toiminnoista kuin paraatit ja valanvannontatilaisuudet. Kiinnostuksen kasvua ei kuitenkaan näytä enää seuraavan vastaava kasvu omakohtaisessa toimintavalmiudessa, vaikka muihin kohdistetut yleiset vaatimukset vielä voimistuvatkin.

Puolustuslaitoksen arkitoiminta on siis se puoli, jonka kautta puolustusvoimat saavat kosketuksen laajimpaan ylioppilasjoukkoon: noin 80 % vastaajista ilmoitti olevansa kiinnostunut harjoitusten seuraamisesta, mutta vain 20 % valanvannontatilaisuuksista. Tällainen kiinnostus näyttää myös olevan yhtä voimakkaassa yhteydessä omakohtaiseen maanpuolustustahtoon kuin "paraatihengen" terästämä kiinnostuskin. Olisi kiintoisaa tutkia, onko asia samoin myös koko kansaa ajatellen. Käytettävissä olevat aineistot eivät kuitenkaan tarjoa siihen mahdollisuutta.

Toinen kiintoisa ja erittäin tärkeä kysymys olisi, missä määrin juuri puolustuslaitoksen toiminnan ilmaisevat, ekspressiiviset puolet ylläpitävät epäluuloa ja kielteistä asennetta puolustusvoimia kohtaan. Täy-

tyy olla erityisiä syitä, joiden vuoksi osa kansasta jatkuvasti epäilee esimerkiksi puolustusvoimiemme poliittista puolueettomuutta. Osa näistä syistä pohjautuu varmasti historiallisiin tosiasioihin. Mutta on myös perusteltua olettaa, että jos jokin puoli nykyisessä puolustuslaitoksessamme jatkuvasti edistää näiden epäluulojen säilymistä, on sen oltava tunneperäisellä arvojen ja ekspressiivisten toimintojen alueella. Erääksi perusteluksi sopii se psykologinen tosiseikka, että tunneperäinen toiminta ja tunneväritteiset tilanteet herättävät piileviä pelkoja ja kielteisen ennakkoluuloisia miellelyhtymiä helpommin kuin järkipерäinen toiminta. Esimerkiksi asenteiden muuttamiseen pyrkivät voimakkaan tunneperäiset vaikutusyritykset eivät näytä olevan tehokkaita, jos ne herättävät pelkoa vaikutuksen kohteessa (vrt Hovland ym 1953, 56—98).

IV TIIVISTELMÄ JA KESKUSTELUA TULOXSISTA

Sosiologisen ja psykologisen, varsinkin muuta kuin kokeellista menetelmää käyttäneen tutkimuksen tulosten tiivistäminen ja esittäminen muodossa, joka voisi tarjota selkeitä viitteitä käytännön päämääriin pyrkivälle toiminnalle on aina vaikeaa. Muuttujien välisten riippuvuussuhteiden tunteminen ei vielä auta tietämään paljoakaan niiden syy-yhteyksistä, ja jokaisen tutkimuksen ulkopuolelle jää aina suuri joukko tekijöitä, joiden huomioon ottaminen saattaisi vaikuttaa tuloksiin. Tämän vuoksi yhden tutkimuksen merkitys jää aina suhteellisen pieneksi. Pohtiessaan psykologisen tutkimuksen ja siihen pohjautuvan toiminnan mahdollisuuksia edistää rauhan säilymistä maailmassa tulee amerikkalainen psykologi Miller (1948) siihen tulokseen, että viisi vuotta on aivan liian lyhyt aika, jotta mitään voitaisiin tehdä; viidestä viiteentoista vuoteen ulottuvana ajanjaksona voidaan jo jotakin saada aikaan; mutta varsinaisia käytännön saavutuksia voidaan toivoa vasta tätäkin pidemmän psykologisen tutkimustyön ja sen tulosten soveltamisen jälkeen. Niinpä tämänkin tutkimuksen tuloksista kenties on vaikea löytää selviä ja varmoja viitteitä siitä, mitkä toimenpiteet käytän-

nössä voisivat vaikuttaa rauhan säilymiseen, yhteiskunnan eheyteen, maanpuolustustahtoon, suhtautumiseen puolustusvoimia kohtaan jne.

Asennetutkimuksiin liittyy vielä eräitä juuri niille ominaisia tulosten soveltamiskelpoisuutta vähentäviä pulmia. Kun tutkitaan sotaan, maanpuolustukseen yms asioihin liittyviä mielipiteitä ja asenteita rauhan aikana, on mahdollista, että kysytyt asiat eivät ole kovinkaan ajankohtaisia eikä tutkittu asennerakenne erityisen kiinteä. Niinpä Gösta Carlsson totesi tutkiessaan ruotsalaisten maanpuolustusasenteita, että erillisten mielipiteiden välisistä korrelaatioista ei kohonnut esiin mitään selvää "maanpuolustustahdoksi" tai muuksi sellaiseksi tulkittavissa olevaa yleistä perustekijää. Hän jatkaa:

"On mahdollista, että asenteiden rakenne muuttuisi, jos ongelmat äkkiä tulisivat haastatelluille todella ajankohtaisiksi, ts kriisi- tai sotatilanteessa. On ajateltavissa, että silloin jokin yleinen luottavaisuuden tai vastarintatahdon faktori leimaisi kaikkia kannanottoja, ja että pari kysymystä riittäisi erottamaan defaitistit niistä, joille on ominaista voimakas vastarintahenki."

(Carlsson 1953)

On epävarmaa, missä määrin kriisitilanteen reaktiot ovat ennustettavissa rauhan aikana vallitsevista asenteista. Läheskään täydellistä vastaavuutta niiden välille ei missään tapauksessa ole lupa odottaa. Erään amerikkalaisen tutkimuksen (Goldsen ym 1960, 125—129) tulokset osoittavat, että ihmiset ovat sodan aikana valmiita tinkimään useista sellaisistakin periaatteista, joita he rauhan vallitessa pitävät erittäin tärkeinä. Amerikkalaisista ylioppilaista, jotka pitivät tärkeinä sellaisia taloudellisia oikeuksia kuin oikeus valita työpaikkansa ja alaisensa tai ansaita rahaa niin paljon kuin voi, yli puolet ilmoitti olevansa valmiita luopumaan näistä periaatteista sodan aikana. Samoin ehdotonta sananvapautta sekä asumis- ja liikkumisvapautta kannattavista yli puolet piti sotaa riittävänä näiden perusoikeuksien rajoittamiseen. Sen sijaan esimerkiksi uskonnonvapaudesta, yleisestä äänioikeudesta ja oikeudesta ajaa asiaansa tuomioistuimessa ei yleensä haluttu tinkiä sodan sattuesakaan.

Kun puhutaan edellä saatujen tulosten soveltamiskelpoisuudesta, on vielä otettava huomioon se, että tulosten käytännöllistä merkittävyyttä ja tärkeyttä on arvioitava aina hieman erilaisin perustein kuin niiden

teoreettista merkitystä. Niinpä jokin erityisryhmä saattaa olla teoreettiselta kannalta kiintoisa, mutta jos tähän ryhmään kuuluu vain pieni murto-osa koko kansasta, ei tuloksella ehkä ole kovinkaan suurta käytännöllistä merkitystä. Tosin jokin muu seikka kyllä voi korvata ryhmän pienuuden. Myös se, miten helposti riippumattomiin, selittäviin muuttujiin voidaan käytännössä vaikuttaa, painaa vaa'assa arvioitaessa eri tulosten soveltamiskelpoisuutta (ks Hyman 1955, 350—355).

Tässä tutkimuksessa voitiin suurehkosta erillisten mielipiteiden joukosta erottaa kaksi suhteellisen selväpiirteistä perustekijää: toisaalta kiintymys tai tyytyväisyys omaa maata kohtaan ja toisaalta maanpuolustushenki. Totesimme, että vaikka nämä kaksi seikkaa eivät olekaan toisistaan riippumattomia, ovat ne kuitenkin selvästi eri asioita, joita ei ole lupa samastaa toisiinsa. Niitä kyllä voidaan käsitellä yhtenä kokonaisuutena — vaikka niin haluttaessa liittää molemmat ”isänmaallisuuden” käsitteeseen — mutta kyseistä käsitettä tai kokonaisuutta on silloin pidettävä moniaineksisena. Tässä tutkimuksessa viitattiin mainittuun kaksiaineksiseen kokonaisuuteen käsitteellä ”riippumattomuuden arvostus”. Sen empiirisenä määritelmänä oli tätä asiaa tiedustellut kysymys, jonka todettiin sijoittuvan suhteellisen selvästi kummallekin perusfaktorille.

Maan riippumattomuuden arvostaminen kuten sen osatekijätkin ovat yhteydessä puoluekantaan. Tämä näkyy eri puolueiden kannattajien mielipiteistä ja ainakin maanpuolustukseen liittyvän osatekijän suhteen jo puolueiden virallisten ideologioiden sisällöstä. Oikeistopuolueisiin kuuluvat arvostavat riippumattomuutta, ovat tyytyväisempiä ja kannattavat puolustusvoimien kehittämistä voimakkaammin kuin vasemmistopuolueisiin kuuluvat. Toisaalta ei kuitenkaan edes ääriavasemmissa ole montakaan sellaista, joka kieltäisi maanpuolustuksen tarpeellisuuden yleispätevästi, kaikissa mahdollisissa tilanteissa. Ääriavasemiston kielteinen asenne ei siis johdu mistään pasifistisista periaatteista, vaan tätä kantaa ylläpidetään vain erityisissä olosuhteissa, tietyn yhteiskuntajärjestelmän vallitessa.

Puoluekannan vaikutukset oli helppo ennustaa pääpiirteissään jo etukäteen. Sen sijaan kysymykseen, mitkä psykologiset ja sosiologiset tekijät mahdollisesti vaikuttavat asenteisiin puoluekannasta riippumatta, ei etukäteen ollut yhtä vaivatonta vastata. Tutkimus osoitti, että

tällaisiakin tekijöitä on olemassa. Eräs niistä on tyytyväisyys vallitseviin taloudellisiin oloihin ja elämisen mahdollisuuksiin. Toisaalta (Eskola 1962 a) on osoitettu, että maan riippumattomuuden arvoon ja puolustusvoimiin varauksellisesti suhtautuvat eivät ainoastaan koe olojaan huonoiksi, vaan myös kaikesta päätellen tosiasiasa elävät keskimääräistä suuremman paineen ja rasituksen alaisina. Nämä havainnot eivät suinkaan ole mitään uusia: *ubi bene, ibi patria*, missä hyvä, siellä isänmaa, on toki vanha oivallus. Ei ole kuitenkaan varmaa, että se olisi aina muistettu, kun ihmisiä on luokiteltu "isänmaallisiin" ja "epäisänmaallisiin". Joka tapauksessa tulos osoittaa, että hyvinvointia ja turvallisuutta lisäävät sekä erityisesti huonompiosaisten väestöryhmien asemaa parantavat toimenpiteet vahvistavat samalla myös yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista edistäviä asenteita. Kaikkein paras tilanne näiden asenteiden vahvistumisen kannalta olisi ehkä silloin, kun ihmiset olisivat tyytymättömiä heitä huonommassa asemassa olevien ihmisten oloihin, mutta niin tyytyväisiä omiin oloihinsa, että olisivat jopa valmiita tinkimään omista vaatimuksistaan huonommalle osalle jääneiden hyväksi.

Myönteistä suhtautumista maan riippumattomuuteen lisäsi myös henkilön aktiivinen, uusia toimintatilaisuuksia etsivä asenne lähiympäristöään kohtaan. Tämäkin tekijä vaikutti yli puoluerajojen ja toimi siis vasemmistopuolueissa eräänlaisena vastapainona puoluenormien vaikutukselle. Tulos on teoreettiselta kannalta hyvin ymmärrettävä. Aktiivinen, kiinnostunut ja uutta etsivä asenne lähiympäristöä kohtaan merkitsee sitä, että henkilö tietää elämäänsä sisältävän monia myönteisiä mahdollisuuksia, että hän tietää myös, miten toteuttaa niitä ja että hänellä on useita eri viiteryhmiiä, joihin voi samastua. Tällaisen yksilön elämänkenttään sisältyy monia kiintymystekijöitä, jotka sitovat häntä sekä lähiympäristöönsä että koko maahan. Tutkiessaan sosiaalista sidonnaisuutta kiinnittää Littunen (1962) huomiota juuri tähän samaan ilmiöön. Hänen tuloksensa osoittavat, että vapautuminen sosiaalisesta sidonnaisuudesta, so yksilön itsenäistyminen, lisää sen tapaisia piirteitä, joiden edellä totesimme vahvistavan yhteisön säilyttämistä ja puolustamista edistäviä asenteita:

"Itsenäiset ihmiset todettiin yksilöllisessä toiminnassaan ratkaisevasti vireämmiksi kuin sidonnaiset, ja niissä tapauksissa, joissa

sidonnaisuus kahden tutkitun ajankohdan välillä väheni, siis itsenäisyys lisääntyi, havaittiin myös yksilöllisen toimintavireyden lisääntyneen. Pakonalaisuuteen kuluneiden voimavarojen vapautuessa avartuu myös maailmankuva. Itsenäistyneen ihmisen on helpompi toimia omien ja yhteisten päämäärien hyväksi, sillä hän näkee ympäristönsä jäsentyneempänä ja monipuolisempänä kuin sidonnainen.”

(Littunen 1962, 219)

Toimeentuloon ja elämisen mahdollisuuksiin kohdistuvan tyytyväisyyden yhteys maan riippumattomuuden arvostukseen kiinnitti huomion niihin talous- ja sosiaalipoliittisiin toimenpiteisiin, joiden avulla sekä tyytyväisyyteen että riippumattomuuden arvostukseen on mahdollista vaikuttaa. Nämä toimenpiteet epäilemättä vaikuttavat myös ihmisten sidonnaisuuteen ja itsenäisyyteen, sillä aineellisten elin- ehtojen paraneminen lisää myös itsenäistymisen mahdollisuuksia. Mutta toimintatilaisuuksien laajentamisyrittämisen yhteys riippumattomuuden arvostukseen kiinnittää huomion myös toiseen tärkeään teki- jään: kasvatukseen. Juuri kasvatuksen avulla on mahdollista lisätä — tai vähentää — itsenäistä, aktiivista ja avointa elämänasennetta sekä vaikuttaa tätä kautta myös yhteisön säilyttämisestä ja puolustamista koskeviin arvostuksiin. Littunen (1962, 27—28 ja 216—217) esittää monia todisteita siitä, että kasvatuksessa vielä nykyisinkin esiintyy paljon sidonnaisuutta vahvistavia ja itsenäisyyttä heikentäviä piirteitä. Varsinkin isänmaallisuuden vahvistamiseen pyrkivän kansalaiskasva- tuksen vaarana on tähdentää sidonnaisen yhteisöhenkisyysmerki- tystä liian paljon, jolloin kasvatuksen avulla pikemminkin vähennetään kuin lisätään aitoa, vapaata, tämän päivän arvojen edellyttämää isän- maallisuutta.

Tutkimus osoitti, että nuoret henkilöt asennoituvat suunnilleen samalla tavalla, suhteellisen radikaalisti, joka puolueessa. Koska niin paljon puhutaan nuorisosta ja sen aatteettomuudesta, kannattaa tulok- seen ja sen merkitykseen kiinnittää huomiota. Ikä on aina monimerki- tyksinen muuttuja. Sen täsmällinen merkitys jää nytkin avoimeksi. Aineiston perusteella ei ole mahdollista päätellä, ovatko nuoret radi- kaaleja siksi, että radikaalisuus kuuluu tähän ikäkauteen, vai siksi, että nämä nuoret kuuluvat radikaaliin sukupolveen. Jos edellinen vaihto-

ehto pitää paikkansa, tulevat nuorten asenteet muuttumaan iän mukana; jos jälkimmäinen vaihtoehto on tosi, eivät asenteet muutu samalla tavalla. Edellisen vaihtoehdon tueksi on olemassa teoreettisia perusteluja. Hahmotellessaan radikalismien yleistä teoriaa lähtee Littunen (1960) liikkeelle seuraavasta yleistyksestä: "Kun yhteiskunnassa vallitsevat toiminnan päämäärät tai elämänarvot ovat ristiriidassa omassa ympäristössä vallitsevien olosuhteiden kanssa, lisääntyy radikalismi." Nuorten normien suhteellisen yhdenmukainen radikaalisuus kaikissa poliittisissa puolueissa saattaa olla seurausta siitä, että juuri nuorten elämänkentässä toiminnan päämäärät ovat ristiriidassa vallitsevien olosuhteiden kanssa. Nuorten havaintokenttä on laaja ja heillä on runsaasti kosketusta eri tahoille. Esimerkiksi Himmelstrandin (1960, 404—405) tulokset viittaavat siihen, että ympäristökosketusten valikoimista ainakaan poliittisten perusteiden mukaan ei nuorten piirissä tapahdu samassa määrin kuin vanhemmissa ikäluokissa. Tämä kaikki saa elämän mahdollisuudet näyttämään moninaisilta ja rikkailta. Toisaalta kuitenkin monet seikat kuten riippuvuus kodista, koulunkäynti ja muu opiskelu sekä ammattitaidon puuttuminen sitovat nuoria. Heillä ei ole täysinä mahdollisuuksia toteuttaa noita päämääriään. Tämä heijastuu asenteiden yleisenä radikaalisuutena, joka ei kuitenkaan ulotu puoluekannan yhdenmukaistumiseen asti, koska — kuten useat tutkimukset osoittavat — puoluekanta määräytyy suuresti kodin vaikutuksen perusteella. Iän karttuessa mahdollisuudet toteuttaa erilaisia pyrkimyksiä paranevat. Kun päämäärien ja mahdollisuuksien välinen ristiriita ei enää vaikuta asenteisiin, muuttuvat asenteet vähitellen puoluenormien mukaisiksi.

Lopuksi tutkimuksessa tarkasteltiin asennoitumista nimenomaan maanpuolustukseen ja puolustusvoimiin. Totesimme, että puolustuslaitos voidaan nähdä eräänä keinona tiettyjen päämäärien saavuttamiseen ja että puolustusvoimien merkitys voidaan kieltää sillä perusteella, että ne eivät ole tehokas tai tarpeellinen keino. Tulokset viittasivat hieman siihen suuntaan, että jos maan uskotaan pysyvän sotien ulkopuolella, ei puolustusvoimia pidetä yhtä tarpeellisenä laitoksena kuin pessimistisemmän ajattelutavan vallitessa.

Totesimme myös, että puolustusvoimiin voidaan suhtautua tunneperäisemminkin. Niiden olemassaolo saattaa sellaisenaan tyydyttää

eräitä perustarpeita, kenties autoritaarista vallan ja voiman ihailua tms. Myös puolustusvoimiemme jatkuvan kehittämisen tarpeellisuus saateetaan kieltää tunnepohjaisin perustein: kieltämällä joitakin puolustuslaitoksen edustamia arvoja. Tämä ilmeni erityisesti epäilynä, että puolustuslaitoksemme ei ole poliittisesti puolueeton. Aineistojemme perusteella ei ole mahdollista sanoa mitään täsmällisempää näistä epäilyistä — vielä vähemmän siitä, missä määrin ne ovat oikeutettuja. Asia kaipaa jatkotutkimuksia, mutta eräitä perusteltuja olettamuksia kyllä voidaan esittää.

Pelkästään välineellisessä mielessä puolustuslaitos on rinnastettavissa sellaisin muihin yhteiskuntaa suojeleviin laitoksiin kuin poliisi-, palokunta- tai terveydenhoitoinstituutio. Poliisi, palokunta ja lääkäri suorittavat tavallaan joka hetki varsinaista tehtävänsä, mutta puolustuslaitoksen pääfunktio ei rauhan aikana tule näkyviin yhtä selvästi. Puolustusvoimien asema kansalaisten asenteiden mukaan mitattuna on todennäköisesti sitä vahvempi, mitä vakuuttavammin voidaan osoittaa, että niillä on jokin tärkeä tehtävä aina, kokonaan sodan mahdollisuuksista riippumatta. Puhutaanhan kyllä varusmiesajan kasvattavasta merkityksestä ("miesten koulu"), mutta nykyisellään se ei kuitenkaan ole kiistattomasti todistettavissa. Niinpä Pesosen (1960) tutkimuksesta käy ilmi, että varusmiespalvelus ei näytä lisänneen sen paremmin ylioppilaiden urheiluharrastusta kuin heidän sosiaalista aktiivisuuttaankaan. Joka tapauksessa asevelvollisuutta toisinaan myös vastustetaan sen takia, että ei hyväksytä varusmiesajan aikaansaamia muutoksia (esim Linkola 1960).

Epäilemättä puolustuslaitoksen piirissä suoritettu kasvatus poikkeaa eräissä kohden muiden laitosten antamasta kasvatuksesta. Eihän "sotilaallista" kasvatusta yleensä pidetä esim koulukasvatuksen ihanteena. Eroja voisi haluttaessa täsmentää vaikkapa Parsonsin (1951) rooli-teorian käsitteiden avulla. Parsons puhuu mm yleispätevistä ja erityisistä säännöistä. Tavallisesti odotetaan, että esim lupaukset täytetään yleispätevästi, riippumatta siitä, kenelle ne on annettu. Sen sijaan monessa muussa suhteessa yksilöllä on lupa asettaa esim ystävänsä ja sukulaisensa erikoisasemaan. Kasvatuksessa yleensä opetetaan yksilöä tekemään sekä oikeita yleistyksiä että oikeita erotteluja (Parsons ja Bales 1956, 114—123; Parsons 1959). Sotilaskasvatuksessa sen sijaan

ehkä tähdenetään poikkeuksellisen voimakkaasti yleispätevää ja yleistävää suhtautumistapaa: vihollinen on aina vihollinen, esimiehen käsky on jokseenkin sisällöstä riippumatta aina täytettävä jne. Tämä on vain yksi esimerkki siitä, miten kasvattavien laitosten arvopäämääriä voisi vertailla ja miten ehkä löydettäisiin ne seikat, joiden vuoksi osa kansasta suhtautuu epäillen puolustuslaitoksen edustamiin arvoihin.

Sotilas- ja siviilielämän kasvatus eroavat toisistaan ehkä myös siinä suhteessa, että eräät asiat, joita tavallisen elämän arvojen mukaan voidaan sietää vain epämukavina keinoina, muuntuvat sotilaskasvatuksessa helposti päämääriksi, itseisarvoiksi. Esimerkkeinä mainittakoon sellaiset asiat kuin uhrautuminen, kovuus, surmaaminen ja hävittäminen.. Vaikka sanat ovat sanoja, on niillä oma oirearvonsa — ja erityisesti asenteisiin vaikuttava ärsykearvo. Ajatelkaamme vaikkapa Ateenalaisen laulua — ”Kaunis on kuolla — —” ja ”nuorukaiselle kuolla kuuluu — —” — taikka tunnetun marssilaulun sanoja: ”Käsin kerran mi tehty on täällä, kranaateilla sen pirstomme pois — —”. Näissä heijastuu symbolitasolla sellainen ekspressiivinen henki ja sellaisia arvoja, joita ei tavallisen elämän piirissä yleensä hyväksytä. On luultavaa, että tällainen henki, jos sitä ilmenee, saa monet ihmiset epäluuloisiksi ja synnyttää kielteistä asennoitumista puolustuslaitokseen. Nämä epäilyt ja asenteet voivat ilmetä juuri arveluina, että puolustusvoimat eivät ole poliittisesti puolueeton laitos.

Pulma on puolustuslaitoksen ja isänmaallisuuden lisäämiseen tähtäävän kansalaiskasvatuksen kannalta siinä, että juhlapuheissa, lauluissa ja paraateissa ilmenevä tunneperäinen, ekspressiivinen henki saattaa vahvistaa joissakin ihmisissä isänmaallisuutta ja maanpuolustustahtoa, mutta herättää eräissä ryhmissä täysin päinvastaisia, epäluuloisia ja vieroksuvia vastakaikuja. Mitä tällaisessa tilanteessa eri vaihtoehtoista seuraa? Jos tuota tunneperäistä henkeä edelleen vaalitaan, vahvistetaan yhteisön säilyttämistä ja puolustamista edistäviä asenteita niissä ryhmissä, joilla tällaisia asenteita jo ennestään on, sekä vieraannutetaan ennestään vieroksuvat yhä etämmälle. Lopputulos: isänmaallisuus ja maanpuolustus tulevat yhä vähemmän koko kansan asiaksi. Jos tunneperäistä ja epäluuloja synnyttävää henkeä yritetään vähentää ja karsia, vähennetään ehkä samalla hieman maanpuolustukseen myönteisesti suhtautuvien ryhmien asenteiden intensiivisyyttä.

Mutta samanaikaisesti luultavasti voitetaan paljon enemmän siellä, missä myös eniten on voitettavissa: saadaan monien maanpuolustukseen vieroksuvasti suhtautuneiden asenne muuttumaan myönteiseksi. Nyt isänmaallisuus ja maanpuolustus tulevat yhä enemmän koko kansan asiaksi. On tietenkin jokaisen oma asia, haluaako hän parantaa terveitä vai sairaita, mutta toiminnan tulosten tosiasiallisesta luonteesta on hyvä olla selvillä.

Toimintatapojen valinta vielä helpottuu kun muistamme, että voimakkaasti tunneperäinen, ilmaiseva henki ei edes missään ryhmässä näytä vahvistavan omakohtaista maanpuolustustahtoa. Totesimmehan edellä, että ainakaan tutkitussa ylioppilasjoukossa tällainen henki ei merkinnyt sen suurempaa omakohtaista toimintamotivaatiota kuin järkiperaisempi ja puolustusvoimien ekspressiivisistä toimintamuodoista vähemmän innostunut asennoituminenkaan. Sitäpaitsi sekä Väinö Linnan kirjailijana ja Knut Pippingin (1947) tutkijana suomalaisesta sotilaasta että amerikkalaisten tutkijoiden (Stouffer ym 1950) amerikkalaisesta sotilaasta piirtämät kuvat osoittavat yhtäpitävästi, että sodan aikana, taistelevissa joukoissa ei tunneperäinen, ideologinen henki suinkaan takaa parasta taistelumotivaatiota ja taistelukykyä. Amerikkalaisessa sotilasorganisaatiossa näistä tuloksista onkin tehty käytännölliset johtopäätökset ja suoritettu eräitä tarpeellisia muutoksia (ks Koli 1960, 39—43 ja 89—90).

Liite

Eräitä metodeja koskevia teknillisiä tietoja

Otanta

Tutkimuksessa käytetyn, Suomen Gallupin keräämän aineiston haastattelukohteet oli valittu kiintiöpoiminnan avulla. Otantasuhde oli asutuskeskuksissa kaksi kertaa suurempi kuin varsinaisella maaseudulla, mutta vertailukelpoisuuden saavuttamiseksi oli maaseudun tilastokortit toisinnettu, jolloin kokonaisaineiston $N = 548$. Silloin kun analyysissä käytetään vain yhtä taustamuuttujaa, esim puoluekantaa, ovat toisinnetut tilastokortit mukana jakautumissa. Kolmen tai useamman muuttujan analyysissä sen sijaan kukin haastateltu on edustettuna vain yhtenä ainoana tapauksena.

Koska otantamenetelmä ei ole satunnaispoiminta, ei täsmällisiä merkitsevyyslaskelmia yleensä ole esitetty. Johtopäätöksiä tehtäessä on kuitenkin joskus suoritettu ylimalkaisia todennäköisyysarviointeja, mutta varsinaisesti päätelmät perustuvat erojen johdonmukaisuuteen eri osaryhmissä.

Liitetaulukko 2

Faktoriansalyysin viimeinen residuaalimatriisi

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1.		.02	.02	.03	.02	.01	-.01	-.01	-.04	-.01	-.01	-.01
2.			-.04	-.07	-.04	-.02	.02	.03	.08	.02	.02	.03
3.				-.06	-.04	-.01	.02	.03	.07	.02	.02	.03
4.					-.06	-.02	.02	.04	.11	.03	.03	.04
5.						-.01	.01	.02	.07	.02	.02	.02
6.							.01	.01	.03	.01	.01	.01
7.								-.01	-.03	-.01	-.01	-.01
8.									-.05	-.01	-.01	-.02
9.										-.04	-.03	-.05
10.											-.01	-.01
11.												-.01
12.												

Liitetaulukko 3

Faktoriansalyysin sentroidimatriisi

Kysymys	F a k t o r i			h ²
	I	II	III	
1. Riippumattomuuden arvostus51	.10	.11	.28
2. Puolustusvoimien suotavuus56	-.07	-.22	.37
3. Puolustusvoimien puolueettomuus49	.05	-.20	.28
4. Kertausharjoitusten tarpeellisuus58	.07	-.31	.44
5. Väestönsuojelun tarpeellisuus36	.18	-.18	.19
6. Talvisodan väistämättömyys59	.07	-.07	.36
7. Jatkosodan väistämättömyys57	.08	.08	.34
8. Sotien hyöty36	.10	.13	.16
9. Tyytyväisyys toimeentuloon38	.33	.37	.39
10. Luottamus johtajistoon42	.21	.10	.23
11. Tyytymättömyys sotasyllisyysjuttuun ..	.34	-.55	.09	.43
12. Tyytymättömyys asekatkojuttuun25	-.60	.13	.44

KIRJALLISUUSLUETTELO

- Ahmavaara, Y: **Henkisten kykyjemme rakenne**. Porvoo 1957.
 Adorno, T W et al: **The authoritarian personality**. New York 1950.
 Allardt, E: **Drinking norms and drinking habits**. Helsinki 1957.
 Allardt, E: "Poliittisten asenteiden rakenteesta." **Politiikka** n:o 4, 1960.
 Allardt, E: **Social structur och politisk aktivitet**. Borgå 1956.

- Allardt, E & Jartti, P & Jyrkilä, F & Littunen, Y: **Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne.** Helsinki 1958.
- Allardt, E & Littunen, Y: **Sosiologia.** Porvoo 1958. (Toinen, täysin uudistettu laitos 1961).
- Allport, G W: **The nature of prejudice** (abridged). Garden City, New York 1958.
- Benedict, R: **Kulttuurin muodot** (käännös). Porvoo 1951.
- Bendix, R: **Max Weber — An intellectual portrait.** Garden City, New York 1960.
- Borg, O: Suomen nykyisten puolueiden ohjelmallista aaterakennetta koskevan tutkimuksen ensiaineisto.
- Borgatta, E F: "An error ratio for scalogram analysis." **Public Opinion Quarterly**, 19, 1955, 96—100.
- Bowman, C C: Distortion of reality as a factor in morale." Rosen toim teoksessa **Mental health and mental disorder.** New York 1955.
- Bullock, A: **Hitler** (käännös). 2 p. Helsinki 1958.
- Carlsson, G: "Redogörelse för kommitténs opinionsundersökning." **Statens offentliga utredningar** 1953:27, Bilaga A. Stockholm 1953.
- Cartwright, D & Zander, A (eds): **Group dynamics — Research and theory.** Evanston, Illinois 1953.
- Christiansen, B: **Attitudes towards foreign affairs as a function of personality.** Oslo 1959.
- Edwards, A L: **Techniques of attitude scale construction.** New York 1957.
- Eisenstadt, S M: "Institutionalization of immigrant behaviour." **Human Relations**, 5, 1952 (a), 373—395.
- Eisenstadt, S M: "Reference group behaviour and social integration: An exploratory study." **American Sociological Review**, 19, 1954, 175—185.
- Eisenstadt, S M: "The process of absorption of new immigrants in Israel." **Human Relations**, 5, 1952 (b), 223—246.
- Eskola, A: "Mielipiteiden määrä ja aktiivisuus." **Politiikka** N:o 2, 1961.
- Eskola, A: **Social influence and power in two-person groups.** Transactions of the Westermarck Society, Vol. VI, 1961 (a), (väitöskirja).
- Eskola, A: **Sosiologian tutkimusmenetelmät I.** Porvoo 1962.
- Eskola, A: "Suhtautuminen maanpuolustukseen." **Reservin Upseeri** N:o 1, 1962 (a).
- Eysenck, H J: **The psychology of politics.** London 1954.
- Fairchild, H P (ed): **Dictionary of sociology.** Ames, Iowa 1957.
- Ferguson, L W: **Personality measurements.** New York 1952.
- Festinger, L: "Group attraction and membership." Cartwrightin ja Zanderin toim teoksessa **Group dynamics.** Evanston, Illinois 1953.
- Goldsen, R K et al: **What college students think.** Princeton, New Jersey 1960.

- Gregor, M: **Silta** (käännös). 2. painos, Porvoo 1960.
- Heberle, R: "A note on Riesman's 'The lonely crowd'." **American Journal of Sociology**, 62, 1956, 34—36.
- Himmelstrand, U: **Social pressures, attitudes and democratic processes**. Stockholm 1960.
- Hovland, C J & Janis, I L & Kelley, H H: **Communication and persuasion**. New Haven 1953.
- Hyman, H: **Survey design and analysis**. Glencoe, Illinois 1955.
- Israel, J: **Self-evaluation and rejection in groups**. Uppsala 1956.
- Karlsson, G: **Social mechanisms**. Stockholm 1958.
- Klineberg, O: **Tensions affecting international understanding**. New York 1950.
- Knupfer, G: "Portrait of the underdog." Bendixin ja Lipsetin toim teoksessa **Class, status and power**. Glencoe, Illinois 1953.
- Koho, L: **Miten maanpuolustuksellista suhdetoimintaa (Public Relations) olisi maassamme hoidettava**. Sotakorkeakoulun julkaisematon diplomityö 1959.
- Koiranen, V: **Ruotsissa asuvien suomalaisten akkulturaatiota koskevan tutkimuksen ensiaineisto**, 1960.
- Koli, P: **Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa**. Helsinki 1955.
- Koli, P: **Ideology patterns and ideology cleavage**, Turku 1959.
- Koli, P: **Organisaatio ja johtajuus**. Porvoo 1960.
- Laakkonen, V: **Työntekijä ja teknillinen uudistus**. Helsinki 1958.
- Linkola, P: **Isänmaan ja ihmisen puolesta**. Helsinki 1960.
- Lipset, S M: **Political man**. Garden City. New York 1960.
- Lipset, S M et al: "The psychology of voting." Lindzeyn toim teoksessa **Handbook of social psychology II**. Cambridge, Mass. 1954.
- Lipset, S M & Trow, M A & Coleman, I S: **Union democracy**. Glencoe, Illinois 1956.
- Littunen, Y: "Aktiivisuus ja radikalismi." **Politiikka** N:o 4, 1960.
- Littunen, Y: **Sosiaalinen sidonnaisuus**. Porvoo 1962.
- Lounela, P: **Ollaan sitten suomalaisia**. Jyväskylä 1959.
- Markkanen, T: **Faktoriluvun määrittäminen Ahmavaara-Markkasen faktorimallin pohjalta**. Alkoholipoliittinen Tutkimuslaitos, Moniste n:o 1, 1960.
- Meddelande n:o 7, **Nordiska Sommaruniversitetet, Krets F, Helsingfors, 1959—60** (monistettu).
- Menzies, I E F: "A case-study in the functioning of social systems as a defence against anxiety: A report on a study of the nursing service of a general hospital." **Human Relations**, 13, 1960, 95—121.
- Miller, J G: "Psychological approaches to the prevention of war." Teoksessa **Current trends in social psychology**. Pittsburgh 1948.

- Nyholm, P: **Suomen eduskuntaryhmien koheesio vuosien 1948—1951 vaalikaudella ja vuoden 1954 valtiopäivillä.** Helsinki 1961 (väitöskirja)
- Parsons, T: "General theory in sociology." Mertonin ym toim teoksessa **Sociology today.** New York 1959.
- Parsons, T: **The social system.** Glencoe, Illinois 1951.
- Parsons, T & Bales, R F: **Family — Socialization and interaction process.** London 1956.
- Parsons, T & Shils, E A: **Toward a general theory of action.** Cambridge 1951.
- Pesonen, P: **Vallitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät,** Helsinki 1958.
- Pesonen, P: "Ylioppilaat ja maanpuolustus." **Politiikka** n:o 1, 1960.
- Pipping, K: **Kompaniet som samhälle.** Åbo 1947.
- Rantala, O: "Konservatiivinen ja radikaalinen asennoituminen." Tampere 1960 (a).
- Rantala, O: **Konservatismi ja sen kannattajat.** Helsinki 1960 (b).
- Renkonen, O: **Keskikoulun Suomen maantieto.** Keuruu 1960.
- Repo, E S (toim): **Toiset pidot tornissa.** Jyväskylä 1954.
- Riesman, D: **The lonely crowd.** New Haven 1950.
- Sanford, N: "The approach of the authoritarian personality." McCaryn toim teoksessa **Psychology of personality.** New York 1956.
- Schachter, S: "Deviation, rejection and communication." **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 46, 1951, 190—207.
- Seppänen, P: **Tehdas ja ammattiyhdistys.** Helsinki 1958.
- Shils, E A: "Primary groups in the American Army." Mertonin ja Lazarsfeldin toim teoksessa **Continuities in social research: Studies in the scope and method of 'The American soldier'.** Glencoe, Illinois 1950.
- Stevenson, C L: **Ethics and language.** New Haven 1944.
- Stouffer, S et al: **The American soldier.** Vol I Adjustment during army life. Princeton 1949.
- Tolman, E C: "Psychological man." **The Journal of Social Psychology** 1941, sekä teoksessa **Behavior and psychological man.** Berkeley and Los Angeles 1958.
- Vahervuo, T & Ahmavaara, Y: **Johdatus faktorianalyysiin.** Porvoo 1958.
- Valtanen, J: **Maanpuolustushengen (-tahdon) kehittämisen ja ylläpitämisen edellytykset ja mahdollisuudet erityisesti nuorison keskuudessa.** Sotakorkeakoulun julkaisematon diplomityö 1954.
- Valtanen, J: **Maanpuolustushenki — totaalisen sodan tärkeä ase.** Mikkeli 1957.
- Williams, R M, Jr: **American society.** New York 1951.
- Winch, P: **The idea of a social science.** London 1958.